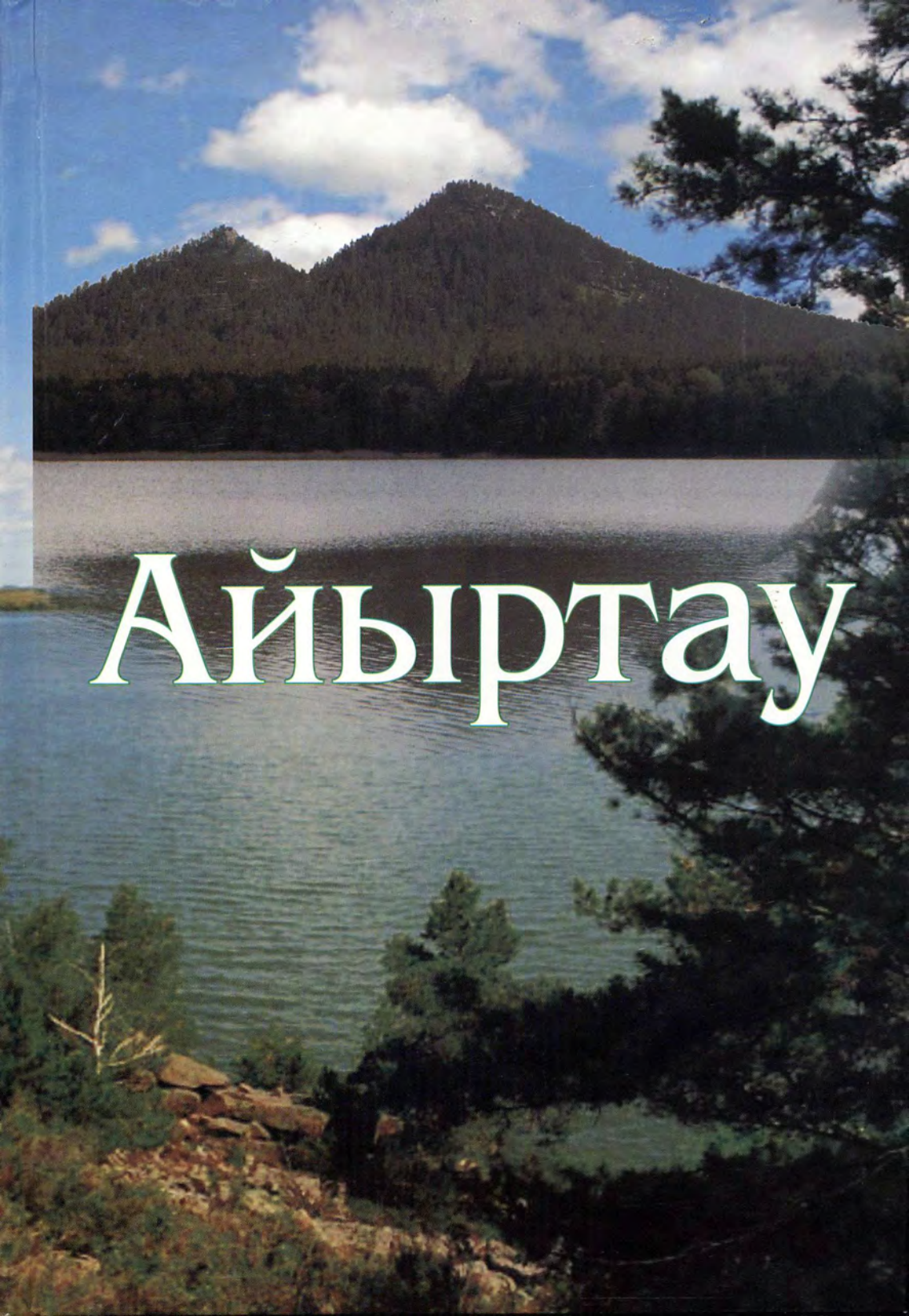
Айыртау

Айыртау

УДК 070
ББК 76.01А 31
А 31 **Айыртау** / Құраст. - шығармашылық топ. - 2009. - 192 б.

ISBN 978-601-7029-32-6

Қазақ тарихының терең қойнауына енген туған өлкеміздің кешегісі мен ауданымыздың Тәуелсіз Қазақ елінің ертеңі үшін еңбек етіп жатқан бүгінін, елі үшін бойындағы өнері мен білімін, қажыры ман қайратын, мұқалмас ерік-жігерін жұмсай білген атақты адамдары мен халық құрметіне бөленген, бүгінгі күні көзі тірі ардақты азаматтарымыз туралы тағлымы мол дүниелерді кітап етіп, оқырман қауым мен елжанды ұрпаққа мұра етіп қалдыруды жөн көрдік.

48732

УДК 070
ББК 76.01

А $\frac{4501000000}{00\ (05)\text{-}09}$

ISBN 978-601-7029-32-6

© Айыртау, 2009

Северо-Казахстанская
областная библиотека
им. С. МУКАНОВА

«Солтүстік Қазақстан облысы өте зор мүмкіндіктерге ие және барлық жігерлі бастамаларды өмірде жүзеге асыруға қабілетті. Қазірдің өзінде-ақ сіздердің облыстарыңыздың елдің ең ырғақты дамып отырған аймақтарының бірі екендігіне сенімдімін»

Қазақстан Республикасының Президенті
Нұрсұлтан Назарбаев

«...Біз өзіміздің облыста елімізде жасалған қолайлы мүмкіндіктерді барынша пайдалануға тырыстық және бүгінде біздің өңіріміздің маңызды әлеуеті талап етілген және тиімді іске қосылған...»

Солтүстік Қазақстан облысының әкімі
Серік Біләлов

Айыртау ауданының әкімі
Ержан Айнабеков

Арайлы Айыртау

Арайлы Айыртау Солтүстік өңірдің көгілдір таулары мен әсем көлдері аясына қоныстанған көрікті аудан. Оның сұлу табиғатын ақиық ақын, «қазақ поэзиясының Құлагері» атанған Ілияс Жансүгіров «Құлагер» поэмасында:

«Қазақтың әсем жері Арқасында,
Арқаға жетер Арал, Балқашың ба?
Сырымбет, Зеренді, Иман, Айыртаулар,
Арқаның тізілгендей алқасына», - деп сұлу сөзбен сүйсіне жырлаған.

Өмірге Қазақ тарихында «аққан жұлдыздай» жарқ еткен ғұлама-ғалым Шоқанды, елді асқақтаған әнімен, өнерімен сүйсінткен, күнделікті тірлікті сұлу етіп сүре білген Ақан серіні, аспандағы аққудың сұңқылына әнін қосқан Үкілі Ыбырайды, от ауызды, орақ тілді дүлдүл, айтыс ақыны Орынбайды дүниеге әкелген киелі өңірді қалайша тегін деп айтарсың.

Айтулы азаматтарымен, алғыр ұлдарымен Айыртау елінің атақ-даңқы ертеден-ақ елге мәлім. Айыртау Кеңес Одағының 12 батыры мен 9 Социалистік Еңбек Ері туылған құт мекен.

Өңіріміздің тарихи мұраларға бай екенін мақтаныш сезіммен айта аламыз. Қарасай-Ағынтай батырлар кесенесі, Сырымбеттегі Шоқан Уәлиханов атындағы тарихи-этногра-

фиялық мұражай, Айғаным қонысы, Ботайдағы ежелгі адамдар мекені, Кеңащыдағы «Ақан сері» композициясы туризмге сұранып тұрған құнды жәдігерлеріміз болып табылады.

Кезінде киелі өңірден Бәйкен Әшімов, Еркін Әуелбеков, Қажахмет Балахметов, Кәкімбек Салықов, Шота Уәлиханов, Ғалым Елемесов секілді халқымыздың көш бастаған ардақты ұлдары түлеп ұшқанын біз әрқашан мақтанышпен айта аламыз. Ауданымыздан 12 айтыс ақыны шығып, өңіріміздің жақсы атын шығарып, жұлдызын жаққанын ел ұмытқан жоқ. Солардың ішінде дүлдүл ақын Үкілі Ыбырайдың немересі Мұса Асайынов, Байжұман Ғабдуллин, Қабдыраш Кәмәлиев, Совет Қараболатов, Тұяқ Мәкітов, Жұмабай Есекеев, Маман Ементаев есімдерін құрметпен атап өтеміз.

Жоғарыда айтып кеткендей, Отан соғысы жылдарында қаһармандықтың теңдесі жоқ үлгісін көрсеткен Кеңес Одағының 12 батыры өшпес ерліктері мен 9 Социалистік Еңбек Ерінің ерен еңбектері өрімдей өрендерімізді патриотизм рухында тәрбиелеуге елеулі ықпал етері де сөзсіз. Қазір арамызда жүрген Социалистік Еңбек Ерлері Тұрлыбек Әбілпейісов, Күлән Бәкібаева, Сүйіндік Есмағанбетовтерге айтар алғысымыз бен көрсетер құрметіміз де шексіз.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Солтүстік Қазақстан облысының аграрлық секторын дамытуға баса назар аударса, соның ішінде Айыртау ауданының да болғаны бір ғанибет.

Бүгінгі таңда Айыртау ауданы тынысын терең алып, құлашын кең жайып, адымын қарыштай тастап, өз тарихындағы жаңа бір белеске шығу үстінде.

Ауданымыз жыл сайын дәнді дақылдар алқабын ұлғайтып, бітік егін берекелігін арттыруда.

«Златогорка», «Достық Дән», «Кирилловка-Айыртау», «Новосветловка-Әліби», «Гусаковка» ЖШС-тері ауыл шаруашылығы өндірісі саласында оң нәтижелерімен ойымыздан шығып отыр. Ауданда екі шаруашылық мал тұқымын

асылдандырумен айналысады. Мәселен, «Агрофирма Бабық-Борлық» серіктестігі қазақтың ақ бас сиырларын өсірумен айналысса, «Гусаковка» ЖШС-і сүтті қызыл сиырлар өсіруде жақсы көрсеткіштерге жетумен қуантуда.

Бүгінгі күні көптеген өндіріс орындары қайта түлеуде. Сырымбетте қалайы кен байыту кешені салынуда. Құрылыс және кәсіпкерлік салаларында да тың өзгерістер байқалуда.

Өткенін саралай білмеген жұрт келешегін де бағамдай алмайды. Қазақ тарихының терең қойнауына енген туған өлкеміздің кешегісі мен ауданымыздың Тәуелсіз Қазақ елінің ертеңі үшін еңбек етіп жатқан бүгінін, елі үшін бойындағы өнері мен білімін, қажыры ман қайратын, мұқалмас ерік-жігерін жұмсай білген атақты адамдары мен халық құрметіне бөленген, бүгінгі күні көзі тірі ардақты азаматтарымыз туралы тағлымы мол дүниелерді кітап етіп, оқырман қауым мен елжанды ұрпаққа мұра етіп қалдыруды жөн көрдік.

Айыртау ауданының географиялық жағдайы, жер көлемі, шекаралары, құрамы

Аймағымыздың әсем де көрікті өңірі Айыртау ауданының жер бедері төбелі жазықтарымен, өзен-көл шұңқырларымен, орманды дала және дала өсімдіктерінің әр түрлілігімен ерекшеленеді.

Айыртау ауданы облысымыздың оңтүстігіндегі қоңыр-жай-құрғақ орманды жерде, Көкшетау қыратының батыс бөлігінде орналасқан әкімшілік бөлік, 1928 жылы құрылған. Аудан аумағы 9,62 мың км^2, яғни облыс аумағының 9,8% құрайды. Жер көлемі жағынан Уәлихан, Тайынша, Ғ. Мүсірепов атындағы аудандардан кейін төртінші орында.

Ауданымыздың солтүстігінде Есіл, шығысында Тайынша, Солтүстік батысында Шал ақын, Батыс және оңтүстігінде Ғабит Мүсірепов аудандарымен шектеседі. Шығысында Айыртау ауданы Солтүстік Қазақстан облысының әкімшілік шекарасына қарайды және Ақмола облысының Зеренді мен Сандықтау аудандарымен шектеседі.

Ауданымыздың солтүстіктегі ең шеткі нүктесі Светлое селосының солтүстік-батыс жағында орналасса, оңтүстігіндегі ең шетін 52^0 30′ Красново селосының оңтүстігі құрайды. Батыста шеті Тотықұс тауының батыс беткейінен 4 км жерде, яғни Береславка селосына жақын жердегі 67^0 11′ координатта болса, ал шығыс нүктесі 68^0 46′ құрап, Әлжан ауылынан 10 км жерден аяқталады.

Орташа жер бедері теңіз деңгейінен 275 м биіктікте болса, ең жоғары жер бедері ауданымыздың оңтүстік-шығысындағы Жақсыжалғызтау тауы (729м).

Айыртау ауданының жер аумағы батыстан шығысқа қарай 107 км, солтүстіктен оңтүстікке қарай 145 км-ге созылған.

Физикалық-географиялық жағынан ауданымыздың территориясы ұсақ шоқылы аласа таулы өңір (Сарыарқа) аймағына

қарайды. Ауданымыз уран, вольфрам, темір, қалайы, басқа да сирек кездесетін металл кендеріне және құрылыс материалдарына бай.

Климаты шұғыл континентті. Қаңтардағы орташа температура - 17-18^{0}С, шілдеде 18-19^{0}С. Орташа жылдық жауын-шашын мөлшері 300-400 мм. Аудан жерімен Ақанбұрлық, Қарасу, Тайсары, Құрқарағай, Иманбұрлық, Бабықбұрлық және XIX ғасыр ортасында жойылып кеткен Қамысты өзенінен бастау алған Қамысақты өзені ағып жатыр. Жалпы көл саны 20 шақты, оның ішінде ірілері Саумалкөл, Шалқар, Үлкен Қоскөл, Имантау, Жақсыжалғызтау, Айыртау, Байсары.

Топырағы негізінен қара топырақты, шұрайлы жерлер, төменгі жағында сор да кездеседі.

Айыртау ауданы орманды-алқапты аймақ. Мұнда көктерек, қайың, қарағайдың бірнеше түрі кездеседі. Тау бөктерлерінде аралас ормандар, ал тасты жерлерде сирек кездесетін қарағай шоқтары да өсіп-өнуде.

Тарихи анықтама
Географиялық зерттеулер

XIII ғасырдағы моңғол жазбаларында және шығыс ойшылдарының кейбір еңбектерінде Батыс Сібірдің оңтүстік аймақтарының табиғаты туралы жазылған деректер бар. Ол қазіргі біздің аймағымыз болып отыр.

Айыртау ауданының географиялық жағдайын зерттеу XIX ғасырдан басталған болатын. Тіпті II-Екатеринаның кезеңінде де орыстарды біздің аймағымыздың минералды байлықтары қызықтырған. Бірақ жергілікті халықтың көшпелі өмірі, ыңғайлы жолдардың болмауы, табиғат қолайсыздықтары бұл аймақты зерттеуге кедергі жасады.

Біздің өңірді зерттеуге кейіннен көптеген саяхатшылар, оқымыстылар тартылды. Солардың кейбіреулерімен таныстырып өтсек.

1816 жылы көктемде Батыс Сібір генерал-губернаторының

бұйрығымен Көкшетау округінде әскери-зерттеу экспедициясы жасақталды. Экспедицияны Иван Петрович Шангин деген офицер басқарды. Шангиннің жазбасында бұл экспедицияның мақсаты осы аймақтағы таулы жерлерді, өсімдіктер мен жануарлар әлемін зерттеу, сонымен бірге кен орындарын табу болды. Экспедицияға 200-ге тарта адам, яғни тау шенеуніктері, шеберлер, аудармашылар, дәрігерлер, офицерлер және казактар қатысты.

Шангин экспедициясы Имантау, Айыртау, Жақсыжалғызтау тауларын, Саумалкөл, Шалқар, Байсары көлдерін, Иманбұрлық, Бабықбұрлық өзендерін зерттеп, талдау жүргізген. Сонымен бірге зерттеу жолында кездесіп отырған аймақтар, олардың өсімдік ландшафтарын да зерттеулерінен тыс қалдырмаған.

1816 жылы 20 мамырда Шангин отряды Имантау тауының батысына қарай ойысты. Олар Имантау тауының етегіндегі қарағайлы орманнан ерекше бейнедегі таулы шоқы түрлерін тапты. Шангин қолжазбаларында Логово көлі жайында мынадай сөздер жазылған «мөлдір айдын көлдің бетінде құс атаулының бірнеше түрі өз бейнелерін судан көріп тамашалап жүзіп жүр, ал көл маңайындағы өсімдіктердің өзі ерекше түр беріп, айналаны құлпыртуда».

Ақ қайың арасындағы Жақсыжалғызтау тауы мен көлі де Шангин отрядын бей-жай қалдырмаған. «Бұл көлдегі шортан, шабақ, алабұға сияқты балықтар ірі де дәмді екен» деген жазбалар осының айғағы. Иван Шангин өлкеміздің топонимикасына да ерекше көңіл бөлген. «Қырғыздар өз көлдеріне, тауларына, өзендеріне қандай тамаша ат тауып қояды. Мысалы, Жақсыжалғызтау тауын орысшаға аударсақ «таулардың ішіндегі ең бір жақсысы деген мағына береді екен» делінген.

Айыртау ауданы аумағын толық суреттеу И.Я.Словцовтың «1878 жылы Ақмола облысының Көкшетау уезіне барғандағы сапарда жазылған қолжазбалар» атты еңбегінен де табылды. И.Словцов экспедициясы Жамантаудан Саумалкөл көліне

дейін, одан әрі Айыртау тауынан Имантау және Жақсы-жалғызтау тауларына дейін зерттеу жүргізген. Бұл экспедиция зерттеушілері жергілікті халықты, олардың шаруашылық түрлерін де зерттеген. Тіпті экологиялық жағдайлар да сөз етілген. Соған қарағанда, Словцовтың зерттеулері өте қомақты да тыңғылықты жүргізілген зерттеулер деп айта аламыз.

Кеңес дәуірінде Айыртау ауданының географиялық зерттеулері 40-90 жылдарда минералды ресурстарды зерттеумен байланысты болды. Осындай зерттеулердің нәтижесінде уран, қалайы, вольфрам және басқа да пайдалы қазбалар табылды.

Елді мекендер географиясы

Айыртау жерінің ресурсы мен түрлі табиғат жағдайларының тиімділігіне орай адамдар осы аймаққа қоныстануға ертеден қызыққан.

Аудан елді мекендерінің түп тарихы неолит дәуірінің тамаша ескерткіші - Иманбұрлық өзенінің жағалауында орналасқан «Ботай қонысынан» басталады. Ботай мәдениетін зерттеу профессор В.Ф. Зайберттің басқаруымен 1980 жылдан бастап жүргізіліп келеді. В.Ф. Зайберт Ботай қонысын төрткүл әлемге мәлім етті. Осылайша Ботай ЮНЕСКО-ның тізіміне алынды. Бүгінде одан табылған археологиялық жәдігерлер ғылымдағы ежелгі адамдар өркениеті жайлы түсінік пен тұжырымды тағы бір қырынан дәлелдей түсті.

Ежелгі Ботай қонысының орны

Тоқсаныншы жылдары Ботайда шетел ғалымдарының үлкен жиыны өтті. Оған жиырмадан астам мемлекет ғалымдары келіп қатысты. Оның ішінде АҚШ, Англия, Германия, Қытай, Польша және Иран сияқты елдердің өкілдері Ботай мәдениеті жайлы тарихи деректерге негізделген пікірлер білдірді. Осылайша шетел ғалымдары жер астынан табылған адам мен жылқының сүйектерін саралай келіп, ежелгі адамдар бұл өлкеде 5300 жыл бұрын өмір сүрді деген тұжырымға келді. Ал жылқының қолға үйретілгенін былай қойып, оның өз тамағын қар астынан өзі тауып жейтіні ғалымдардың қызығушылығын тудырған еді. Ғалымдардың бұл пікірлері көптен бері жылқы мен адам арасындағы байланыстың жұмбақ күйінде қалған тұстарын ашуға негіз болды. Себебі, жылқы түлігін біздің бабаларымыз басқа халықтарға қарағанда ең алғашқылардың бірі болып қолға үйреткенін дәлелдеуге Ботайдан табылған жәдігерлер айқара жол ашты. Ботай ежелгі жылқы өсірушілердің үнемі қоныстанатын орны болған.

Ботайдан табылған ежелгі адамдар қонысы (қалпына келтірілген)

Қазақ даласы, Моңғол жерінен бастап Жайық пен Сырдарияға дейінгі аралық, әскери-саяси тарихтың бел ортасында болды.

Ауылдар осы аймақтың барлық өңіріне орналастырылды. Қоныстанудың мұндай құрылымының өзіндік тағлымы мен ерекшелігі болды.

XVI-XVII ғасырларда осы аймақта тұрақты әрі түбегейлі қоныстанушылардың болғанының дәлелі ретінде Қарасай батыр мен Ағынтай батырдың тарихын атап өтуге болады. «1670 жылы Қарасай батыр өз отбасы және туғандарымен Сарыарқа өңірінің Айыртау жеріндегі жауынгер досы Ағынтай батырға көшіп келеді. Бұл жерде ол бір жыл тұрып, 1671 жылы 73 жасында қайтыс болады». Мәдениет ауылының жанындағы Құлшынбай төбесінде мәңгілік дамыл тапқан екі батырға 1999 жылы кесене тұрғызылды. Мемориалдық кешеннің өзі ежелгі түркі қағандарының ордасына көбірек ұқсайды. Десе де батырлардың кесенесі екенін бірден аңғарасыз: кіре берісте шаншылған екі мұнара, екі жақта айқасқан найзалар орын тепкен.

Сырымбет ауылындағы XIX ғасырдың үлгісімен салынған «Айғаным қонысы» да өңіріміздің ғажайып ескерткіштерінің бірі. Айғаным отырықшы өмірдің пайдасын түсініп, өз қыстағын орыс инженерлерінің сәулет үлгісімен салғызған. Сырымбеттегі Айғаным қонысында үйден бөлек, мектеп, мешіт, қонақ үй, диірмен, монша және түрлі шаруашылыққа қажет құрылыстар болған.

Сырымбеттегі Айғаным қонысы

Новоишим (Горький) бойындағы қамалдар мен бекіністердің құрылуы XIX ғасырда аймақтың елді мекендерінің географиялық құрылымына әсерін тигізген. Горький бойындағы казак елді мекендері, Сібір-казак әскерлері жалпы казактар санымен өсті. Және қоныстанушы шаруалар есебімен де толықты. Олар қазақ жерінің оңтүстік өңіріне құрылыс орындарын көптеп салудың арқасында жергілікті халықты ығыстырып, Горкий бойы XVIII-XIX ғасырда Қазақстанды отарлаудың орталығына айналды. Горький бойынан оңтүстікке қарай 250 км шақырымда казак

станицалары құрылды. Осы кезеңде бұл аймақта Шалқар ст. (Шалқар селосы), Лобан ст. (Лобаново селосы), Айыртау ст. (Айыртау селосы), Имантау ст. (Имантау селосы), Арықбалық ст. (Арықбалық селосы), Нижний Бұрлық ст. (Нижний Бурлук селосы), Ақанбұрлық ст. (Ақанбұрлық селосы), Верхне-бурлук ст. (Верхний Бурлук селосы) және Жақсыжалғызтау станицасы (Жақсыжалғызтау селосы) пайда болды. «Бұл қоныстанушылардың жер көлемі 277,858 ондықты құрады. 1896 жылдың 1 қаңтарында барлық 9 елді мекенінде: 3153 үй-жай, 8 шіркеу, 14 мектеп /5 ер балалар, 5 қыз балалар, 4 аралас/, 9 ойын сауық орындары тіркелген» [15. 38-бет]. 1896 жылы казак елді мекендерінде 16714 адам өмір сүрген.

Осы аймақта казак станицаларының пайда болуымен қатар, Ресей империясының түрлі губернияларынан қоныс аударылған шаруалардан құралған Кривоозерное (Саумалкөл), Константиновка селолары пайда болған. Айыртау ауданы картасында селолардың көптеп бой көтерулеріне себепші болған жайт 1889 жылы «бұдан былай Ақмола және Батыс Сібір жерлері ерікті шаруалардың көшіп-қонуына ашық» деген «жоғарғы үкім» еді. Бұл аймаққа Ресей мен Украинадан шаруалар легі қоныстануға көптеп келді. Соның салдарынан Казанка, Лавровка, Карасевка, Антоновка, Комаровка, Гусаковка, Новосветловка, Матвеевка, Корсаковка, Кутузовка, Кирилловка, Аксеновка, Воскресеновка сияқты селолар пайда болды.

Кеңес дәуірі кезінде аудандағы елді мекендердің картасында тарихи өзгерістер былайша топтастырылды:

- Ұжымдастыру кезінде ауылдар мен селоларды біріктіру;
- Светлый, Целинный жерлерінде тың және тыңайған жерлерді игеру кезінде пайда болған елді мекендер;
- XX ғасырдың 70 жылдары «болашағы жоқ» шағын селоларды жою;

2005 жылы аудан картасынан Пронькино селосы жойылды (Гусаковка селолық округі). Грачевка, Галицино, Красново, Цориковка селоларында аз ғана отбасы өмір сүруде.

Айыртау ауданы ауылдарының құрылу тарихынан

Саумалкөл. 1854 жылдың мамыр айында Саумалкөл көлінің оңтүстік-батыс жағалауында шоқ қайыңдар арасына челябілік шаруалар отбасы, сәл кейінірек шадриндіктер, одан кейінірек пермдіктер қоныстанады. Ал 1878 жылы тобылдық шаруалар келіп, шағын ауыл (деревня) құрылады. Қоныстанған жерден қуып шыға ма деп бойларын қорқыныш билеген шаруалар аз уақыт ішінде ескі әдіспен: ауласы жоқ шағын жертөлелер тұрғызып, мал-құс асырап шаруашылықтарын жөнге келтіре бастады. Көлдің батыс жағалауындағы құнарлы жер егін шаруашылығымен айналысуға өте қолайлы болып 6 жыл бойы өңделмей мол өнім беріп тұрды.

Үй салуға ағаш бөренелер 25 шақырым жердегі Айыртауда болатын, бірақ шаруалар казактардан дайын үйлерді сатып алып көшіргенді жөн санады. 2 бөлмелі жертөле (үй) 50-60 руб.(сом) тұрса, бір бөлмелі жертөле (үй) 20-30 сом болатын [15. 29 б].

Қазақ көшпелілері тұрақтанып, қазақ кедейлері мен шаруалары арқасында ауыл тез құрылып өсе бастады. Шаруалар қонысы (қоныстанушыдан алынған) арнайы статус қабылдап, Кривоозерное деген село болып ауыстырылады да, әр ер адам басына 15 ондық жер бөлігі беріледі. 1887 жылы Кривоозерныйда 224 үй түтін түтетіп, ауыл тұрғындарының саны 1716 жетеді, христиан шіркеуі мен мектеп салынады.

1891 жылы ауыл болыс орталығы болып, Кривоозерный болысы аталады. Орловка, Галицино, Кругловка селолары осы болысқа қарайтын болған. Болыс аумағының көлемі 12837 ондықты құраса, оның 4195 ондығы егіндік болатын.

1919 жылы Кривоозерное ауылы ақ гвардияшылармен соғыста қаза болған қызыл әскер, взвод командирі И. Володаровтың құрметіне Володаровское ауылы болып ауыстырылады. 1928 жылы Володаровское ауылы Володаров ауылының әкімшілік орталығы болады.

1993 жылы ауыл көл атауына сай Саумалкөл болып ауыстырылып, аудан Айыртау болып өзгертілді.

Айыртау ауданы шекаралары бірнеше мәрте төмендегідей өзгертілген болатын:

- 1964 жылы жердің біршама бөлігі Рузаев ауданына берілген;
- 1966 жылы аудан көлемінің біршама бөлігі Арықбалық ауданына бөлінген;
- 1997 жылдың мамырында Айыртау ауданы мен Арықбалық біріктірілді.

Арықбалық. 1820 жылы Логовое көлінің жағалауындағы төбелер етегіндегі жайқалған қайың ортасында Арықбалық ауылы құрылды. 1878 жылы И.Я.Словцов келгенде ауылда 300 үй 2100-ден артық халық тұрып жатты. Ауылда ағаштан салынған шіркеу, ауылдық басқарма, ерлер мен әйелдер училищесі, нан дүкені, 6 су диірмен, 23 жел диірмен, 3 ұстахана бар болатын. Есте жоқ ерте заманнан қалған ауыл шетіндегі арықтар мұнда егін шаруашылығының ертеден болғанының дәлелі» [15. 35 б].

Айыртау. Шалқар көлінің жағасында Саратов, Пенза, Пермь, Тобольск губернияларынан жер аударылып келген қоныстанушылар негізін XIX ғасырдың 50-жылдарында қалаған Айыртау қалыптасты. 1800-ден артық тұрғыны 360 түтін түтеткен ауылды казактар басқаратын, «көне казактар» немесе кәрі казак қызметкерлері Айыртауда аз болатын. Ол туралы И. Словцов қойын дәптерінде «Олардың жергілікті тұрғындардан еш артықшылығы жоқ, өйткені 20 жылдан артық уақыт ішінде табиғаттың жомарт байлығын өз қажеттеріне қолдана алмаған» деп жазады казактар жайында. [15. 33 б].

Словцов келген кезде тау етегін қалың қайың қоршаған, орман ішінде бейнесіз, тығыз, тар үйлерден құралған көріксіз ауыл болатын. 5-6 қабырғалы бір қабатты шағын тал үйлердің құрылысы мен көлемін казак әскери көші-қон департаменті бекітіп рұқсат беретін. 1878 жылы ауылда ерлер, әйелдер

Северо-Казахстанская
областная библиотека
им. С. МУКАНОВА

мектебі, үлкен шіркеу тұрғызылды. XIX ғасыр аяғында Айыртауда кең көшелер құрылып, халық қалауына сай үлкен үйлер бой көтере бастады.

Казанка. Самара Губерниясының Бугульмин уезінің Федотовка селосынан жергілікті помещиктерден қысым көріп, жер бөлігінсіз қалған жеті татар христиан отбасы 1883 жылы жерұйық іздеп Сібірге жылжиды. Омбыға барған оларға жері құнарлы Көкшетау уезіне бару ұсынылады. Тексіз жүрген оларға губернатор кәсіптеріне қарап Пчельников пен Плотников деген фамилия береді. Көкшетаудан оларға деп Балапан учаскесінен жер бөлініп, Казанка қалыптасады. 1884 жылдың көктемінде ауыл тұрғындары 300-ден асады. Әр тұрғынға 15 ондықтан жер бөлінеді. 1883 жылы қоныс аударушыларды басқарып келген Степанов Казан қаласынан болғандықтан, ауылға Казанка деген ат берілді.

Ауданымыздың өзен-көлдері

Аудан жерінен Есілдің сағалары Иманбұрлық, Сарыөзек, Ақанбұрлық, Бабықбұрлық ағып өтеді. Жақсыжалғызтау көліне Қарасу өзені құяды. Галицино селосының оңтүстік-батысынан Жалтыркөлге құятын Қамсақты өзені бастау алады, онан әрі ол Үлкен Тораңғұлға барып құяды. Шағалалытеңіз көліне құятын Шағалалы өзені Цуриковка селосы маңынан бастау алады.

Ақанбұрлық өзені Жақсыжалғызтау көлінің батыс жағалауынан басталады. Ол Есілге барып құяды. Өзеннің ұзындығы 176 км-ге созылып жатса, Айыртау ауданында 70 км-ге созылған.

Бабықбұрлық Нижнебурлуктың шығыс жағындағы 8 км жерден бастау алып, Рухловка (Мүсірепов ауданы) селосының Ақанбұрлық өзеніне құяды. Өзеннің ұзындығы 84 км. Өзеннің жоғарғы жағы қайыңдармен көмкерілсе, орта және төменгі ағыстары жыртылған жерлер. Бабықбұрлық өзенінің ағыстары: Қарғасай, Барсучка, Құмқарағай.

Иманбұрлық Есілдің бірінші ағысы. Имантау көлінен бастау алады және 129 км-ге дейін созылып жатыр. Өзеннің бірнеше ағысы бар, ең көлемдісі - Сарыөзек.

Қамсақты өзені Айыртау ауданынан солтүстікке қарай ағады. Галицино селосының оңтүстік батысынан 5 шақырым жерден бастау алып, Жалтыркөл өзеніне, одан әрі үлкен Торанғұл көліне барып құяды (Есіл ауданы). 106 шақырымды құрайтын өзен құрғақшылық жылдары тартылған. XIX ғасырдың орта тұсында Қамсақты орман алқабына бай болған. Қазіргі кезде Қамсақты мүлде тартылған, оған жойылу қаупі төніп тұр.

Жақсыжалғызтау. Көл ұзындығы 8,8 км, ені 8 км. Аумағы 43,2 км^2 құрайды. Көл өте әдемі жерде орналасқан. Сондықтан да халық демалу үшін осы көлге келеді. Көлдің суы Шаңтөбе поселкесінің (Ақмола облысы) тұрмыстық қажетіне қолданылады.

Имантау. Су көлемі 438 км^2 құрайды. Көл ұзындығы 13,3 км, ені 4,8 км, тереңдігі 10 м, орташа тереңдігі 5,7 м. Көлдің батыс және оңтүстігі тасты, ал шығыс бөлігі құмды болып келеді. Көлдің дәл ортасында Тасарал аралы бар.

Шалқар. Шалқар көлі Айыртау тауының етегінде орналасқан. Көл ұзындығы 12 км, ені 3,3 км, тереңдігі 15 м.

Байсары. Көл Имантау селосының солтүстік шығысында 11 км жерде орналасқан. Көл ұзындығы 2,5 км, ені 1,8 км, тереңдігі 1,8 м. Көл мал суару үшін жаз айларында ғана пайдаланылады.

Өсімдіктер әлемі

Аудан аймағын көктеректі-қайыңды, қарағайлы ормандар құрайды. Өсімдіктер мынадай түрлерге бөлінеді: орман өсімдіктері, жазық өсімдіктері, дала өсімдіктері. Қазіргі кезде аудан ормандары солтүстік-батыстан оңтүстік-шығысқа дейін созылып жатыр. Ірі орманды аймақтар солтүстікте Орлиногор орман шаруашылығы, оңтүстік батыста Рузай

орман шаруашылығы. Ал ормандардың басқа бөліктері «Көкшетау» МҰТП-ға кіреді.

Аудан аумағының біраз бөлігін қарағайлы ормандар құрайды. Айыртау, Имантау және Бүркітті шоқысы таза қарағайлы алқаптан тұрады. Қарағайлы ормандар өте қалың, таза және әдемілігімен сүйсіндіреді. Кейбір қарағайлардың ұзындығы 15 м-ге дейін жетеді. Қарағай құрылыс материалдарына пайдаланылады. Адам өміріне пайдасы зор. Ауаны тазартады. Суды қорғайды. Топырақты бекіту, өңдеу, мелиорация шараларын жүргізуге пайдалы. Қарағай өте өсімтал ағаш. Топырақ таңдамайды, сондықтан ортаны көгалдандыру үшін кеңінен қолданылады.

Қайың ағашы да 10-11 м биіктікке дейін өседі. Алыстан ағараңдап көз тартады. Қайыңның шырыны сусын ретінде пайдаланылады. Медицинада жапырақтары ем үшін қолданылады. Орман-тоғайлы жерлерінде сұр, күлгін сұр топырақ қалыптасқан. Өсімдік атаулыдан бетеге, бидайық, қияқ, айрауық, сораң, кермек, жусан, қарақат, таңқурай бұталары бар. Ағаштар әлемі көктеректі, қайыңды, қарағайлы және даладағы батпақты жердегі орман болып келеді.

Жануарлар дүниесі

Айыртау өңірі жануарлар мен аңдарға өте бай. Омыртқалылардың 283 түрі, олардың ішінде сүтқоректілердің 47 түрі, құстардың 210 түрі, бауырымен жорғалаушылардың 3 түрі, қосмекенділердің 5 түрі, балықтардың 12 түрі кездеседі.

Аудан аумағында аққоян, түлкі, марал, елік, тиін, қасқыр, борсық, орман тышқаны, ор қоян, суыр, қарсақ, бұлан, дала күзені, сарышұнақ көп кездеседі.

Құстардан аққу, қаз,үйрек, шағала, тырна, шымшық, ақ құр, сұр құр, қарға, тоқылдақ, сұңқар, күйкентай, бөдене, бұлдырық, шіл, безгелдек, әупілдектер мекендейді.

Айыртау ауданының табиғатын қорғайтын «Көкшетау» мемлекеттік ұлттық табиғи паркі

XX ғасырдың 60 жылдары басталған туристік саяхаттар Шалқар, Имантау, Жақсыжалғызтау сияқты ауданымыздың тамаша демалыс орындарының табиғи ландшафтарына антропогендік зиян келтірді. Сондықтан да Айыртау ауданының тамаша табиғатын мемлекеттік қорғауға алу керек екендігі байқалған болатын. Осыған орай Қазақстан Республикасы Үкіметінің 1996 жылдың 10 сәуіріндегі №415 қаулысына сәйкес «Көкшетау» мемлекеттік ұлттық табиғи паркі ашылды. Ауданы 135,8 мың га. Мұнда аңның 305 түрі, құстың 223, балықтың 22 түрі, өсімдіктің 800 түрі қорғауға алынды. «Көкшетау» МҰТП Айыртау және Зеренді әкімшілік аудандарының шекарасында орналасқан.

«Көкшетау» мемлекеттік ұлттық табиғи паркінің бас дирекциясының офисі Көкшетау қаласында.

Зеренді, Шалқар, Имантау табиғи зоналарында көлді аймақтар мен таулы аймақтар да «Көкшетау» табиғи паркінің құрамына енді. Көкшетау МҰТП картасында Солтүстік Қазақстан жағы облыстың оңтүстік жағында орналасқан және Шалқар, Имантау және Айыртау табиғи зоналарының таулы орманды ландшафтары мен оған қоса Шалқар, Имантау, Саумалкөл көлдерінің көлді акваториялары көрсетілген. Аймақты ландшафтарының ұқсастығына қарап, үнемі Швейцариямен салыстырады. Аймақтың 60% далалы зоналармен кезектесіп отыратын шалғын, шөптесін өсімдіктер өскен орманды алқаптан тұрады. Құрамында аз мөлшердегі тұз концентрациясы болуына орай, емдік қасиеті бар, елге танымал Шалқар көлінен басқа көлдердің бәрінің суы таза, мөлдір. Шалқар көліне жаз айларында көршілес Ресей елінен де көп адамдар келіп демалады.

Ұлттық парк негізгі үш мақсатта жұмыс істейді:

1. Экологиялық (табиғи экожүйені сақтаудағы экологиялық балансты сақтау).

2. Рекреациондық (адамдардың демалысын, туризмді реттеу).

3. Ғылыми (демалушыларды жіберу кезінде табиғи комплекстің дұрыс сақталуы үшін, әдістер енгізу және оның жоспарын жасау).

«Көкшетау» мемлекеттік ұлттық табиғи паркі мынадай негізгі міндеттерді атқарады:

- тамаша табиғи аймақтағы тарихи-мәдени ескерткіштерді қорғау;
- табиғи комплекстерді сақтаудың ғылыми әдістерін енгізу және орындау;
- ластанған, бүлінген табиғи және тарихи-мәдени комплекстерді қалпына келтіру;
- тұрғындардың экологиялық танымын ұйымдастыру;
- экологиялық мониторинг жүргізу.

Айыртау ауданының әлеуметтік-экономикалық жағдайы

Айыртау ауданы 1928 жылы құрылып, 1997 жылы атауы өзгертілді.

Аумағы 9,6 мың шаршы км (960,0 мың га), облыс аумағының 9,8% салмағын құрайды.

Айыртау ауданы 87 елді мекеннен, 15 селолық округтен тұрады. Олар: Антонов (Антоновка селосы), Арықбалық (Арықбалық селосы), Володар (Саумалкөл селосы), Гусаковка (Гусаковка селосы), Елецкий (Елецкий селосы), Жетікөл (Саумалкөл селосы), Имантау (Имантау селосы), Казанка (Казанка селосы), Қамсақты (Карасевка селосы), Қаратал (Қаратал селосы), Константиновка (Константиновка селосы), Лобаново (Лобаново селосы), Нижнебурлук (Нижний Бурлук селосы), Сырымбет (Сырымбет селосы), Украинский (Кирилловка селосы).

Аймақтық-әкімшілік бөліністер:

Аудан орталығының атауы Саумалкөл селосы.

Облыс орталығына дейінгі ара қашықтығы 280 км.

Аймақтық-әкімшілік бірліктердің барлығы 87.

Оның ішінде ауданға бағынышты қалалар жоқ.

Селолық округтердің саны 15.

2009 жылдың 1 қаңтар жағдайына сәйкес аудан халқының саны 48,517 мың адамды құрайды немесе облыстың жалпы халық санының 7,5%-ын құрайды. Ұлттық құрамы төмендегідей:

қазақтар	18448 адам немесе	38%
орыстар	22543 адам немесе	46%
украиндар	2851 адам немесе	6 %
немістер	2331 адам немесе	5 %
татарлар	814 адам немесе	2 %
поляктар	466 адам немесе	1 %
басқа ұлттар	1064 адам немесе	2%

Табиғат ресурстары

Пайдалы қазбалар. Айыртау ауданындағы пайдалы қазбалар негізінен эндогендік әдіс арқылы пайда болған. Аудан көлемінде өте ірі кен орындары бар.

Уран. Аудан уранға бай, Қосалқы кен орны уран шығарудан ең ірі кен орны болып есептелінеді. XX ғасырдың 90-жылдарында Грачевка жерінде де уран өндіру іске қосылған болатын, ал қазір бұл орын тоқтатылған.

Қалайы. Қалайы өндіруден республиканың 3/2 бөлігін Сырымбет кен орны құрайды. Бұл кен кешенді түрге жатады, оның құрамында тантал мен инобия сияқты металдар бар. Кен қоры 89,9 млн тонна, қалайы 405 мың тонна. Ал тантал мен инобияның алынатын қоры 5 және 20 мың тоннаны құрайды.

Вольфрам. Вольфрам Баян кен орнынан алынады. Кен кешендік кен түріне жатады. Вольфрам құрамынан молибден де алынады.

Жез. Жез кені Имантау аймағында кездеседі. Кен орнының экономикалық құндылығы жоқ.

Темір. Николо-Бұрлық жерінде темірді қорыту арқылы алады. Гранит кен орындарынан спекторлық анализ арқылы қосымша пайдалы қазбалар табылды. Олар күміс, алтын, цинк, литий, марганец. Сонымен бірге құрылысқа қолданылатын тастар, құмдар, балшықтар, әк, мрамор сияқты қазбалар да алынады. Сапалы кірпіш жасау үшін балшық пен сазбалшық, жол салуға щебень де жер астында шоғырланған. Көптеген құрылыс материалдарын шығаратын кен орындары «Көкшетау» МҰТП (мемлекеттік ұлттық табиғи парк) аумағында орын алады. Ауданда құрылыс жұмыстарының кеңінен жүргізілуіне байланысты бұл кен орындарына сұраныс көп.

Су қорлары. Барлығы 267 көл бар. Аудан аумағында Имантау 5492 га; Жақсыжалғызтау 4724 га; Баян 2500 га; Құспек 300 га; Логовое 320 га; Шалқар 3300 га; Аккөл 1560 га; Байсары 350 га; Лобан 400 га көлдері және басқа да Иман-Борлық, Бабық-Борлық, Есіл өзендерінің салалары орналасқан.

Ерекше қорғалатын аймақтар. 960000 га аудан жерінің 733474 га ауыл шаруашылық өнімдері құрайды. Соның ішінде 392782 га егін алқаптарына, 12039 га шабындыққа, 311433 га мал шаруашылығына, 447 га көпжылдық қолдан өсірілген ағаштарға, 16523 га жыртылған жерлерге, 250 га бақша өнімдеріне бөлінген.

Жалпы ауданы 134198 га жерді құрайтын мемлекеттік «Көкшетау» ұлттық табиғи паркінің 3 филиалы (Арықбалық, Шалқар, Айыртау), 20954 га жерді құрайтын орманды және жануарларды қорғау мемлекеттік мекемесінің 2 филиалы (Орлиногор, Борлық), 63,1 га жерді құрайтын 9 мемлекеттік табиғат ескерткіштері.

Өнеркәсіп

Өнеркәсіптік өндірістің жалпы көлемінің басым салмағын: ауыл шаруашылық өнімдерін қайта өңдеу - 64,0%; электр энергиясын, газды және суды тарату мен өндіру 36,0% құрайды.

Ауданда мынадай өнеркәсіптік мекемелер жұмыс жасайды: - «Айыртауский элеватор» ЖШС, «Володарский РМЗ» АҚ, «Ғасыр-Айыртау» ЖШС, «Айыртау Строй Недра» ЖШС. 2008 жылы «Игілік азық-түлік» ЖШС астықты сақтау және өңдеу бойынша, «Қарагөз» ЖШҚ сүт және ірімшік өнімдерін өндіру бойынша өздерінің өндірістерін ұлғайтты.

Саумалкөл селосында өнеркәсіп саласы бойынша «Керемет» сүт дайындау және өндіру цехы, «Сат Саумалколь» ЖШС-тың жаңа диірмені ашылды.

Ауданда ұн, нан, сүт пен май, макарон өнімдері, ыстық және салқын асфальт, қара щебень және дайын күйдегі мал азықтары өндіріледі. Электр энергиясын, суды тарату қызметі көрсетіледі.

Ауыл шаруашылық өнімдерін өндіру ісімен айналысатын негізгі мекемелер - «Айыртауский элеватор» ЖШС (элеваторда астықты сақтаудың жалпы сыйымдылығы 116 мың тонна), «Молоко» ЖШС, 6 шағын наубайхана («Никулина» ЖК, «Гладкий» ЖК, «Популова» ЖК, «Рахметов» ЖК, «Сухова» ЖК), диірмендер («Айыртауский элеватор» ЖШС, «САТ Саумалкөл» ЖШС) болып табылады.

«Молоко» ЖШС сүт, қаймақ, сары май, ірімшік, сүзбе өндірумен айналысады.

«Айыртауский элеватор» ЖШС диірмені тәулігіне 6,5 тонна ұн өндіреді.

«Айыртау элеваторы» ЖШС

Ауданда макарон өнімдерін өндірумен «Дюзбаев» ЖК айналысады. Еттен жасалатын жартылай фабрикаттар дайындаумен «Сухова» ЖК, «Иктислямова» ЖК, «Жуковская» ЖК, «Ткаченко» ЖК және «Популова» ЖК айналысады.

Саумалкөл селосының аумағында жиһаз жасау және жинау саласы бойынша «Саумалкөл» ЖШС, «Саумалкөл Құрылыс Сервис» ЖШС цехтары жұмыс істейді.

«Володарский РМЗ» ЖШС ауыл шаруашылық техникасын, трактор агрегаттары мен бөлшектерін жөндеу, КУН ПУ-0,8 детальдарын жөндеу, пештерді, тұрмыстық қазандықтар, машина құрылысының және басқа да тұрмыстық заттарды жөндеу жұмыстарын жүзеге асырады.

Саумалкөл селосында аяқ киім жөндейтін және пима басатын 2 шағын цех жұмыс істейді. Олар: «Жаналинов» ЖШС, «Ақмолдин» ЖК.

Ауыл шаруашылығы

Аудан жерінің жалпы аумағы - 960,382 мың га. Ауыл шаруашылығына арналған жерлердің аумағы 733,474 мың га құрайды, оның ішінде егістік алқабы - 404,751 мың га құрайды.

Жыл сайын ауданымызда ауыл шаруашылық дақылдарын себу көлемі ұлғайтылуда. Мысалы, 2008 жылы дәнді дақылдар көлемі 320,5 мың га құраса немесе 2007 жылмен салыстырғанда 109,3%, 2009 жылы бұл көрсеткіш 13 мың га көбейіп, 333 мың гектарды құрады.

Ауданда ауыл шаруашылық құрылымдарын тұқыммен қамтамасыздандыратын 5 тұқым шаруашылығымен айналысатын серіктестіктер бар.

Көктемгі егіске дайындық

Ауданда көктемгі егіс және астық алу науқаны жұмыстарына сай әр түрлі маркалы 1220 трактор, астық жинайтын 771 комбайн, 408 егінді жығатын, 85 себетін кешендер, 1200 дән сепкіштер және басқа да техника бар.

Егін жинау науқаны

Соңғы жылдары машина-трактор паркін жаңарту мәселесіне көп көңіл бөлінуде. Мысалы, «Әліби», «Қазэкспорт-Астық» фирмаларына қарасты шаруашылықтардың машина-трактор паркі толығымен жаңартылды.

Аудан көлемінде екі мал тұқымын асылдандыру шаруашылықтары жұмыс істейді: қазақтың ақ бас етті қара малын көбейту жұмысымен айналысатын «Агрофирма Бабық-Борлық» ЖШС және сүтті сиырлар тұқымын асылдандыру ісімен айналысатын «Гусаковка» ЖШС бар. «Тамды» ШҚ түйе өсірумен айналысады.

«Гусаковка» ЖШС, ірі қара мал

Ауыл шаруашылық саласында жылма-жыл орташа еңбекақы да өсіп, ауылдағы ағайындарымыздың тұрмыс деңгейі көтерілуде.

«Бабық-Борлық» ЖШС, ірі қара мал

Әлеуметтік инфрақұрылым

Жалпы қолданыстағы автомобиль жолдарының жүйесі 1065 км болады. Оның ішінде маңыздылығы республикалық деңгейдегі 106 км жол, облыстық деңгейдегі 411 км, жергілікті деңгейдегісі 548 км.

Автожолдарда 14 көпір және ұзындығы 548 метр болатын темір жол айрықтары бар.

Аудандағы елді мекендердің аудан орталығымен және Петропавл қаласымен көліктік байланысты 17 автобустық маршрут пен ақылы такси жүзеге асырады.

Ауданымызды Көкшетау, Қостанай, Астана, Қарағанды, Павлодар қалалары бағытымен темір жол байланыстырады, аудан бойынша темір жолдардың жалпы ұзындығы 82,6 км болады.

Бүгінгі күнде ауданымыздың елді-мекендерін заманауи телекоммуникация құралдарымен қамтылуы қарқынды жүзеге асырылуда. Мәселен, телефон байланысымен 100 тұрғынға шаққанда 15,7 тығыздықты құрайтын құрылым жұмыс жасайды.

Саумалкөл селосының мөлтек ауданында нөмірлердің аумағы 640 абонентке көбейді. Гусаковка және Константиновка ауылдарында 600 нөмірі бар сандық автоматтық телефон станциясы іске қосылды. Іштен реттеу жүйесі салынып, сыйымдылықтың артуы есебінен Қоскөл, Целинное, Саумалкөл, Горный, Матвеевка ауылдарында телефондар орнатылды.

Аудан орталығының тұрғындарының радиобайланыс қажеттілігі 100%-ға қанағаттандырылып отыр.

Ауданымызда K-Cell, Beeline ұялы байланыс операторлары жұмыс атқаруда.

Пошта байланысы ауданымызда «Казпочта» мекемесінің аудандық бөлімшесі арқылы жүзеге асады.

Елді мекендер электр энергиясымен 100% қамтамасыз етілген.

Білім, денсаулық сақтау және мәдениет объектілерін жылытатын 67 қазандық бар, оның ішінде 4 орталық, 2 локальдік және 61 автономдық қазандықтар. Барлығы 34 көпқабатты тұрғын үйлер 4 қазандықпен жылытылады.

Кәсіпкерлік

Ауданымызда шағын кәсіпкерліктің 1108 субъектілері тіркелген, соның ішінде 106 заңды тұлға, 804 жеке кәсіпкерлер және 198 шаруа қожалықтары.

Ауыл кәсіпкерлерінің экономикалық қызмет түрлерінің: ауыл шаруашылық саласында 56,7%, саудада 35,5%, көлікте 4,2%, өнеркәсіпте 3,6% басым салмағын құрайды.

Шағын кәсіпкерлікпен айналысатындардың саны 3,4 мыңнан астам адамды құрайды.

Ауданымыз бойынша шағын кәсіпкерліктің 780 объектісі жұмыс істейді. Оның ішінде сауда мекемелері - 482, жалпы тамақтану мекемелері - 26, шаштараз және сән салоны - 19, аяқ-киім жөндеу және киім тігу орындары - 4, тұрмыстық техникаларды жөндеу орны - 2, дәріхана - 10, тағы да басқа қызмет көрсететін мекемелер саны - 237.

«Ертіс» сауда үйі

Ауданның 87 елді мекендерінің ішінен 85-інде сауда мекемелері бар.

Азаматтардың іскерлік құқығын қорғау мақсатында құрылған «Айыртау ауданы кәсіпкерлерінің одағы» атты қоғамдық ұйым жұмыс жасайды.

Ауданда 2 банк жұмыс істейді: «Халық банкі» АҚ, «Тұран Әлем Банк» АҚ. Сонымен бірге «Хоум кредит» банкінің филиалы және «ФА Альянс Финанс» агенттік пункті, «Шалқар» ауылдық несие серіктестігі, «Айыртау Қаржы Солтүстік» шағын несие ұйымы жұмыс істейді.

Құрылыс

Инвестициялық саясаттың басым бағыттары бюджет қаржысын мектеп салуға, денсаулық сақтауға, сумен қамтамасыз етуге және тұрғын үй құрылысына жұмсау болып табылады. Жыл сайын елді-мекендерде тұрғын үй құрылысы көлемі артып, құрылыс саласына қомақты инвестициялық қаражат жұмсалуда. Бұрнағы жылдары иесіз қалған көпқабатты үйлерге күрделі жөндеу жасалып, іске қосылуда. Аудандық орталық ауруханаға күрделі жөндеу жұмыстары жүргізілуде.

№ 48 қазыналық үйдің салтанатты ашылуы

Сумен қамтамасыз ету

Ауданның 87 елді мекенінің барлығы суды жергілікті қайнарлардан алады. (Шыңырау құдықтары, ұңғымалар). Жергілікті жерлерден пайдаланылатын су микробиологиялық және химия-санитарлық нормаларға сәйкес келеді. 21 елді мекендерде тармақты су өткізгіштері бар, қалғандарында 82 құдық, 167 ұңғыма бар.

Арықбалық селосында сумен қамтамасыз ету жүйесі салынып, Саумалкөл селосында су құбырларын қайта жөндеу жұмыстары қолға алынды.

Елді еңбекпен қамтамасыз ету және әлеуметтік қорғау

Еліміздің экономикасының қарқынды дамуы еңбек нарығының тұрақты түрде ұлғаюына және жұмыссыздық деңгейінің төмендеуіне оң әсерін тигізуде.

Еңбекпен қамту бағдарламасына сәйкес ауданымызда жұмыссыздарды еңбекпен қамтамасыз ету мақсатында жұмыстар атқарылып келеді.

Ауданымыздың елді-мекендеріне оралман отбасылары көптеп көшіп келуде. Осы отбасылардың бәріне және аз қамтылған отбасыларға аудандық әлеуметтік қызмет тарапынан әлеуметтік және тұрмыстық бейімделу үшін қажетті шаралардың барлығы жасалуда.

Халыққа мемлекеттік қызмет түрлерін бір жерден сапалы және уақытылы рәсімдеу мақсатында 2007 жылы ауданымызда халыққа қызмет көрсету орталығы ашылды.

Саумалкөл селосындағы Халыққа қызмет көрсету орталығы

Білім беру

Білім беру жүйесіне 68 жалпы білім беретін мектептер (оның ішінде 33 орта, 15 негізгі, 20 бастауыш) кіреді. Барлығы 6 мыңнан астам оқушы білім алады, 2 КТЛ, 9 мектеп жанындағы интернат, БЖСМ мектебі және 3 мектепке дейінгі мекеме (380 бала) білім берумен айналысады. Аудан бойынша бір мыңнан астам мұғалімдер мектеп қабырғасында балаларға сапалы білім беруде.

Бақытты балалық балабақшадан басталады

Мектептер компьютерлік техника және телефонмен толық қамтамасыз етілген. Жыл сайын Бірыңғай Ұлттық Тестілеуге ауданымыздың мектеп түлектері қатысып, жоғары деңгейлі білім сапасын көрсетуде. ҰБТ қорытындысы әр мектептің оқушыларының дайындық деңгейінің сапасын бағалауға жол ашты. Бүгінгі күндері аудан мектептерінің 6 түлегі шет елдерде Президенттік «Болашақ» бағдарламасы бойынша білім алуда.

Соңғы жылдары жаңа білім ошақтары құрылысы да жүргізілуде. Қарасай батыр ауылында 132 орынға арналған мектеп пайдалануға беріліп, Лавровка және Лобаново селоларында мектеп жанындағы екі интернат ашылды. Кирилловка селосында 240 орынға арналған мектеп құрылысы жүргізілуде.

Қарасай батыр ауылындағы жаңа мектептің ашылу салтанаты

Денсаулық сақтау

Ауданды емдік-профилактикалық ұйымдармен қамтамасыз етуге жасалған талдау мынаны көрсетеді: 87 елді мекенде 82 медициналық объектілер қызмет көрсетеді. Оның ішінде 64 медициналық пункттер, 14 дәрігерлік амбулаториялар, аудандық орталық аурухана, аудандық емхана, ПМСП орталығы және туберкулезге қарсы диспансер.

Аудан халқына 50 дәрігер және 291 орта буындағы медицина қызметкері қызмет көрсетеді.

Жыл сайын денсаулық сақтау объектілерінің материалдық-техникалық базасы нығайып келеді.

Мәдениет және спорт

Ауданымызда әр меншік түрлеріне жататын 100 мәдениет ошақтары: 16 - мәдениет үйі (8 - мемлекеттік, 5 - шаруа субъектілерінің иелігіндегі, 3 - жеке), 2- мұражай:

1. «Қарасай мен Ағынтай батырларға» арналған мемориалдық кешен (Қарасай батыр ауылы).

2. Ш.Уәлиханов атындағы Сырымбет тарихи-этнографиялық мұражайы (Сырымбет селосы) қызмет жасап жатыр. Бұдан басқа 82 кітапхана бар.

Қарасай, Ағынтай батыр кесенесі

Ауданымыздың спорт саласында 177 спорттық нысандар бар. Оның ішінде 46 спортзал, 31 футбол алаңы, 14 хоккей корты және шаңғы базасы бар. 110 дене шынықтыру ұжымы жұмыс жасайды.

«Күш атасын танымайды...»

Жыл сайын 10,0 мыңнан артық адам қатысатын спорттық, сауықтыру және дене шынықтыру шаралары өткізіліп тұрады.

Қоғамдық және діни ұйымдар

Ауданымыздың қоғамдық-саяси және мәдени өмірінде үкіметтік емес сектордың алар орны ерекше. Бүгінгі күнде ауданымызда 6 үкіметтік емес ұйымы, 6 ұлттық мәдени орталығы және 4 саяси партия мен қозғалыстардың филиалдары жұмыс істейді.

Татар мәдени орталығының «Сабантуй» фестивалі

Діни ұйымдар

1. Мұсылмандардың қоғамдық ұйымы (Саумалкөл селосы).

Казанка, Лавровка, Қызыләскер ауылдарында филиалдары бар.

2. «Введение во храм Пресвятой Богородицы» православтық ұйымы.

Шымкенттік Епархия (Саумалкөл селосы).

3. «Божий Илья» православтық ұйымы (Имантау селосы).

Діни орындар.

1. Алты мешіт (Саумалкөл, Казанка, Лавровка, Имантау, Қызыләскер, Сырымбет селоларында).
2. Екі шіркеу (Саумалкөл, Имантау селоларында).

Сырымбет селосында жаңа мешіт ашылып, аудан орталығында жаңа мешіт құрылысы басталды.

Сырымбет селосындағы жаңа мешіт

Айыртаудан шыққан даңқты тұлғалар

Арғын Ағынтай батыр - Шапырашты Қарасай батыр
(т. ж. б. 1672 ж.) (1589-1671 жж.)

Ағынтай батыр - *Есім* мен *Жәңгір* хандардың сенімді серіктерінің бірі. Ағынтай батыр 1620 жылдан бастап жоңғарлармен болған ірі шайқастардың барлығына қатысқан. Қалмақ батырларымен әлденеше рет жекпе-жекке шығып, үнемі мерейі үстем болып отырған. Ағынтай батыр қазақ тарихында айтулы орны бар атақты *Орбұлақ шайқасында* (1643 ж.) Батыр қонтайшының 50 мың жауынгеріне төтеп берген Салқам Жәңгірдің 600 сарбазының ішінде болды. Шапырашты Қарасай батырмен бірге Жәңгірді қалмақ тұтқынынан босатуға қатысқан. Аңыздарда Ағынтай батырдың орасан зор қара күш иесі екендігі де айтылады.

Жұдырығы тигенді сау қалдырмаған. Сондықтан да халық жұдырығы қатты адамды «Ағынтай жұдырық» деп атап кеткен. Дүниеден өткеннен соң Ағынтай батырды атамекені, Айыртау ауданындағы Құлшынбай төбесіне, өзінің үзеңгілес досы шапырашты *Қарасай* батыр бейітінің қасына жерлеген. Айыртау халқы көздің қарашығындай сақтайтын осы жерде халықтық-азат ету қозғалысының әйгілі батырларына арналған ерекше мемориалдық кешен тұрғызылды.

Қарасай батыр Алтынайұлы 1589 жылы Алматы облысының Жамбыл ауданында туған. Жетісуда жоңғар шапқыншылығына қарсы азаттық соғыста қол бастаған. 1643 жылы Жәңгір хан мен Жалантөс батыр бастаған әйгілі *Орбұлақ шайқасына* қатысқан. 1652 жылғы соғыстарда Қарасай батыр қазақ әскерлерінің басшыларының бірі болған. Көкшетау жерінде болған соғыстардың бірінде ауыр жараланып, 1671 жылы дүние салды. Сүйегі батырдың досы, арғын Ағынтай батырмен бірге жерленген. 1999 жылы Петропавл қаласының театр алаңында Қарасай мен Ағынтай батырларға ескерткіш орнатылды.

Шоқан Шыңғысұлы Уәлиханов (1835-1865 жж.)

XIX ғасырдың екінші жартысында Қазақстанда туған демократтық, ағартушылық мәдениеттің тұңғыш және талантты өкілдерінің бірі.

Ш.Уәлиханов, шын аты Мұхамед-Қанапия, 1835 жылы қазіргі Қостанай облысы, Жетіөзен ауданы, Құсмұрын бекетінде дүниеге келген. 1865 жылы отыз жасында қазіргі Талдықорған өңіріндегі Алтын Емел шатқалында қайтыс болған.

Шоқан Шыңғысұлы Уәлиханов қазақтың ғұлама-ғалымы, әйгілі ағартушы-демократ, жиһангез-саяхатшы, этнограф,

фольклорист, Шығыс Түркістан мен Қазақстан, Орта Азия халықтарының тарихы мен мәдениетін зерттеуші.

Шоқан Уәлиханов Шыңғыс ханның тікелей ұрпағы. Оның шежіресіне көз салар болсақ, Жошы хан, Орыс хан, Құйыршық хан, Барақ хан, Есім хан, Абылай хан, Уәли хан және Шыңғыс сұлтан сынды сом тұлғаларды көреміз. Шоқанның балалық шағы Сырымбет қойнауында өтті.

1847 жылдан 1853 жылға дейін Шоқан Омбы қаласындағы Кадеттер корпусында оқыды. Оқып жүрген кезінде ол Шығыс елдерінің жағырапиясын, тарихын зерттеумен айналыса бастайды. 1853 жылы Сібірде әскери қызметін бастайды, 1854 жылы Батыс Сібірдің генерал-губернаторы Г.Х. Госфорттың адьютанты болып тағайындалады. 1855 жылы Шоқан Орталық Қазақстан, Жетісу мен Шығыс Қазақстан бойынша жасаған саяхатына қатысады. Бұл экспедиция кезінде ол қазақтар туралы жазған кітабына көп септігін тигізген қазақ халқының құқығы, салт-санасы, діні, тарихы туралы құнды материалдар жинады.

Шоқанның қоғамдық саяси көзқарасы еуропалық үлгіде оқыған кезінде дамып, алдыңғы қатардағы демократиялық интеллигенциямен танысуы барысында жан-жақты қалыптасты. Қоғамдық-әлеуметтік, тарих-жаратылыстану ғылымдарын меңгеруі Шоқанның ғалым ретінде кемелденуіне көп септігін тигізді. 1856-57 жылдары Шоқан Уәлиханов Алакөл өзенінен Орталық Тянь-Шаньға, одан Ыстықкөл өзеніне дейінгі, одан Құлжаға дейінгі жолдарды қамтитын кең көлемдегі экспедицияға қатысты. Бұл экспедицияда, ғылыми зерттеулерге қоса, ол сауда қатынастарын реттеу бойынша жүргізілген қытай-орыс келіссөздеріне де белсене қатысты. Сонымен бірге, шекаралас аудандардың дау-дамайлары мен өзекті мәселелері бейбіт жолмен шешілді. 1857 жылы Қырғызстанға екінші рет барғанда, ол қырғыз халқының «Манас» эпосын жазып алып, сүбелі бір үзігін орыс тіліне аударды.

Оның саяхаттарына байланысты жазылған ғылыми еңбектерінің нәтижелері баспасөз беттерінде жарық көрді.

Шоқанның «Ыстықкөл күнделіктері», «Қытай империясының Батыс провинциясы және Құлжа», «Қырғыздар туралы жазбалар» сынды ғылыми еңбектеріне Орыстың Жағрапиялық қоғамының назары ауды. 1857 жылы П.П. Семенов-Тяньшаньскийдің ұсынуымен ол аталмыш қоғамның мүшесі болды.

Шоқанның ұлы саяхаттарының бірі оның 1858-1859 жылдары Қашғарияға жасаған сапары болды. Бұл сапар оны көпшілікке танымал етті. Ал оның негізгі нәтижесі «Алтышардың жай-күйі немесе Қытай провинциясы Нан-Лудың шығыстағы алты қаласы туралы» іргелі еңбегі болып табылады. Бұл еңбекте негізінен Шығыс Түркістан халықтарының әлеуметтік құрылысы, жағрапиясы, тарихы суреттелген.

Жаңа материалдармен қамту және оларды талдау терендігі бойынша бұл еңбек орыс ғылымына қосылған құнды үлес болып табылады. Уәлихановтың Қашқарияға сапары туралы есебі кейіннен онда сауда факторийлерін одан әрі құруға, Батыс Қытаймен сауда және мәдени байланыстарды орнатуға пайдаланылды. Уәлихановтың еңбектері неміс, ағылшын және француз тілдерінде жарық көрген. Ғалым-жиһангездің еңбегі әулие Владимир орденімен аталып өтіліп, оған штабс-ротмистр шені берілді. 1865 жылғы «Географиялық қоғамның хабаршысында» атап көрсетілгеніндей «Уәлиханов бұл елде болған тұңғыш білімді адам болу құрметіне бөленді».

Ол әртүрлі азаматтық және әскери ведомстволарда қызмет етті, Ресей мемлекетінің Орта Азия мемлекеттерімен келіссөз жүргізуіне көп көмектесті.

1859-1861 жылдары ол Петербургте өмір сүрді. 1861 жылы денсаулығының нашарлауына байланысты Отанына оралуға мәжбүр болды.

Шоқан Уәлиханов өз халқының нағыз патриоты болды. Қазақ халқының қоғамдық-саяси жағдайларын реттеуге белсене араласты. Өзінің қоғамдық-саяси және пәлсапалық көзқарастарын ашық жеткізе білген ол патша өкіметінің отар-

лау саясатын және қазақ феодалдарының езгісін әшкерелеуге күш-жігерін аянбай жұмсады, қазақтарды отырықшылыққа және егін шаруашылығымен айналысуға үгіттеді, олардың қоғамдық-мәдени деңгейін арттыру бағытында келелі жұмыстар атқарды.

2004 жылы Омбы қаласында Елбасымыздың сыйлығы ретінде Шоқан Уәлихановтың ескерткіші Шоқан оқыған кадет корпусының алдына орнатылды.

2005 жылғы 25 ақпанда Ел Президенті Н.Ә. Назарбаев жұмыс бабындағы сапары кезінде Петропавл қаласындағы облыстық тарихи-өлкетану ғимаратында орнатылған Ш. Уәлиханов пен Ф. Достоевскийдің достығына арналған барельефті ашты.

Омбыдағы Шоқан ескерткіші

Ақан сері Қорамсаұлы
(1843-1913 жж.)

Ақан сері, (Ақжігіт) Қорамсаұлы 1843 жылы, қазіргі Солтүстік Қазақстан облысы, Айыртау ауданының Үлкен Қоскөл деген жерінде туған. Үш жүзге аты мәлім ақын, әнші, композитор. Әкесі Қорамса өз кезінде ақшамен сауда жасаған дәулетті адам болған. Шешесінің есімі Жаңыл.

Ақан сері жас кезінен өнерімен көзге түсіп, кейін ақындық, әншілік өнері кемелденген соң алты алашқа аты мәлім сері атанған. Әуелі ауылда, содан соң Қызылжардағы Уәли (Ахметуәли) молдадан оқыған. 16-17 жасынан өнер жолына түскен. Шоқанның қазасына көңіл айтып, оны Көкшенің биігіне, теңіздегі кемеге теңейді, «40 темірдің қылауын қосқан өнерпаз» деп бағалайды.

Ақан серінің бірінші әйелі Жұман қызы Бәтимадан туған жалғыз ұлы Ыбан (Ыбырайым) тілсіз, мылқау болған. Оған Ақан сері жазу-сызу үйреткен. Бәтима өлген соң, аз күн отасқан әйелі Тінәлі қызы Ұрқияға Ақан сері «Хат жаздым қағаз алып, қалам, сия» деген өлеңін арнаған. Ақан серінің тірідей айрылған сүйген қызы Ақтоқты. Бұл арты аңызға айналған оқиға. Ақтоқты есімі Ақан сері шығармаларынан кең орын алды. «Ақ көйлек», «Аужар», «Алтыбасар», «Ғашық жарға», «Тағрипың», «Ж-ға» Ақтоқтыға арналған махаббат толғаулары. Құлагердің мерт болуы (80-жылдардың ортасы) да егде тартқан Ақан серінің өмірі мен шығармашылығында ұмытылмас оқиға болды. Керей Сағынайдың асындағы аламан бәйгеде Құлагер кісі қолынан мерт болды. Құлагер туралы өлеңдеріндегі ақынның көңіл-күйі, ашу-ыза, күйініш, үміт-сезімі тебірене жырланған. Өмір соққысын көрген Ақан сері енді «Жақсылықтан жамандық асып кетті, Бой бағып тұру артық келсе шаман» дейді. Ел аралауды сиретіп, бойын бағуды

ойлайды. Жайлауға көшпей, Ыбан екеуі қыстауда қалады. Дұшпандары оны әр саққа жүгіртіп, өсек таратады. Бірақ Ақан сері өмірден де, өнерден де қол үзбейді. «Өнерді бойға біткен іркіп болмас» деп қарайды. Осы тұстағы ән-өлеңдерінің елеулісі - «Балқадиша». Бұл өз теңіне атастырылған әдепті, сыпайы қыздың өнерлі ағаны қадір тұтқан сүйкімді қылығына разы ағалық қарыздар көңілден туған ән.

90-жылдардағы Ақан сері шығармашылығында айтыс едәуір орын алды. Ақан серінің алғашқы айтыс-қағыс өлеңдерінің бірі «Жүсіп төреге» (Тәкінің Жүсібіне қайтарған жауап өлеңі). Орынбай, Нұркей, т.б. он шақты ақынмен айтыстарының үзінділері ғана сақталған. Толығырағы Нұрқожамен айтысы. Онда Ақан сері ел-жұртты тірек тұтады («Хақ қалаған Есенбай қарашамын, Алтын бесік халқыма жарасамын»), ақындық өнерді қадірлейді, туған жерді, халықты мақтан етеді.

Ақан серінің елдің жер-судан, қоныстан айрылуына наразылық білдірген азаматтық лирикалары мен сықақ өлеңдері де өткірлігімен ерекшеленеді. Атбасардың указной молдасы Көктөбеттің Смағұлын, атығай-қарауылдың болысы Сұрағанды, болыс Шоғырмақты өлтіре сықақ етеді. Осы өлеңдері мен «Замана адамында» сері ел билеген әкімдерді «Кей жаман мал бітті деп әкім болар» деп әшкерелейді. Қонысынан айрылған елдің мұң-мұқтажын ақын халық атынан айтады. Мемлекеттік 2-Думаға шағынады, әділдік, үміт күтеді. Өмірінің соңғы кезеңінде жазылған өлеңінің бірі «Қаратай». Ақан сері аулы қонысынан айрылып, орнына Комаровка ауылы орнағанда, ескі мекенге барып жүрген Қаратайды (Ақан серінің мінген аты) «егінге түсті» деген сылтаумен ұстап алып, сатып жіберіпті. Ат пен иесінің диалогы түрінде жазылған бұл өлеңде қуғыншы 4 орыстан қашып барғанда «бүбірнай» (выборнай) Көшербайдың рақым етпегені, судьяның әділ үкім шығармағаны айтылады. Соңында «Орыс пен қазақтан алдым несін?! Тәңір берген әркімнің несібесін. Ол түгіл жан салмаған Құлагердің,

Сөйлейді граммофонда әңгімесін», - деп «Құлагер» әнінің сол заманда пластинкаға түсірілгенін ескертеді. Өлер алдында шығарған «Мінәжат» өлеңінде иман тілейді. Ақан сері өмір шындығын үлкен суреткерлікпен жырлаған, заманының асқақ ақыны ғана емес, мұңшыл да сыршыл, лирикалық тебіреністі сазымен, әншілік-орындаушылық өнерімен танылған өзгеше дарын иесі. Оның композиторлығы ақындығынан кем түспейді. Әділіне көшсек «Ақан сері» аталып кезінде жұртшылыққа кең танылуы, атақ-даңқының шартарапқа жетуі әншілік-композиторлық өнерінің жемісі. Жасынан халықтың ән-күйінен сусындап, өзіне дейінгі әншілік дәстүрді толық меңгерген Ақан сері бертін келе, жігіт шағында серілік құрып, өзі де ән шығарады. Көкшенің сұлу табиғатына көз тігіп оны албырт сезімді, әсерлі музыка үніне бөлейді. Осы әншілік өнерде Ақан сері жалғыз болмайды. Айналасына әнші-күйші жастарды жинап, өзгеше бір өнерлі топ болып, ел аралайды. Ақын, әнші серілердің бәрімен достасады. Балуан Шолақ, Жаяу Мұса, Естай, Иманжүсіп, Құлтума сияқты атақты ақын-әншілер Ақан серінің ең жақын достары болған. Олардың бәрі Ақан серінің әншілік өнеріне игі әсер еткен, композиторлық талантын жетілдіріп, шеберлік, суреткерлік талғамын шыңдай түскен. Ол қазақтың ұлттық өнерін профессионалдық биікке көтеріп, дәстүрлі өнердің классикалық үлгісін жасады. Сан қырлы дарындылық, поэзия мен музыканың тел қозыдай табысуы, өзіне ғана тән нақыш, жоғары деңгейдегі орындаушылық шеберлік Ақан сері шығармашылығына тән басты-басты қасиеттер. Қазақ мәдениетінің алтын қорына Ақан серінің елуге жуық музыкалық-поэтикалық мұрасы енген. Ақан сері шығармалары поэтикалық тұнықтығымен, образдар әлемінің тереңдігімен, поэтикалық және музыкалық тілінің шырайлылығымен, айрықша талғампаздығымен, нақыштық тазалығымен ерекшеленеді. Оның шығармашылық болмысының басты қасиеттері өмір шындығын боямасыз жырлауы, психологиялық иірімдерге толы, эмоциялық бояуының қанықтығы. Шығармаларының басым бөлігін қамтитын кеңінен танымал

көңіл-күй және махаббат лирикаларында ғажайып табиғат суреттері мен нәзік мұң, өмір қиыншылықтары туралы трагедиялық пайымдаулары шынайы да шымыр, қатар өріліп жатады. Оның стиліндегі жоғары жетістік кең тыныстылық, ән иірімдерінің нәзіктігі, әуен әсемдігі, интонациялық суреттерінің молдығы, сазының биік те асқақ, ырғақтары мен қайырымдарының ұзақтығы. Ақан серінің «Ақтоқты», «Алтыбасар», «Терқатқан», «Мақпал», «Балқадиша», «Сырымбет», «Майда қоңыр», тағы басқа әндері әйел жанының сұлулығын жарқырата көрсетумен бірге, махаббат құдіретін асқақтата суреттеуімен құнды. Кеңінен танымал бұл әндер әйелдер образының галереясын жасап, шынайы махаббат рухын ту етіп көтереді. Ақан сері ақын-әнші ғана емес, сәнлақ аңшы, атбегі де. Ақынның сүйікті досына, қимас өмірлік серігіне айналған сәйгүлігі мен қыран құстарына арналған «Маңмаңгер», «Қараторғай», «Көкжендет», «Құлагер» әндерінде Ақан серінің ішкі жан-дүниесіндегі бұрқаныс, қан жылаған жүрек, телегей теңіз мұң мәймілдеп тұрғандай. Ақан сері басындағы трагедиялық күй кез келген жүректі толқытады. Әсіресе, «Құлагердегі» экспрессивті интонация, толқыған мұңлы әуен, драмаға суарылған қайғылы оқиға шынайылығымен баурайды. Ән ақын өмірінің трагедиялық сәтін бейнелеумен қатар, сол қоғамдағы өнер адамдарының тағдырын қамти отырып, өзі өмір сүрген қоғамның әділетсіз бет-бейнесін ашады. Ақан серінің музыкалық туындылары қазақ өнерінің өркендеуіне зор ықпалын тигізді. Оның шығармаларын белгілі әншілер Ә. Қашаубаев, Ж. Елебеков, М. Ержанов, Ж. Кәрменов, т.б. ел игілігіне айналдырды. Қазақстан композиторларының симфониялық және опералық шығармаларында кеңінен енгізіліп, Ақан әндері екінші өмірін бастады. Серінің өмірі мен тағдыры туралы І. Жансүгіров «Құлагер» поэмасын, Ғ. Мүсірепов «Ақан сері Ақтоқты» драмасын, С. Мұхаметжанов осы аттас операсын, С. Жүнісов «Ақан сері» романын жазды.

Кеңащы ауылындағы «Ақан сері» композициясы

Орынбай Бертағыұлы
(1813-1891 жж.)

Орынбай 1813 жылы бұрынғы Көкшетау облысы, Айыртау ауданында туып, 1891 жылы қайтыс болған. Орынбайдың өз әкесі Байқожа, арғы атасы Бертағы ақын, жыршы болған. 13-14 жасынан өлең шығарып, ақын атала бастаған Орынбай кезінде Арыстан, Шортанбай, Сералы, Сақау, Шөже, Балта, Дана, Ақан сері, Тоғжан, Құлтума т.б. ақындармен айтысқа түскен.

Оның ақындық өнерін Ш. Уәлиханов, В. Радлов, поляк зерттеушісі А. Янушкевич, Ы. Алтынсарин, С. Сейфулин, С. Мұқанов, Е. Ысмайлов т.б. зертеушілер жоғары бағалап өлең, толғау айтыстарын жинап жариялаған.

Ақынның әлі баспа бетіне шықпаған («Абайділдағa», «Төрде отырған төрелер», «Тұрлыбекке», «Түбекпен кездескенде» т.б.) өлең-толғаулары Қазақ ССР ғылым академиясының Орталық ғылыми кітапханасында, №272, 472, 1632-папкаларда сақтаулы.

Үкілі Ыбырай
(1858-1930 жж.)

Ыбырай Сандыбайұлы (Үкілі Ыбырай) 1858 жылы Айыртау ауданының Жалғызтаудың етегіндегі Сандыбай бұлағының басында дүниеге келді. Халық композиторы, белгілі әнші (тенор), ақын импровизатор, классикалық халық музыкасының ірі өкілдерінің бірі.

Үкілі Ыбырай бала кезінде молдадан оқып, арабша сауатын ашқан. Жасынан өнерге, өлеңге құмар Ыбырай Орынбай Бертағұлы, Арыстанбай Тобылбайұлы, Шөже Қаржаубайұлы, Біржан сал Қожағұлұлы, Ақан сері Қорамсаұлы, Балуан Шолақ Баймырзаұлы мен Тезекбай Шоқтыбайұлы сынды атақты әнші-ақындардан үлгі-өнеге алып, олардың шығармашылық дәстүрін бойына сіңірді. Үкілі Ыбырайдың «Гәкку» (4 түрлі), «Арарай», «Кідік-ай», «Дүние», «Шалқыма», «Көкше», «Сүйгенім кете барды қасыма еріп», «Қалқа бел», «Қалдырған», «Желдірме», «Жиырма бес» секілді 40-қа жуық әндері бар. Оның әндері жастық шақтың жалын атқан махаббат сезіміне, оптимистік әуенге, мелодиялық көркем сазға толы, терең ойлы болып келеді. Ел арасына кең тараған «Гәкку» әні Үкілі Ыбырайдың шығармашылығының шыңы болып табылады. Бұл әнді композитор Е.Г. Брусиловский «Қыз Жібек» операсында (Жібектің негізгі ариясы), ал «Арарай» әнін «Ер Тарғында» (Ақжүністің ариясы) пайдаланды. Оның әндерін алғаш нотаға түсірген А.В. Затаевич пен И.В. Коцык. Үкілі Ыбырай ақындық өнерімен де әйгілі болған. Үкілі поэзиясы тақырыбы жағынан алуан түрлі. Оның бір саласы жастық дәуренді жырға қосады («Қарақат көз», «Тойда бір нұрың балқиды», «Қаралдым», т.б.), «Бір қызық ит жүгіртіп аң ауласа» өлеңі аңшылық, саятшылықты бейнелейді. Төңкеріске дейінгі өмірді көзімен көрген ақын алғашқыда жаңа заманды, теңдік алған кедейлердің куаны-

шын («Октябрьдің жеңісі», «Отарба») паш етті. Импровизатор Үкілі Ыбырайдың тыңнан суырып салып айтқан өлеңдері де (Доскей, Есімбет, Қожақмет ақындармен айтыстары) көп. Үкілі Ыбырай жаңа кеңестік өмірдің ағартушылық пен мәдениет саласындағы саясатына алғаш қолдау білдіргенімен, кейінгі саяси-әлеуметтік өмірге, ұлттық теңдік деген жалаң үгіт-сөз екеніне ақындық қырағы көңіл көзімен терең бойлай отырып, жалаң ұраншылдықты, кеңес өкіметінің жергілікті тұрғындар арасында жүргізген келеңсіз іс-әрекеттерін өзінің өлең жолдарымен өткір сынға алды. Халық мұңын өлең жолдарына түсірген әнші-ақынға ұлғайған жасына қарамастан, кеңес өкіметінің ұстанған бағыт-бағдарына қарсы деген айыппен бес жылға сотталып, 72 жасында абақтыда қайтыс болады. Үкілі Ыбырай өлеңдерін газетке жариялап, ақындық шығармашылығы туралы келелі пікір айтқан жазушы С.Мұқанов, сондай-ақ әдеби мұрасын байсалды зерттеген әдебиет сыншысы Е. Ысмайылов болды. Драматург Ш. Құсайынов Үкілі Ыбырай туралы «Қайран Гәкку» пьесасын, Т. Қажыбаев «Қалдырған», «Тағдыр» новеллалары мен «Ұмытпа мені, Гәккуім» драмасын, ақын К. Салықов «Үкілі Ыбырай қайда жатыр екен?» деген тебіреніске толы өлеңдерін, т.б. жазды.

Біләл Малдыбаев
(1890-1937 жж.)

Біләл Малдыбаев Айыртау аймағындағы бұрын Аманжол, кейін Қаратал атанған жерде 1890 жылы дүниеге келген. Өзі жайында Біләл Малдыбаев былай деп жазыпты: «Менің әкем кедей шаруа, жастайынан бір үзім нан үшін байларға жалшы болып жалданған. Кейін келе негізгі жұмысы ағаш шебері болған. 1901 жылы әкем мені

ауыл молдасы Мұқағали Садуақасов деген молдаға оқуға береді. Кейін Имантау ауылында тұратын татар Шерикдан, Шәкір деген молдалардан дәріс алдым. 1905 жылы Құсайын Темірбековтың басшылығымен ауыл мектебі ашылып, балаларды орысша оқыту басталды. 1908 жылы соны үздік тәмамдап, Құсайынның көмегімен Атбасарда, сонсоң Омбыда мал дәрігерлік-акушерлік мектебінде оқыдым. 1912 жылы соны үздік стипендиямен бітіріп, қызмет жолымды бастадым».

Қазан төңкерісінен кейін мал дәрігері маманы болып істеген ол халық ағарту саласына қызметке ауысады. 1924 жылдың басынан халық ағарту инспекторы, артынан меңгерушісі болып істейді. 1926-1927 жылдары туған ауылы Қараталда тұңғыш аймақтық жеті жылдық мектеп салдырып, соның директоры болған. 1929 жылы күзде Қазақстан халық ағарту бөлімінің шақыруымен Қызылорда қаласына келіп, Республика халық ағарту жүйесінде мектептер ісінің меңгерушісі болып тағайындалады.

Отыз жетінші жылы «халық жауы» деген жалған айып тағылып, жазықсыз құрбан болып кеткенге дейін, оның бүкіл саналы өмірі халық ағарту саласына арналып, педагогикамен біте қайнасып өтті.

Б. Малдыбаев 1958 жылы толық ақталды.

Қараталдағы Б.Малдыбаев салдырған алғашқы аймақтық мектептің сыртқы көрінісі

Шахмет Құсайынов
(1906-1976 жж.)

Шахмет Құсайынов көрнекті жазушы-драматург.

1906 жылы Айыртау ауданының Қаратал ауылына қарасты Қоскөл деген жерде туған.

1923-1928 жылдары Қызылжар педтехникумын оқып бітіргеннен кейін, «Бостандық туы», «Колхоз жолы», «Социалистік құрылыс», «Қарағанды пролетариаты», «Қазақ әдебиеті» газеттері мен «Әдебиет және искусство» журналының редакцияларында жұмыс істеді.

1935 жылы Мәскеудегі А. Луначарский атындағы театр өнері институтына оқуға түседі. Оны 1938 жылы бітіріп, Семей және Орал театрларында режиссер болып жұмыс істейді.

1940-1943 жылдарда М. Әуезов атындағы академиялық драма театрының әдеби бөліміне меңгеруші болады.

Қазақ драматургиясы мен кинематографиясында Алматыға келіп орын тебеді.

1952 жылдан 1976 жылдың 30 мамыр күнгі ақырғы тынысына дейін бірыңғай драматургия жанрында еңбек етті. Ол кісі елуден астам пьеса мен киносценарий жазды. Ш. Құсайыновтың «Боран», «Шапқын», «Марабай», «Алдар көсе», «Шаншарлар», «Аманкелді», «Асау Ертіс жағасында», «Дала жұлдызы», «Үкілі Ыбырай», «Біздің Ғани» және басқа пьесалары қазақ драматургиясының асыл қазынасына қосылды. Сахнаға шыққанын көзі тірісінде көре алмай кеткен «әл-Фараби» драмасы Шахмет Құсайыновтың ең соңғы шығармасы.

Үкімет Ш. Құсайыновтың қазақ әдебиеті алдындағы еңбегін, оның қазақ драматургиясын дамытуға қосқан шабытты қызметін жоғары бағалады. Ол «Құрмет белгісі» орденімен және медальдармен марапатталды.

Жұмағали Саин
(1912-1961 жж.)

Жұмағали Саин 1912 жылы қазіргі Айыртау ауданының Ағынтай батыр ауылында, дәлірек айтсақ Баян сұлу көлі-нің жағасында дүниеге келген. Жастайы-нан жетім қалған ақын Көкшетаудағы балалар үйінде тәрбиеленеді. Ақын, Ұлы Отан соғысына қатысушы, Украина жерінде ұйымдастырылған айтулы партизан отрядында болды. Петропавл педагогикалық техникумында және ҚазПИ-де оқыған.

1932-1934 жылдары мұғалім, содан кейін облыстық газеттің бөлім меңгерушісі болып істеген. Қазақстан мемлекеттік әдебиет баспасының редакторы, Қазақстан мемлекеттік филармониясының, республикалық халық шығармашылығы үйінің директоры, «Жұлдыз» журналы бас редакторының орынбасары болды. Алғашқы мақалалары 1928 жылдан бастап жарық көре бастады.

Ж. Саинның бірінші өлеңдер жинағы «Бақыт әні», екіншісі «Алтын таң». Ол соғысқа дейін «Балықшы», «Бақыт құшағында», «Күлянда» поэмаларын және басқа да шығармалар жазған.

Жұмағали Саин поэзиясының үлкен бір белесі оның жауынгерлік жырлары. Отан соғысының отты жылдарына арнап жазған «Жорық жырлары» атты жинағы 1944 жылы шықты. Халықтың шешендік толғау үлгілерін шеберлікпен пайдалана білуімен ерекшеленетін «Түн қатады партизан», «Ұрыстан кейін», «Айтылмай келген аманат», «Жаралы партизан», «Еске алу», «Е.М. Масловаға», т.б. жырларында жауынгерлердің қаһармандық ерлігі, жауға деген ащы ызакегі, Отанға, досқа деген жалынды махаббаты, халықтар достығы сұлу саз, әдемі лирикамен айшықталады. Соғыстан кейін «Алтай» мен «Таңғы салқын» поэмаларын, «Таңдамалы

шығармалар», «Таңдамалылар», «Самал» жинақтарын, «Жолда» повесін шығарды. Ақынның көптеген шығармалары орыс, украин, қырғыз, өзбек халықтарының тілдеріне аударылған. М.Ю. Лермонтовтың «Біздің заманның қаһармандары» романын, қырғыздың «Манас» эпосының бірнеше бөлігін және басқа да шығармаларды қазақ тіліне аударды.

Оның есімі Алматы және Көкшетау қалаларының көшелеріне, біздің облыстағы Айыртау ауданының орта мектебіне берілген. Алматыда тұрған үйіне (Фурманов көшесі, 120) мемориалдық тақта орнатылған. Еңбек Қызыл Ту орденімен, медальдармен марапатталған.

Бәйкен Әшімұлы Әшімов
(1917 жылы туған)

1917 жылы тамыз айының 10 жұлдызында Солтүстік Қазақстан облысы қазіргі Айыртау ауданының Шабақтай ауылында туған.

Мемлекет және қоғам қайраткері, Социалистік Еңбек Ері. ФЗО мектебін, ауыл шаруашылығы техникумын, Ленинград қолданбалы зоология институтын және СОКП ОК жанындағы жоғары партия мектебін бітірген.

1941 -1942 жылдары Айыртау ауданындағы орта мектепте мұғалім болды. Ұлы Отан соғысына қатысқан, соғыс ардагері.

1945-1961 жылдары Айыртау және Зеренді аудандарында, Көкшетау облыстық партия комитетінде басшы қызметтер атқарды.

1961-1970 жылдары Қарағанды, содан кейін Талдықорған облыстарын басқарды.

1970 жылы Қазақ КСР Министрлер Кеңесінің Төрағасы

болып тағайындалды, бұл қызметте он төрт жыл жұмыс істеген ол тың және тыңайған жерлерді игеруге, Қазақстанның ауыл экономикасын көтеруге сүбелі үлес қосты.

1984-1985 жылдары Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесі Төралқасының Төрағасы болды.

1985 жылдан дербес зейнеткер.

Бәйкен Әшімұлы Әшімов төрт Ленин, бірінші дәрежелі екі Отан соғысы, Қызыл Жұлдыз ордендерімен және медальдармен, сондай-ақ Моңғолияның, Польшаның "Вертути Милитари" орденімен және бірнеше медальдармен марапатталған.

2007 жылы Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Жарлығымен "Отан" орденімен марапатталды.

Балахметов Қажахмет Балахметұлы (1926 жылы туған)

Мемлекет және қоғам қайраткері Қ. Балахметов 1926 жылы 26 маусымда Айыртау ауданының Сулыкөл ауылында туған.

1945 жылы Чкалов аудандық әскери комиссариатының әкімшілік-шаруашылық бөлімінің бастығы болып қызмет етті.

1948-1952 жылы Казгородок, қазіргі Сырымбет орта мектебінде тарих пәнінің мұғалімі болып істеген.

1953-1957 жылдары Еңбекшілдер ауданының Макинка, Степняк орта мектептерінде мектеп директоры қызметін атқарды.

1957-1960 жылдары облыстық оқу бөлімі меңгерушісінің орынбасары болды.

1960-1968 партия органдарында жауапты қызметте болды.

1970-1974 жылдары Қазақстан Компартиясы Орталық

комитетінің ғылым және оқу бөлімдері бөлімінің меңгерушісі қызметін атқарды.

1974 жылы Қазақ ССР-нің Жоғарғы Кеңес Президиумының Жарлығымен Қ.Балахметов Қазақстан Республикасының Оқу-ағарту министрі болып тағайындалды. Бұл лауазымды қызметті 1987 жылға дейін, яғни зейнет демалысына шыққанға дейін абыроймен атқарды.

Қожахмет Балахметов Қазақ ССР Жоғарғы Кеңесіне үш мәрте депутат болып сайланған. Көп жылдық және жемісті педагогикалық-ұйымдастырушылық қызметі үшін, үш «Еңбек Қызыл Ту» орденімен, көптеген медальдармен, белгілермен, Қазақ ССР Жоғарғы Кеңесінің төрт Құрмет Грамотасымен, «Ы. Алтынсарин» және «Н. Крупская» медальдарымен марапатталды.

Қ. Балахметов Кеңестер Одағының оқу-ағарту ісінің үздігі, Қазақ ССР-нің оқу-ағарту ісінің үздігі, Кеңестер Одағының Жоғары және орта білім министрлігінің үздігі атанған.

1989 жылдан Қазақстан балалары қорының Төрағасы, 1998 жылдан Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті ректорының кеңесшісі болды.

Қазіргі уақытта бұрынғы Одақ құрамына енетін республикалардың Халықаралық балалар қоры Ассоциациясының Вице-президенті.

Қ. Балахметов 80 жылдығына қарсы «Парасат» орденімен марапатталды.

Қазақтың кемел ұлдарының бірі - Еркін Әуелбеков (1930-1999 жж.)

Еркін Нұржанұлы Әуелбеков 1930 жылы Солтүстік Қазақстан облысы, қазіргі Ғ. Мүсірепов атындағы ауданда Жаңасу ауылында дүниеге келген. Ұлтымыздың айтулы перзенттерінің қатарынан есімі өшпес дара тұлға, қоғам және мемлекет қайраткері, Социалистік Еңбек Ері атанған еліміздің қалаулы да аяулы азаматы.

Е.Н. Әуелбеков 1953 жылы Мәскеудегі Тимирязев атындағы ауыл шаруашылығы академиясын бітіргеннен кейін еңбек жолын Солтүстік Қазақстан облысы Коноваловский МТС-да бас агроном қызметінен бастайды. Одан кейін МТС директоры, «Марьевский» кеңшарының директоры, облыстық ауыл шаруашылығы басқармасының бастығы, 1961-1965 жылдары Солтүстік Қазақстан облыстық атқару комитеті төрағасының орынбасары, облыстық партия комитетінің 2-хатшысы, облыстық атқару комитетінің төрағасы қызметтерінде істейді. 1965 жылы Еркін Нұржанұлы Ауыл шаруашылығы министрінің 1-орынбасары, 1968 жылы Қазақстан Нан өнімдері және құрама жем өнеркәсібінің министрі қызметтерін атқарады. 1968 жылы Республикамыздың сол кездегі басшысы Д.А. Қонаевтың һәм қолдауымен Е.Н. Әуелбеков Көкшетау облыстық партия комитетінің бірінші хатшылығына ұсынылады. Жас талантты төрдегі ағаларымыз жақсы таныды, дер кезінде бұлқынған асау күшін күрделі де ауыр жұмысқа салды. Бодандықтың бір ауыр кезеңі болатын. Көрші облыстарда қазақ ауылдарын негізгі құрамы орыстарға толған селоларға телітіп, біріктіру, өздерінше өркендету, өрлету, қалалық тұрмысқа жақындату шарасы деген идеологиялық лақаппен ауылдарды ақсату үрдісі жүріп жатты. Міне, осындай ауыр кезеңдерде Еркін

Нұржанұлы өзінің текті туған нағыз өжет, ұлтжанды азамат екенін тайсалмай танытты. Ол білек түріп совхоздардың санын көбейтіп, әр ауылдың әл-ауқатын көтеруді көксеп, ел сүйсінген таңқаларлық әрекеттер жасады. Көкшетау облысы аудандарының саны да, лайықты кадрлары да өсті.

Е. Әуелбеков Көкшетауды көркейтті, ауылдарды көтерді, асфальт жолдарды көбейтті, мектеп және мәдениет ошақтарына зор назар аударды, ауыл шаруашылығына бар күшін салған азамат Көкше өңірін өндірістендіруге де жан-тәнін салды. Бүгінгі «Васильков» алтын комбинаты - Әуелбековтің төл түлегі.

Көкшетау қаласындағы темір жол вокзалын салу жолында Еркін Нұржанұлы сол кездегі Министрлер Кабинетінің төрағасы Бәйкен Әшімовтың көмегімен КСРО Министрлер Кеңесінің төрағасы А.Н. Косыгиннің қабылдауында болып, ол кездегі ауыр мәселені үлкен абыроймен шешті. Жаңа вокзалды іске қосу үлкен салтанатпен өтті. Бұл рәсімге Д.А. Қонаев, Б.Ә. Әшімовтер арнайы келіп қатынасты. Көкшетау облысынан кейін Торғай облысы партия комитетінің 1-хатшысы, 1985-1988 жылдары Қызылорда облыстық партия комитетінің 1-хатшысы, 1988 жылы КСРО Жоғарғы Кеңесінің Ұлттар кеңесінің ұлттық саясат және халықаралық қатынастар жөніндегі комиссиясы төрағасының орынбасары, 1991-1992 жылдары Қазақстан Республикасы Президентінің кеңесшісі қызметтерін атқарған. Еркін Әуелбеков еліміздегі әлеуметтік-экономиканы қайта құру істеріне үлкен үлесін қосқан. Екі мәрте Ленин орденімен және медальдармен марапатталған.

Еркін Нұржанұлы Әуелбеков туған елінің алдындағы парызын артығымен орындап өткен азамат, елі де оны еске салар ілтифатын білгізіп жатса, нұр үстіне нұр жаумақ.

Уәлиханов Шота Ыдырысұлы (1932 жылы туған)

Талантты сәулетші әрі дарынды жазушы, драматург Шота Уәлиханов 1932 жылы Сырымбет саласында дүние-ге келген.

1956 жылы Мәскеудің архитектура институтын бітірді. Алматы қаласын-дағы қалалық архитектор, бас архитек-тордың орынбасары болды.

1973-1982 жылдары Қазақстан Республикасының мәдени ескерткіштерін қорғау қоғамы төрағасының бірінші орынбасары, әрі Қазақстан Сәулетшілер Одағының басқармасының төрағасы қызметін атқарды.

1988-1996 жылы Қазақстан Республикасының Ұлттық Ғылым Академиясының Әдебиет және Өнер институтының бейнелеу өнері бөлімінің меңгерушісі қызметін атқарды.

1997 жылдан бастап Қазақстан Республикасының Мәдениет және тарих ескерткіштерін қорғау қоғамының төрағасы.

Ш. Уәлиханов драматургиямен көптен айналысады. Оның Шоқан Уәлиханов өмірінің жастық кезеңіне арналған алғашқы пьесасы 1962 жылы Шымкент облыстық драма театрында қойылды. Оның жаңа әрі орысша варианты 1982 жылдан бері Көкшетау облыстық орыс драма театрында көрсетіліп келеді. Бұл пьеса «Современная драматургия» альманағында басылды.

Шота Уәлиханов Шоқанның Ф. Достоевскиймен, Д. Менделеевпен достығы жайлы жазылған «Кадет Шоқан», «Шоқанның ақ түні» пьесаларының да авторы. «Ақнұр» драмасы әр жылдары облыстық театрларда қойылды.

1984 жылы «Тағдыр» атты пьесасы Қазақстан Республикасының Мәдениет министрлігі мен Қазақстан Жазушылар одағының бірлесіп өткізген конкурсында Шоқан Уәлиханов атындағы жүлдеге ие болды.

Шота Ыдырысұлы 1970 жылы Қазақстан Республикасының Мемлекеттік сыйлығының лауреаты атанды.

Қазақстан Республикасына еңбегі сіңген архитектор.

Тәуелсіз Қазақстан Республикасының Мемлекеттік Елтаңбасын Ж. Мәлібековпен бірге жасаған автор.

Кәкімбек Салықов
(1932 жылы туған)

Кәкімбек Салықов 1932 жылы дүниеге келген. Ақын, мемлекет және қоғам қайраткері, Қазақстан Жазушылар одағы басқармасының мүшесі. 1955 жылы Мәскеу түрлі-түсті металдар және алтын институтын бітірген. 1955-1965 жылдары Жезқазғандағы ең ірі "Покро-15" шахтасында учаске бастығы, бас инженер, бастық болды. 1965-1975 жылдары Қ. Сәтпаев атындағы Жезқазған кен-металлургия комбинатының партком хатшысы, Жезқазған қалалық партия комитетінің бірінші хатшысы, облыстық партия комитетінің екінші хатшысы. 1975-1982 жылдары СОКП ОК-нің инспекторы, 1982-1989 жылдары Қарақалпақ облыстық партия комитетінің бірінші хатшысы қызметтерін атқарды. 1989 жылдан КСРО Жоғарғы Кеңесінің экология жөніндегі комитетінің төрағасы болды. 1992 жылы ҚР Мемлекеттік комитеттің су ресурстарының Арал проблемасы жөніндегі бөлімді басқарды. 1970 жылы "Сыр" атты алғашқы өлеңдер жинағы шықты. Содан кейін «Жезкиік», «Нұрлы күндер», «Жұлдызды жылдар тынысы», «Парасат тынысы», «Мәңгі шырақ» және «Аққу жеткен» жыр жинақтары жарық көрді. Кітаптары орыс, өзбек, қырғыз тілдерінде жарияланды. Ол А. Пушкиннің В.Маяковскийдің, А.Семеновтің, Т. Кузовлеваның және басқа да авторлардың өлеңдерін қазақ тіліне аударды. Шығармалары қазақ поэзиясының антологиясына

енді, оның 20-дан астам өлеңдеріне музыка жазылған. Ленин, екі Еңбек Қызыл Ту, Халықтар достығы, «Парасат» ордендерімен және медальдармен марапатталған.

Отан соғысы батырлары

Екінші дүниежүзілік соғыстағы Жеңістің адамзат тарихынан алар орны тым ерекше. Өйткені қандыбалақ фашизмді талқандап, соғысты жеңіспен аяқтаудың әлемдік тарихи маңызы бар.

Дана халқымыз «Болашақты болжағың келсе бір сәт өткенге көз сал» дейді. Өйткені өткеніміз біздің тарихымыз ғана емес, ең алдымен ол рухани байлығымыз. Зердесі жоқ елдің болашағы да бұлыңғыр болады. Біз Жеңіс үшін айқасқан аға ұрпаққа да, басын ажалға тігіп мәңгілікке көз жұмған асыл ағаларымыз бен апаларымыздың рухы алдында мәңгі қарыздармыз.

Отан соғысында қаза тапқан жауынгер жерлестерге орнатылған ескерткіш (Кутузовка ауылы)

Асеев Григорий Сафронович
(1920-1944 жж.)

Г.С.Асеев Көкшетау облысының Володар ауданы Петропавловка селосында туған. Мектепке дейінгі жасында Гриша мал бақты. Кейін Петропавловка селолық мектебінде оқыды. Оқымысты бала әрі қарай оқуды армандады. Асеев отбасы Чита облысына, кейін Улан-Удэ қаласына көшті.

1939 жылы Григорий орта мектепті бітіріп, комсомол қатарына кірді. Иркутск институтында оқып жүргенде, 1939 жылы теңіз-әскери флотына шақырылды. Ұлы Отан соғысы кезінде гвардияның аға сержанты, әуе атқышы, радист болып қызмет етті. Коммунист. Мұхит асқан оннан астам ұшулар, шартты қарсыластарына жүзден астам әуе шабуылдарын жасады.

Фронттық газеттерде ең жігерлі және қайратты жауынгер ретінде Асеевтің аты бірнеше рет ескеріліп жарияланды. Б.П. Сыромятников басқаратын экипажда Асеевпен бірге Скнарев А.И. жерлесіміз де шайқасты. Бір жылдай бұл экипаж бірге соғысып, жауынгерлік ұшуларды әлденеше рет жасады. «Қызыл Жұлдыз», «Қызыл Ту», Ұлы Отан соғысының II-санатты ордендерімен марапатталды. Бірақ осы ержүрек жауынгерлер Жеңіс күніне жете алмады. 1944 жылдың 16 қазанында гвардиялық экипаж фашистік айдауылға шабуыл жасап, дұшпанның көлігін суға батырды. Экипаж Отан алдындағы борышын соңына дейін атқарып, қайсар ерлікпен көз жұмды.

Гвардияның аға сержанты Асеев 80 жауынгерлік ұшу, соның ішіндегі 23 торпедалық шабуылдар жасады. 1944 жылы 5 қарашада батырлар экипаждың әр жауынгеріне Кеңес Одағының Батыры атағы берілді.

Саумалкөл селосы көшелерінің бірі оның есімімен аталады.

Губарьков Григорий Максимович
(1923 -2009 жж.)

Г.М. Губарьков 1923 жылы 1 ақпанда Көкшетау облысы, Володар ауданы, Качиловка селосында жұмысшылар жанұясында өмірге келген. Ұлты - орыс. 7 сыныпты аяқтасымен 2-ші Жизак МТС-інде (Өзбек КСР) шофер болып жұмыс істеді.

1943 жылдың қарашасынан бастап Кеңес Армиясының қатарына алынды. 1944 жылдың шілдесінен бастап Ұлы Отан соғысы майданына аттанды. 34-ші гвардиялық мотоатқыштар бригадасының мотоатқыштар батальонының пулеметшісі болды. (12 гвардиялық танктік корпус, 2-ші гвардиялық танктік армия, 1-ші Белорус фронты). Гвардия комсомолы қатардағы Григорий Губарьков 1945 жылдың 21 қаңтарда Иовроцлав (Польша) қаласы үшін соғыста жаулардың жаудырған оғына қарамастан, қалаға алғашқылардың бірі болып кірді.

Бұл майданда Григорий Губарьков жараланды, бірақ ұрыс шебінен қайтпады. 1945 жылдың 27 ақпанында Кеңес Одағының батыры атағы берілді.

Соғыстан кейін де армияда борышын өтей берді. 1951 жылы демобилизацияланды. Ол Жизак қаласына қайтып оралып, колхозда, совхозда жұмыс істеді, қазір Запорожье қаласында тұрады. «Ленин» және I дәрежелі Отан соғысы ордендерімен, медальдармен марапатталған. Саумалкөл селосындағы Береговая көшесі Губарьков Г.М. есіміне өзгертілген.

Дмитриев Алексей Федорович
(1912-1944 жж.)

А.Ф. Дмитриев Көкшетау облысы, Володар ауданы, Карасевка селосында дүниеге келген. Ұлы Отан соғысы жылдарында капитан, гаубиттік артиллериялық полктің дивизион командирі.

1944 жылдың 7 тамызында Слизновозно-Францкабуда

аймағындағы майданда 35 неміс танкісі басып кіріп, 2-ші дивизияның бақылау пунктін қоршап алды. Бұл пунктте капитан Дмитриев А.Ф. болған. Ол отты өзіне қаратты. Жауып тұрған снаряд жарықшақтарының астында ол барлаушылар мен байланысшылар тобымен жаудың жаяу әскерлерін танктерден ажыратып тастап, оқ боратты. Бұл ұрыста ол 15 фашистің солдаттарын жойды, ал 27 тамыздағы соғыста оның дивизионы 8 танкті жойды. Жаумен қызу қақтығыста Алексей Федорович өзін шебер командир, қайратты жауынгер ретінде көрсетті.

1945 жылғы 24 наурыздағы Жарлығына сәйкес А.Ф.Дмитриевке жаулардың танктерін жою кезіндегі қайтпас қайсарлығы үшін Кеңес Одағының батыры атағы берілді. «Қызыл жұлдыз», II дәрежелі Отан соғысының ордендерімен марапатталды.

Оның атымен Саумалкөл селосының бір көшесі аталады.

Забелкин Николай Иванович (1921 туған)

Н.И. Забелкин Көкшетау облысы, Володар ауданы, Восточное селосында 1921 жылы туған. Ол ата-аналарымен Челябинск қаласына көшіп барып, оқуын сонда жалғастырады. Осы қалада Николай электромеханик техникумын аяқтайды.

1941 жылы өз еркімен майданға аттанады. Ұлы Отан соғысы жылдарында Днепропетровскіде Қызылжұлдызды полктің 58-ші гвардиялық минометтік дивизионының барлау командирі болып қызмет етті.

1943 жылы гвардия лейтенанты Николай Забелкин Днепродзержинск қаласының аумағында Днепрден өту кезінде қаһармандығы мен жігерін танытты. Полк Днепрден өтіп, оның оң жағасында бекініп, негізгі күштердің келуін қамтамасыз етуге бұйрық алды. Таң алдында жауынгерлердің ықшам тобымен лейтенант Забелкин өзеннен бірінші өтуді

бастады. Жаулардың жаудырған оқтарына қарамастан, жауынгерлер окоптардың бірінші қатарындағы жау әскерінің көзін жойып, 185,3 биіктікті жаулап алды. Гитлершілдер басты биіктіктен айырылғандарына көне алмады, өйткені мында олардың бақылау пункті болды.

Осы биіктіктен Забелкиннің тобын дұшпандар 4 рет қуып шығуға тырысты. Сонда фашистер көмекке қосымша танкілер шақырды. Батыр жауынгерлеріміздің көбі қаза тапты. Сонда лейтенант Забелкин рациядан:

- От оралған өлімді өзіме шақырамын,-деп өз координаттарын айтты. Гвардиялық минометтер биіктікке дүркіндетіп оқ жаудырды. Қуанышқа орай батырымыз тірі қалды. Госпитальдан қатарға қайтып оралды. 1944 жылы жазда ол Кеңес Одағы Батырының Алтын жұлдызымен марапатталды.

Соғыстан кейін Н.И. Забелкин халықаралық қатынастар институтын бітірді. Мәскеудегі «Новости» баспа агенттігінде жұмыс істеді.

Ильин Степан Петрович
(1915-1993 жж.)

С.П. Ильин 1915 жылы 2 тамызда Көкшетау облысы Володар ауданының Володарское селосында қарапайым шаруаның отбасында дүниеге келген. Ұлты орыс. 1943 жылдан Кеңес Одағының коммунистік партиясының мүшесі. 7 сынып бітірген. 1942 жылдың қаңтар айында Кеңес Армиясының қатарына шақырылды. 1942 жылдың сәуір айынан бастап Ұлы Отан соғысына қатысты. Сапер батальонының 99-бөлімшесінің командирі аға сержант Ильин, Гомелев облысы Лоев поселкесінің аумағында Днепрден өту кезінде, оң жағасына 3 атқыш взводты жеткізе алды, қарсыластың сансыз көп қарсы шабуылдарына тойтарыс беріп, басқыншылардан плацдармды тартып алды. 1943 жылдың 30 қазанында Кеңес Одағының Батыры атағы берілді.

1946 жылы әскерден босатылды. 1960 жылы мелиоративтік институтын бітірді. Гидротехник болып жұмыс істеді. Ташкент қаласында тұрды.

«Ленин» және Ұлы Отан соғысының I дәрежелі ордені мен медальдарымен марапатталды. 1993 жылы өмірден өтті.

Саумалкөл селосы көшелерінің бірі оның есімімен аталады.

Кириченко Михаил Михайлович (1923-1994 жж.)

Кириченко Михаил Михайлович Көкшетау облысы Володар ауданының Лавровка селосында 1923 жылы 28 қазанда қарапайым шаруаның отбасында туған. Ұлты орыс, білімі - орта. 1941 жылдың шілдесінен Қызыл Армиянын қатарында. 1941 жылы Алматыдағы әскери училищені бітірді. 1942 жылдың тамызынан Ұлы Отан соғысының шайқастарына қатысушысы. 100-Гвардия атқыштар полкінін батальон командирінің орынбасары гвардия капитаны Кириченко 1944 жылы 1 тамызда Висла өзенінен өтті. 4 сағаттық шайқаста жасақ қарсыластың қорғанысын қиратып, Полынадағы Руда-Тарновска мен Вулька-Тарновска елді мекендерін басып алды.

1944 жылдың тамыз айында Кеңес Одағының Батыры атағы ұсынылғанымен, тек 1991 жылы 5 мамырда берілді. Соғыстан кейін де армия қатарында қызмет етті. 1945 жылы офицерлік құрамын жетілдіру курстарын бітірді. 1955 жылдан бастап Кириченко запастағы майор. Мәскеуде тұрды. 2 рет «Ленин» орденімен марапатталды, 2 рет «Красная Звезда» орденімен және медальдарымен марапатталды. Украинаның Харьков облысындағы Изюм қаласынын құрметті азаматы. 1994 жылы 8 мамырда өмірден өтті.

Литвинов Петр Дмитриевич
(1916-1943 жж.)

П.Д. Литвинов Көкшетау облысы Володар ауданының Люботино селосында туған. 12 жаста болған кезде, ата-аналары Талдықорған облысына, кейін Алматы қаласына көшіп кетті. Онда оның 4 ағасы мен әпкесі қазір де тұрады.

Петр Дмитриевич 1941 жылдың 22 маусымында КСРО-ның шекарасында гитлершілдерге қарсылық көрсеткендердің қатарында болды. Ұлы Отан соғысы кезінде 2-ші Украин майданының 12-атқыштар полкінің миномет ротасы бөлімшесінің командирі болып қызмет етті. 1943 жылы 22 маусымда Литвинов өзінің алғашқы қаһарман ерлігін көрсетті. Днепрдің оң жағасында шайқас басталғанда, Литвинов қысқа атуларымен жаудың ату көздерін жойды. Фашистер долданып қарсыласты. Олардың оннан астам бомбалаушылары әуеден атқылады. Қарсыластың жаяу әскерін ауыр танкілер қорғады. Ұрыс шебінде жаудың оғы қарша бораса да, гитлершілдер кеңес жауынгерлерінің достық тегеурінін тоқтата алмады. Сержант Литвиновтың аяғына фашистің оғы тиді. Бірақ оған қарамастан, Литвинов санақты басқара берді. Ол шабуылдағандарды қоршауға алмақшы болған, жақындап келе жатқан фашистерді байқады. Ойланып тұратын уақыт жоқ, фашистер жақындап келе жатты. Петр өз өміріне қауіп төндіріп, минометін жерге қойып, бір қолымен оны ұстап отырып, басқасын ұңғылы миналармен толтырды. Гитлершілдер алдымен жерге жата қалды да, сосын қашты. Фашистік пулеметшілердің тоқтаусыз атуларынан ең шешуші кезде жауынгерлеріміз жерге жата қалуға мәжбүр болды. Шептегі қауырт жағдайды сержант Литвинов шешті.

- Отан үшін! Алға! -деген Литвиновтың шақырған ұраны естілді. Кеңес жауынгерлері «Уралап» жауға қарай ұмтылды. Жаудың қарсы шабуылы тойтарылды. Осы шайқаста Отан алдындағы борышын атқарған біздің жерлесіміз Петр Дмитриевич Литвинов қаза тапты. Гитлершіл баскыншыларға

қарсы күресте батылдық пен қаһармандық танытқаны үшін Литвиновқа 1943 жылғы 20 желтоқсандағы КСРО Кеңес Президиумның Жарғысымен Кеңес Одағының Батыры атағы берілді.

Саумалкөл селосы көшелерінің бірі оның есімімен аталады.

Некрасов Василий Александрович (1924-1987 жж.)

В.А. Некрасов 1924 жылдың 21 қыркүйегінде Көкшетау облысы Володар ауданының Карловка селосында қарапайым шаруаның отбасында дүниеге келген. Ұлтты орыс. 6-сыныптық білімі бар. Спаск-Дальний қаласында цемент зауытында жұмыс істеді.

1943 жылдан бастап Кеңес Армиясының қатарында болды. 1943 жылдың қыркүйегінің соңында Городчан селосының жанында жанданған шайқаста қарсыластың қайыра шабуылына қарсы тұру кезінде 360-атқыштар полкының автоматшысы болған қатардағы комсомол Некрасов автоматынан атқылап, жақындап келе жатқан гитлершілерді жығылуға мәжбүрледі. Содан кейін взводтың жауынгерлері шабуылға ұмтылды. Некрасовтың өзі ғана 12 фашистің көзін жойды. 1943 жылдың 16 қазанында оған Кеңес Одағының Батыры атағы берілді. Ал, 1944 жылы кіші лейтенант курсын бітірді.

1972 жылдан запастағы полковник. Краснодар қаласында тұрды. «Ленин», «Александр Невский», «Қызыл Жұлдыз» және Ұлы Отан соғысының I дәрежелі ордендері мен медальдарымен марапатталды. 1987 жылдың 25 шілдесінде өмірден қайтты.

Саумалкөл селосы көшелерінің бірі оның есімімен аталады.

Скнарев Александр Ильич
(1912-1944 жж.)

А.И. Скнарев Көкшетау облысы Володар селосында туған. Комсомолға бірінші 5 жылдықтың қарсаңында кірді және ЦК ВЛКСМ Донбасқа шахталар құрылысына барды. Осыдан комсомолдық жолдамамен теңіз ұшқыштары мектебіне түсті. Тынық мұхиты флотында борышын өтеді.

Ұлы Отан соғысы кезінде гвардия майоры, штурман болды. Ұшқыш Александр Скнарев майданға жіберуді сұрайды. 1942 жылы оны Солтүстік флотына жібереді. Ол жаудың 6 кемесін жоюға қатысады. Ауадағы соғыста жаудың 2 ұшағын құлатады, 1944 жылдың 16 қарашасында барлаушылар 3 ірі транпорт жылжып келе жатқанын жеткізді. Ауада 14 истребительдер. Гвардия полкінің командирі, полковник Сыромятников В.П., гвардияның штурманы, майор Скнарев А.И., атқыш-радист Асеев Г.С. болған суасты минасын тасушы бірінші болып шабуылды бастады. 130-дан артық неміс қарулары от жаудырды. Бас суасты минасын тасушы жанып кетті, бірақ отқа оранған машина фашистік көлікке қарай беталды. Соңғы секундқа дейін Сыромятников пен Скнарев радиомен басқа ұшақтардың іс-әрекеттерін басқарды. Кемеге 400 метр қалған кезде, суасты минасын тасушы өзінің оғын жіберді. Фашистердің үш кемесі мен 10 соғыс корабльдері суға батырылды, жаулардың 6 истребительдері жарылды.

1944 жылы 5 қарашада КСРО-ның Жоғарғы сотының Президиумы суасты минасын тасушы экипажының барлық мүшелеріне, сонымен қатар гвардияның штурманы майор А.И. Скнаревке Кеңес Одағының батыры атағын берді.

Саумалкөл селосының бір көшесі оның есімімен аталған.

Чепрасов Михаил Максимович
(1924-1943 жж.)

М.М. Чепрасов Көкшетау облысы Арықбалық ауданының Шалқар селосында туған. Бала кезінде әкесімен бірге Торғай облысындағы Сарқанд селосына көшіп кеткен.

1942 жылы Қызыл Армия қатарына шақырылып, майдандағы Орловск-Курск бағытында қызмет ететін атқыштар бөліміне жіберілді. Қатардағы Михаил Чепрасов өзінің алғаш ерлігін 1943 жылдың шілдесінде Орел қаласының қасындағы Поныри станциясына жақындау кезінде көрсетті. Ұрыс қатыгез болды. Фашистер кеңес бөлімдерді қоршауға алушы болып, өздерінің танк күштерін әр жақтан қаптатты. Біздің жерлесіміз гвардияның кіші сержанты Петровтың зеңбірек санағы құрамында дұшпанға қарсы соғысты. Ұрыстың қиянкескі кезінде, кеңес әскерлерінің позицияларына неміс танкілері жақындағанда, артиллеристер қорғанысымыздың алдынан зеңбірекпен атқылай бастады. Оқтың дауылы тоқтамай кетті. Фашистердің кейбір танк шабуылдарына біздің батарея жауынгерлері қарсы тұрды.

Ашынған гитлершілдер жаяу әскер ротасының шабуылға шығуының алдында, олар ержүрек жауынгерлерімізді қалай да өлтіруге ұмтылды. Қарсыластың күші басым болғанына қарамастан, кеңестік зеңбірек санағының бұл шабуылға да қарсы тұруға батылы мен жігері жетті. Петровтың басқаруымен батареяның 5 жауынгері батыл шайқасты. Бұл ұрыста жүзден астам фашист қаза тапты. Біраздан кейін фашистер танкілерін тағы да шабуылға жіберді. Жарақаттанған батырларымызға фашистердің үш «Тигр» танкісі әр тараптан жақындап келе жатты.

- Өлгенше тұрыңдар! -деп сержант Петров өміріндегі соңғы бұйрығын берді. Сөйтіп батыр санақты дұшпанның танкілері басып өтті.

Санақтың барлық батыр жауынгерлері, соның ішінде Михаил Чепрасовқа да 1943 жылғы 7 тамыздағы КСР Кеңес Президиумның Жарғысымен Кеңес Одағының Батыры атағы бе-

рілді. Олар Орлов облысы Тровнян ауданының Поныри станциясында қаза тапты. Сондағы бауырластар зиратына қойылды.

Саумалкөл селосы көшелерінің бірі оның есімімен аталады.

Янко Михаил Егорович
(1918-1945 жж.)

М.Е.Янко Көкшетау облысы, Володар ауданы, Всеволодовка ауылында 1918 жылы туған. 1931 жылы мектеп бітіріп, жұмыс істеген, ал 1940 жылы Кеңес армиясының қатарына шақырылды.

Михаил Егорович Янконың біздің Отанымыздың еркіндігі мен тәуелсіздігі үшін күрес ерліктері кеңестік халықтың қаһармандық эпопеясына алтын әріптерімен жазылған.

1945 жылдың жазы мен күзінде Кеңестік армия Қиыр Шығыс майданына шабуыл жасады. Кеңестік жауынгерлер 1945 жылдың 12 тамызында Солтүстіккореяның порты Расинді жаулап алды. Осы порт үшін Кеңістіктегі соғыста кіші сержант Михаил Янко өз атын мәңгілікке қалдырды.

10 тамыздың таңында портқа жаулардың шабуылы кезінде ол қарсыластардың көлігін байқап қалып, батыл шабуылға аттанды. Янко жаулардың зениттік артиллериясының отына қарамастан жауынгерлік бағытынан танбады. Кеңестік ұшқыштың бомбылары нақ болды. Осы соғыста батыр ұшқыштың ұшағы жанып кетті. Оттың жалыны жауынгерлік машинаны тез алып кетті. Ұшқыш М.Янкомен атқыш-комсомолец И.М. Бабкин парашютпен секіріп, өз өмірлерін сақтап қалған болатын. Бірақ жауларға үлкен соққы әкелетін, қолданылмаған бомбалар қалған еді. Михаил Янко жанып тұрған ұшақты әскери портқа бағыттады. Жапондықтар ұшаққа қарудың бірнеше түрінен оқ боратты. Үлкен жарылыс болды - жаудың маңызды объектісі жойылды. Отанның мақсатын соңына дейін орындап, қаһарман экипаж қайтыс болды.

Кеңестік халық Отаны-Айыртау жері болған тағы бір

Гастеллоны өсіріп, тәрбиеледі. Оның атымен №1 Саумалкөл орта мектебі және Саумалкөлдің бір көшесі аталады.

Аушев Руслан Сұлтанұлы

Аушев Руслан Сұлтанұлы 1954 жылы 29-қазанда Көкшетау облысының Володарское селосында дүниеге келді.

1971 жылы Грозный қаласындағы орта мектепті бітірді. 1971 жылдан 1975 жылға дейін Орджоникидзе (қазіргі Владикавказ) қаласында кадет әскери училищесінде оқыды. 1975-79 жылдар аралығында Солтүстік-Кавказ әскери округының рота командирі қызметін атқарды. 1976-79 жылдар аралығында Солтүстік-Кавказ әскери округының командир батальоны болды. 1979 жылдан 1980 жылға дейін Ауғаныстандағы совет әскерлерінің полк командирі болды. 1982-85 жылдар аралығында Фрунзе атындағы Академияда оқыды. 1985 жылдан 1987 жылға дейін Ауғаныстандағы совет әскерлерінің полк командирі болды. 1987-89 жылдар аралығында Қиыр Шығыс округының полк командирінің қызметін атқарды. 1989 жылы КСРО халық депутаты болып сайланды. 1989 жылдан 1991 жылға дейін Қиыр Шығыс округының дивизия командирінің көмекшісі болды. 1991 жылы Ресей Министрлер Кеңесінің қасындағы Ауған соғысы ардагерлері кеңесінің төрағасы болды. Сол жылдың тамыз айынан бастап ТМД үкімет басшылар кеңесінің негізіндегі интернационалист-жауынгерлер Комитетінің төрағасы болды. 1993 жылы наурыз айында Ингушетия Республикасының президенті болып сайланды.

Ленин ордені мен Кеңес Одағының Батыры «Золотая Звезда» медалімен, «Красная Звезда» екі орденімен, I дәрежелі «За отличие в воинской службе» медалімен, «Слава» екі орденімен, Демократиялық Ауғаныстан Республи-

касының І-дәрежелі «Звезда» орденімен және Ресей мен басқа әлем елдерінің көптеген ордендерімен және медальдарымен марапатталды.

Еңбектері ерен Ерлер

Әбілпейісов
Тұрлыбек Әбілпейісұлы
(1926 жылы туған)

Социалистік Еңбек Ері Әбілпейісов Тұрлыбек Әбілпейісұлы 1926 жылы Солтүстік Қазақстан облысы қазіргі Айыртау ауданының Жұмысшы ауылында туған.

1943 жылы Қотыркөл механизация мектебін бітіріп, Қамсақты машина-трактор жөндеу шеберханасында комбайншы болып істеген.

1957 жылы Социалистік Еңбек Ері атағын алды.

1959 жылдан «Лавров» кеңшарының трактор-егіс бригадасының бригадирі болды.

Көп жылғы жемісті еңбегі жоғары бағаланып, «Ленин», «Құрмет Белгісі», «Еңбек Қызыл Ту», «Октябрь революциясы», «Халықтар достығы» орденімен марапатталды.

1986 жылы Тұрлыбек Әбілпейісовтің аты Қазақ ССР-нің Құрмет кітабына алтын әріппен жазылды.

1988 жылы мемлекеттік сыйлықтың лауреаты атанды.

Бәкібаева Күлән Серғалиқызы
(1939 жылы туған)

Социалистік Еңбек Ері Бәкібаева Күлән Серғалиқызы 1939 жылы Солтүстік Қазақстан облысы, қазіргі Айыртау ауданына қарасты Құсбек ауылында туған.

1965 жылдан "Ақан" кеңшарында жұмысшы, комбайншының көмекшісі болды.

1969 жылы кеңшарға Украинадан асыл тұқымды сүтті сиырлар әкелініп, К. Бәкібаева сиыр фермасына сауыншы болып орналасты.

1971 жылы Еңбек Қызыл Ту орденімен марапатталды.

Қазақ КСР Жоғарғы және КСРО Жоғарғы Кеңестерінің Құрмет Грамоталарымен марапатталды. Қазақстан Компартиясының он үшінші және он төртінші съезіне делегат болып қатысты.

1973 жылы К. Бәкібаеваға Алтын Жұлдыз бен Ленин ордені табыс етіліп, Социалистік Еңбек Ері атағы берілді.

1981 және 1986 жылы К. Бәкібаеваның есімі Қазақ ССР-нің Құрмет кітабына алтын әріппен жазылды.

Есмағанбетов Сүйіндік Мәненұлы
(1938 жылы туған)

Социалистік Еңбек Ері Есмағанбетов Сүйіндік Мәненұлы 1938 жылы Айыртау ауданының Тұяқ тауының түбіндегі Наурыз, қазіргі Сарысай ауылында туған.

Еңбек жолын 1956 жылы «Червонный» (қазіргі Ғ. Мүсірепов ауданы) кеңшарында слесарь болып бастаған.

1957 жылы комбайнерлік курста оқиды да, «СК-3» комбайнымен егіске шығады.

1967 жылы Алтын Жұлдызбен және «Ленин» орденімен қоса марапатталып, Социалистік Еңбек Ері атағы беріледі.

1974-1978 жылдары трактор-егіс бригадасын басқарды. Екінші рет «Ленин» орденін бригадир болып жүргенде алады.

1976 жылы Қазақ ССР-і Жоғарғы Советіне екінші рет депутат болып сайланып, «Октябрь революциясы» орденін алды. Мәскеудің Ғылым академиясына жолдама алып оқуға түсті.

Бұдан кейін Сүйіндік Мәненұлы аудандық Советтің атқару комитеті төрағасының орынбасары болып қызмет істеп, зейнеткерлікке шықты.

Зейнеткерлікке шыққан соң да, С. Есмағанбетов ауданда экология комитетін басқарып, еліміз тәуелсіздік алған жылдары аталмыш саланың жұмысын жолға қоюда көптеген игі жұмыстарды атқарды.

Ефимов Сергей Кириллович

Ефимов Сергей Кириллович 1918 жылы Көкшетау облысы Арықбалық ауданының Тахтаброд селосында дүниеге келген. Өзінің еңбек жолын 1938 жылдан ауыл шаруашылық техникумын тәмамдап, Ақан совхозында агроном болып бастаған. 1940-1945 жылдар аралығында Кеңес әскерінің қатарында болды. Ұлы Отан соғысына қатысып, С.К.Ефимов неміс фашистерімен шайқастарда танытқан ерлігі үшін бес бірдей медальмен марапатталған.

1946-1955 жылдар аралығында әскери қызметтен босаған соң учаскелік, кейін Константиновка және Тахтаброд машино-тракторлық станцияларында бас агроном болып еңбек етті. 1955 жылда Константиновка МТС-ның директоры лауазымына тағайындалып, кейін Арықбалық аудандық ауыл шаруашылық инспекциясының бастығы және аудандық жоспарлау комиссиясының төрағасы болып қызмет етті.

Сергей Кириллович бар білімі мен күш-жігерін тың игеру ісіне жұмсады. Оған КСРО Жоғарғы Кеңесі Президиумының 1957 жылғы 11 қаңтардағы Жарлығымен тың игеру жұмыстарында жеткен жетістіктері және ерен еңбегі үшін Социалистік Еңбек Ері атағы берілді. 1962 жылдан бастап тұқым өсіруші бас агроном, ал 1966 жылда «Арықбалық» совхозының бас агрономы қызметін атқарды.

Иванов Антон Михайлович

Иванов Антон Михайлович 1918 жылы Көкшетау облысы Арықбалық ауданының Имантау селосында дүниеге келді. Еңбек қызметін 1937 жылы Тахтаброд жинақтаушы кассасы бөлімшесінің тексерушісі болып бастады. Кейін ол Арықбалық аудандық кассаларының бас бухгалтері болды. 1940-1952 жылдар аралығында Арықбалық, Зеренді, Рузаев аудандық партия комитеттерінің хатшысы, кейін Чкалов аудандық атқарушы комитетінің төрағасы болып жұмыс істейді. 1955-1961 жылдар аралығында Қызылту аудандық партия комитетінің бірінші хатшысы болды. 1964 жылдан бастап Қазақстан Компартиясының Көкшетау обкомы партия комиссиясының төрағасы қызметін атқарды.

Антон Михайловичтың өмірлік тәжірибесі мен ұйымдастырушының таланты арқасында қызылтулық тың игерушілер жақсы астық алды. Қол жеткізген жетістіктері үшін Қызылту ауданына Қазақстан Компартиясының орталық комитетінің және республика министрлері Кеңесінің Қызыл Туы табыс етілді.

Тың жерлердегі тауарлық бидай өндірісінің ұлғаюына зор үлесін қосқаны үшін 1957 жылы Иванов Антон Михайловичке Социалистік Еңбек Ері атағы берілгені туралы КСРО Жоғарғы Кеңесінің Жарлығы шықты.

Еңбеккер А.М.Иванов «1941-1945 жж. Ұлы Отан соғысындағы ерен еңбегі үшін» және «Тың жерлерді игергені үшін» медальдарымен марапатталды. Белсенді қоғамдық қайраткер Көкшетау партия обкомы мүшесі болып сайланды. 1963-67 жылдар аралығында Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесінің депутаты болды. 1967 жылдан бастап облыстық депутаттар Кеңесінің депутаты болды.

Кузоваткина Антонина Алексеевна

Кузоваткина Антонина Алексеевна 1916 жылы Көкшетау облысы Арықбалық ауданының Матвеевка ауылында дүниеге келді. Еңбек қызметін 1934 жылы Златоуста «Уралсибспецстрой» трестінің жұмысшысы болып бастады. Кейін туған ауылына келген соң, «Жизнь» колхозында әртүрлі қызмет атқарды, ал 1956 жылдан бастап шошқа бағумен айналысты.

1965 жылы Антонина Алексеевна асқан шеберлігімен көзге түсіп, тапсырма көрсеткішін екі жарым есе орындады. Бұл Көкшетау облысындағы ең керемет көрсеткіштері болды. Кузоваткина жұмыс істеген ферма мемлекетке ет тапсыру және шошқа өсіру бойынша жоспарды екі есе дерлік артық орындады.

1966 жылы наурыз айының 22 жұлдызында Антонина Алексеевна Кузоваткинаға Социалистік Еңбек Ері атағы берілгені туралы КСРО Жоғарғы Кеңесінің Жарлығы шықты. Даңқы шыққан шошқа бағушы, белсенді қоғам қайраткері ұжым ішінде құрметке ие болып, облыстық Кеңеске депутат болып сайланды.

Михедько
Александр Михайлович

Михедько Александр Михайлович Көкшетау облысының Арықбалық ауданында 1911 жылы дүниеге келген. Өзінің жұмыс жолын 1929 жылдан колхозда жұмысшы болып бастаған, кейін Кеңес әскері қатарында Отан алдындағы борышын атқарып жүрді. Запасқа шыққаннан соң машино-тракторлық станциясында жұмыс істеді. 1941-1945 жылдар аралығында Ұлы Отан соғысына қатысты.

Соғыстан соң 1952 жылға дейін МТС-да механик болып жұмыс істеді. 1952 жылы «Красный полевод» колхозының төрағасы болып тағайындалған. Жыл сайын мемлекеттік жоспарларды жемісті орындап, Михедьконың басшылық етуімен бұл колхоз аудан бойынша ауыл шаруашылық өнімін өндіріп сатудан алдыңғы орынға шықты.

Астық өнімін жоғары көлемде жинап, мемлекетке егін тапсыру міндетін мерзімінен ерте орындағаны үшін ҚСРО Жоғарғы Кеңесі Президиумның 1957 жылғы Жарлығымен Михедько Александр Михайловичке Социалистік Еңбек Ері атағы берілді. 1961 жылдан бастап «Константиновка» совхозының директоры лауазымында қызмет етті.

Ерен еңбегі үшін А.М.Михедько Кеңес Одағының 2 медалімен және ҚСРО халық ауыл шаруашылығының жетістіктер көрмесінің бірнеше медальдарымен марапатталды. Коммунистер Александр Михайловичке жоғары сенім арттып, партияның облыстық комитетінің мүшесіне сайлады.

Нұрсеитов Ұлтай Ешмұхамбетұлы

Нұрсеитов Ұлтай Ешмұхамбетұлы 1928 жылы Айыртау ауданының Кеңащы ауылында өмірге келген. Өзінің еңбек жолын Ұлтай Ешмұхамбетұлы 1953 жылы Алматының ауыл шаруашылығы институтын бітірген соң, Айыртау ауданының Грачевка машино-тракторлық станциясында агроном болып бастайды. 1961-1968 жылдары «Заветы Ильича» совхозында бас агроном болып жемісті еңбек етеді. Кейін Айыртау ауданынан бөлініп енші алып шыққан Арықбалық ауданында жаңадан ұйымдасқан «Имантау» совхозына директор болып тағайындалады.

Ауыл шаруашылығы өндірісін өркендету жолындағы ерен еңбегі жоғары бағаланып, 1976 жылы Айыртаудың ардақты ұлы Ұлтай Ешмұхамбетұлы Нұрсеитовке Социалистік Еңбек Ері атағы берілгені туралы КСРО Жоғарғы Кеңесінің Жарлығы шықты.

Ұ.Е. Нұрсеитов екі мәрте облыстық Кеңес құрамына депутат болып сайланып, КСРО Ауыл шаруашылығы көрмесінің үш күміс, төрт қола медалімен марапатталған.

Ұмышев Әбілжан Ұмышұлы

Ұмышев Әбілжан Ұмышұлы 1912 жылы Көкшетау облысының Жұмысшы ауылында дүниеге келді. Еңбек қызметін 1930 жылы мұғалім ретінде бастады. 1931-1933 жылдар аралығында Көкшетау аудандық колхоздары одағының кадр бөлімінің меңгерушісі болып жұмыс істеді. 1933 жылдан бастап Зеренді селосындағы техникумның оқытушысы. 1937 жылдан 1941 жылға дейін Көкшетау қаласындағы

ауданаралық мал шаруашылық мектебінің директоры болып қызмет атқарды. 1941-1943 жылдар аралығында Көкшетау аудандық жер бөлімінің бастығы. 1943-1955 жылдары Көкшетау аудандық партия комитетінің кадр істері бойынша хатшы, Володар аудандық ауылшаруашылық бөлімінің бастығы, Грачевкадағы МТС директоры болып жұмыс істеді. 1955-1961 жылдар аралығында Чистополье аудандық кеңесінің атқару комитетінің төрағасы болды.

1957 жылы облысымыздың шығыс аудандардағы ауылшаруашылық өндірісінің дамуына зор үлесін қосқаны үшін Ұмышев Әбілжан Ұмышұлына Социалистік Еңбек Ері атағы берілгені туралы КСРО Жоғарғы Кеңесінің Жарлығы шықты.

Ауылды көркейту жолында

Бүгінгі күнде бірқатар еңбек ұжымдары ауданымыздың әлеуметтік-экономикалық дамуына зор үлестерін қосып жүр. Осы ұжымдарды білімді және іскер азаматтар басқаруда. Олар басқаратын кәсіпорындар жыл сайынғы қарқынды дамуымен ерекше көзге түсіп, ауданымыздың әлеуметтік мәселелерін оңтайлы шешуге ат салысуда.

Сердалин Навои Мақатайұлы

1958 жылы Көкшетау облысының Щучинск ауданындағы Лесное селосында туған. Осы күні Солтүстік Қазақстан облысының Айыртау ауданындағы «Гусаковка» ЖШС директоры болып қызмет атқарады. Ол 19 жылдан бері басқаратын «Гусаковка» ЖШС жыл сайын жоғары көрсеткіштерге жетіп, аудандағы экономикасы қуатты шаруашылықтың бірі болып табылады.

Жыл сайын агротехниканың ережелерін орындаудың

арқасында тұрақты өнімге қол жеткізуде, бидай шығымдылығы гектарына 10,5-тен 18,5 центнерге көтерілді. Өткен жылы жалпы өнім 13 мың 835 тоннаны құрады.

Сонымен қатар мал шаруашылығы дамуда, қырдың қызыл асыл тұқымды ірі қара мал саны 1000-нан 1600-ге өсті, сүт өнімі жылына 500-ден 950 тоннаға өсті, жалпы өнім 720 тоннаны құрайды. Шаруашылық «асылтұқымдық» дәрежесін алды, өзге шаруашылықтардың сұранысы бойынша асылтұқымды қара малды өсіру қолға алынған.

Жыл сайын трактор паркі жаңартылып отырады. 11комбайн, культиватор, «Челенджер» бүріккіші, «Джон Дир» тұқым себу кешені, 3 жатка тіркемесі, 3 КАМАЗ автомобилі және МТЗ-82 тракторы сатып алынды.

Н.М.Сердалин селоның әлеуметтік-мәдени саласына және көркейту ісіне үнемі күрделі қаражат бөледі. Шаруашылық есебінен селода су құбыры салынып, село ішіндегі жолдарға жүйелі жөндеу жұмысы жасалуда, мектептің және селолық дәрігерлік емдеу мекемесінің жөндеу жұмысына демеушілік көмек көрсетеді.

Ол үнемі соғыс және еңбек ардагерлеріне материалдық көмек көрсетеді, тұрғындардың аз қамтылған бөлігіне жыл сайын жеке шаруашылығын жүргізу үшін жем азығы өнімдер бөледі, қажетінде жанармаймен қамтамасыз етеді.

Аудандық маслихатқа екі рет депутат болып сайланды. 2001 жылы «Қазақстан Республикасының тәуелсіздігіне 10 жыл» мерекелік медалімен, 2006 жылы «Қазақстан Республикасының Парламентіне 10 жыл» мерекелік медалімен, 2008 жылы «Ерен еңбегі үшін» медалімен, 2005 жылы облыс әкімінің Құрмет грамотасымен, 2009 жылы республикалық ауыл шаруашылығы қызметкерлері кәсіподағының 1 дәрежелі «Еңбек даңқы» белгісімен марапатталды.

Бижов Николай Павлович

Бижов Николай Павлович 1949 жылы Солтүстік Қазақстан облысы Айыртау ауданының Саумалкөл селосында дүниеге келді. Павлодардағы өнеркәсіптік институтын тәмамдады.

Бижов Н.П. 2004 жылы «Айыртаустройтранс» ЖШС ұйымдастырды. Кәсіпорынның қызметі әрсалалы, көбінесе ауданымызда объектілердің құрылысы мен жөндеуіне зор үлесін қосуда. 2004-2008 жылдары «Айыртаустройтранс» ЖШС Саумалкөл селосының шағын ауданындағы №48 және №75 коммуналдық үйлерді қайта құру жұмыстарын, Сырымбет, Новосветловка, Целинный орта мектептерінде, «Заря», «Қарлығаш» балаларды сауықтыру лагерьлерінде және «Колосок» балалар комбинатында, №7 кәсіптік мектебінің спорт залында, Қазақ орта мектебі жанындағы интернатында және басқа да объектілерде күрделі жөндеу жұмыстарын жүргізді.

Серіктестікте ағаштан түрлі бұйымдар (есіктер мен терезелер, тақтайлар, плинтустар және тағы басқа бұйымдар) жасайтын ұста цехы бар. Тұрғындардың тапсырмалары бойынша жиһаздар (кеңселік, үйдің залына жиһаздар, төсек орындары) жасайтын 2 жиһаз цехы қызмет етеді.

Автокөлікпен тасымалдау үшін өз автобазасы да жұмыс істейді. Қара мал, шошқалар, үйректер мен тауықтарды сатып алып, қосалқы шаруашылықпен 2008 жылдан айналыса бастады.

Кәсіпкерлерге жалдауға тапсырылатын дүкендер жүйесі де бар. «Инвест-Кредит-Компани» микронесиелік ұйымы құрылды. Еңбекақының ортақ көлемі 37500 теңгені құрайды.

Бижов Николай Павлович ауданның әлеуметтік-экономикалық дамуына өз үлесін қосуда. Кәсіпорын 15 еңбек ардагерлеріне үнемі қайырымдылық көмек көрсетеді.

Бижов Николай Павлович «Астанаға 10 жыл» медалімен, Солтүстік Қазақстан және Ақмола облыстары әкімдерінің грамоталарымен марапатталған

Махметов Сейілбек Ғазизұлы

Махметов Сейілбек Ғазизұлы 1957 жылы Көкшетау облысының Еленовка селосында дүниеге келген. Бүгінгі күні ауданымыздың Нижний Бурлук селосындағы «Агрофирма Бабык-Бурлук» ЖШС-нің директоры қызметін атқаруда.

Махметов Сейілбек Ғазизұлы өзін ауыл шаруашылық өнеркәсібінің білікті маманы ретінде көрсете білді. «Агрофирма Бабык-Бурлук» ЖШС-і оның жетекшілігімен 14 жылдың ішінде өте жоғары нәтижелерге жетіп отыр. 2005 жылы егіннің өнімділігі 18,9 ц/га, 2006 жылы 20,3 ц/га, яғни 7% өскендігін көрсетеді.

Ауыл шаруашылық аймақтың жалпы көлемі- 25 303га, егістік 15 560 га.

Егін шаруашылығымен қоса мал шаруашылығына да көп көңіл бөледі. Шаруашылықта 1000-ға тарта қазақтың ақбас сиырлары, 300-ден астам еділбай қойлары өсірілуде.

«Агрофирма Бабық-Борлық» ЖШС-нің көмегімен 6 млн көлемінде Нижний Бурлук селолық клубына күрделі жөндеу жұмыстары жүргізілді. «Агрофирма Бабық-Борлық» ЖШС қатысуымен Нижний Бурлук ауылындағы мектеп жанындағы интернатқа, балабақшаға да күрделі жөндеу жүргізілді.

Махметов Сейілбек Ғазизұлы ауылдың және ауданның әлеуметтік инфрақұрылымының дамуына зор үлес қосуда.

2001 жылы «Қазақстан Республикасының тәуелсіздігіне 10 жыл» мерекелік медалімен, 2005 жылы облыс әкімінің құрмет грамотасымен, 2007 жылы «Құрмет» орденімен марапатталған.

Казаркин Владимир Яковлевич

1957 жылы Семей облысы Знаменка селосында дүниеге келген. 1979 жылы Семей зооветеринарлық институтын тәмамдады.

Қазіргі уақытта «Кутузовское Алиби» ЖШС-нің директорының қызметін атқаруда, жыл сайын үлкен жетістіктерге жетеді. Ауыл шаруашылық аймақтың жалпы көлемі 26 901 га құрайды, соның ішінде егістік 25 583 га. Агротехникалық талаптардың орындалуына көп көңіл бөледі, сондықтан да егіннен жоғары өнімдер алып тұрады. 2005 жылы егін өнімі 14,1 ц/га құраса, 2006 жылы - 21,6 ц/га, яғни 53%-ға көтерілгендігін байқауға болады.

Өнімнің жақсы шығуына байланысты ЖШС жұмысшыларының орташа айлық табыстары көтеріліп отырады. Жыл сайын «Кутузовской-Алиби» ЖШС Каменнобpод орта мектебінің жөндеу жұмыстарына көмек көрсетіп тұрады.

Ауданның әлеуметтік-экономикалық дамуына үлес қосқаны үшін 2001 жылы «Қазақстанның 10 жылдығы» мерекелік медалімен, 2006 жылы облыс әкімінің Құрмет грамотасымен, 2007 жылы «Ерен еңбегі үшін» медалімен марапатталған.

Ортайып бара жатқан, тіпті сарқылып, тартыла бастаған ұлттық рухты қайыра толтырудың қәусар көзі біздің ерлікке толы тарихымызда жатыр.... Ұлт рухани байымай, малға жарымас, ұлттық сана жетілмей бабалар айтқан өсиет дарымас ұрпағымызға! Бүгінгі ел басқарып отырған азаматтарымыз көне тарихтың сырына үңіліп, кешегі батыр бабаларымыздың ерлігін бүгінгі ұрпақтың бойына сіңіруге әрекеттеніп жатса, көңіл шіркін неге қуанбасын?! Қазір ауданымызда көне Айыртаудың баурайында бұғып жатқан тарихи сырларды елге жеткізуге, соны дәріптеуге, елдік пен батырлықты қастерлеуге арналған түрлі шаралар өткізіле бастады. Бұл - құптарлық іс! Айыртаудың бүгінгі тарихын жинақтауға кіріскен азаматтардың және елдің еңбегі жана берсін!

Айыртау өңірінің тылсымға толы тарихы мен таңлымды тұлғалары жайында жазылған бұл кітап болашақ ұрпақтың тәрбиесі мен тәліміне игі ықпалын тигізеріне сеніміміз зор.

Редакция алқасы

МАЗМҰНЫ

Е.Т.Айнабеков. Арайлы Айыртау.....5
Айыртау ауданының географиялық жағдайы,
жер көлемі, шекаралары, құрамы 8
Тарихи анықтама. Географиялық зерттеулер.....9
Елді мекендер географиясы..... 11
Айыртау ауданының табиғатын қорғайтын
«Көкшетау» мемлекеттік ұлттық табиғи паркі.....21
Айыртау ауданының әлеуметтік-
экономикалық жағдайы..... 22
Аймақтық-әкімшілік бөліністер.....23
Табиғат ресурстары.....23
Өнеркәсіп.....25
Ауыл шаруашылығы.....27
Әлеуметтік инфрақұрылым.....30
Кәсіпкерлік.....31
Құрылыс.....32
Сумен қамтамасыз ету.....33
Елді еңбекпен қамтамасыз ету және
әлеуметтік қорғау.....33
Білім беру.....34
Денсаулық сақтау.....36
Мәдениет және спорт.....36
Қоғамдық және діни ұйымдар.....38
Айыртаудан шыққан даңқты тұлғалар.....40
Отан соғысы батырлары.....62
Еңбектері ерен ерлер 74
Ауылды көркейту жолында.....81
Редакция алқасынан.....86

Редакция алқасы

Айнабеков Ержан Тоқтасынұлы - төраға
Тлеубаева Раушан Райымжанқызы
Сейтмағамбет Қайырбай Мәжитұлы
Васильев Владимир Георгиевич
Жалмұрзенов Тайлақ Наушанұлы
Гонтаренко Сергей Александрович

Шығармашылық топ

Сұлтанханқызы Айсұлу
Қажыкенова Сая Алкенқызы
Малаев Айдан Болатұлы
Шағапова Дәмеш Майкенқызы
Шаймергенова Ғайни Қапенқызы
Есей Нұрлан
Жұмапиева Гүлжан Николайқызы
Жетібаев Әлібек Қали-Асқарұлы
Быданов Евгений Сергеевич
Көшкенов Еркін Сағитұлы

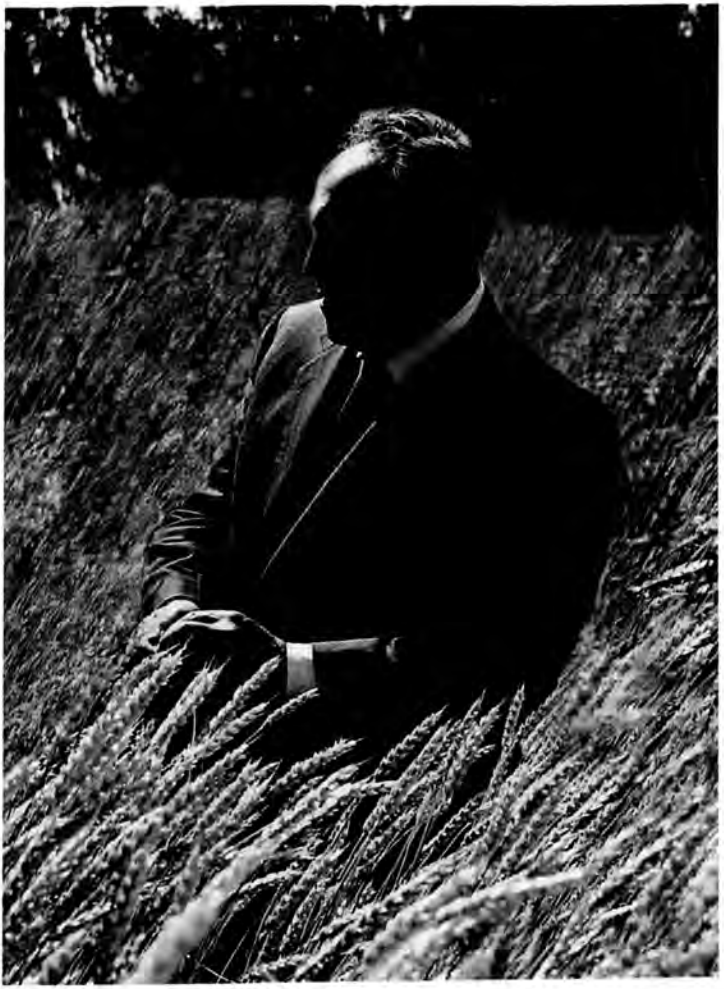

«Уверен, что Северо-Казахстанская область имеет большой потенциал и способна воплотить самые смелые начинания. Уже сегодня ваша область - один из наиболее динамично развивающихся регионов страны»

Президент Республики Казахстан
Нурсултан Назарбаев

«...Мы в нашей области постарались максимально воспользоваться благоприятными возможностями, созданными в стране, и сегодня серьезный потенциал нашего региона востребован и эффективно задействован...»

Аким Северо-Казахстанской области
Серик Билялов

Ержан Айнабеков,
аким Айыртауского района

Озарённый лучами - Айыртау

Айыртау - красивый район, расположенный в окружении голубых гор и озёр Северного края. Его прекрасную природу воспел поэт Ильяс Жансугуров, названный «Кулагером казахской поэзии», в своей поэме «Кулагер».

«Қазақтың әсем жері Арқасында,
Арқаға жетер Арал, Балқашың ба?
Сырымбет, Зеренді, Иман, Айыртаулар,
Арқаның тізілгендей алқасына»

Как назвать обычным край, который произвёл на свет первого учёного Шокана, сверкнувшего в истории казахов, как «промелькнувший метеор», Акана сере, полюбившегося простому народу своим искусством, умением красиво жить, Укили Ыбырая, воспевшего лебединую песню, острого на язык, Орынбай-акына, громкоголосого поэта-импровизатора.

Айыртауская земля славится своими знатными людьми и одарёнными сыновьями с давних пор. Айыртау - это место, где родились 12 Героев Советского Союза и 9 Героев Социалистического Труда.

Мы с чувством гордости можем говорить, что наш край богат историческим наследием. Мавзолей Карасай и Агынтай батыров, историко-этнографический музей Ш. Уалиханова, усадьба Айганым в селе Сырымбет, древнее поселение людей в селе Ботай, композиция «Акана сере» в ауле Кенащи

являются ценными памятниками, которые могут привлекать туристов.

Мы с теплотой можем сказать, что выходцы этого священного края - славные сыновья нашего народа Байкен Ашимов, Еркин Ауельбеков, Кажахмет Балахметов, Какимбек Салыков, Шота Уалиханов. Из нашего района вышли 12 акынов айтыса, которые прославили наш район, имена которых народ не забыл. Среди них с уважением можно назвать: Муса Асайынова (внука Укили Ыбырая), Байжумана Габдуллина, Кабдыраша Камалиева, Совета Караболатова, Туяка Макитова, Жумабая Есекеева, Мамана Ементаева и многих других.

Героический подвиг, ратный труд и любовь к родному краю людей старшего поколения оказывают огромное влияние на воспитание патриотического духа наших детей.

Наша благодарность и уважение к таким людям, Героям Социалистического Труда Турлыбеку Абельпеисову, Кулян Бакубаевой, Суиндыку Есмаганбетову - безгранична.

Глава государства Н.А. Назарбаев обращает особое внимание на развитие аграрного сектора Северо-Казахстанской области и нам более чем приятно, что это относится и к нашему району.

Сегодня Айыртауский район твёрдой поступью восходит ещё к одному рубежу своей истории.

Из года в год, несмотря на сложные погодно-климатические условия, земледельцы нашего района получают стабильно высокий урожай.

Такие хозяйства, как ТОО «Златогорка», «Достык Дэн», «Кирилловка-Айыртау», «Новосветловка-Алиби», «Гусаковка» добиваются высоких результатов в производстве сельскохозяйственной продукции. В районе два хозяйства занимаются улучшением породы крупно-рогатого скота, товарищество «Агрофирма Бабык-Бурлык» занимается разведением казахской белоголовой коровы, ТОО «Гусаковка» радует хорошими результатами по разведению

красных молочных коров. В настоящее время вновь возрождаются многие производственные предприятия. В Сырымбете строится комплекс по обогащению олова. Наблюдаются коренные изменения в области строительства и предпринимательства.

Народ, который не может дать оценку прошлому, не сможет созидать своё будущее. Мы посчитали необходимым оставить наследие читающей публике и любящим свою страну потомкам историю, богатую примерами в виде книги о ныне живущих здесь славных, почитаемых народом, соотечественниках и известных людях, которые в свое время умели использовать неиссякаемую энергию, силу, своё искусство и знания ради своего народа, ради прошлого, вошедшего в глубины казахской истории, и светлого будущего независимого Казахстана.

Географическое положение Айыртауского района, площадь, границы, состав

Живописная природа Айыртауского района, представленная волнисто-увалистой возвышенностью с причудливыми изваяниями гор-останцев и котловинами озер, сочетанием лесостепной растительности и сосновых лесов, делает наш район непохожим на другие районы области.

Айыртауский район находится на юге Северо-Казахстанской области. Площадь Айыртауского района 9,62 тыс. км^2, что составляет 9,8% территории области. По площади район находится на четвёртом месте после Уалихановского, Тайыншинского районов и района им. Габита Мусрепова.

На севере территория района граничит с Есильским районом, на северо-востоке - с Тайыншинским, на северо-западе - с районом Шал акына, на западе и юге - с районом им. Габита Мусрепова Северо-Казахстанской области. На востоке граница Айыртауского района совпадает с административной границей Северо-Казахстанской области, и его территория граничит с Зерендинским и Сандыктауским районами Акмолинской области.

Самая крайняя северная точка нашего района - 53°51′ с.ш. и расположена северо-западнее села Светлое. Самая южная точка территории района имеет координаты 52°30′ с.ш. и находится южнее села Красново. Крайняя западная точка лежит западнее горы Тотыкус на 4 км, что вблизи села Береславка и имеет координаты 67°11′ в.д., а крайняя восточная точка района - 68°46′ в.д., в 10 км от аула Альжан.

Средняя высота территории района над уровнем моря составляет 275 м. Самая высокая точка района - гора Жаксыжалгызтау (729 м) расположена на юго-востоке района.

Наибольшая протяженность территории Айыртауского района с запада на восток 107 км, с севера на юг - 145 км.

В физико-географическом отношении район расположен на территории Казахского мелкосопочника (Сарыарка), господствует типичный мелкосопочный и низкогорный рельеф. Территория района обладает значительными запасами урана, олова, вольфрама, железа, руд редких металлов, строительных материалов.

Территории района соответствует резко континентальный климат, который характеризуется большой амплитудой годовых температур и сухостью. Чётко выражены четыре времени года.

Главные реки - Аканбурлык, Бабыкбурлык и Иманбурлык. На севере территории района протекает река Камысакты, являющаяся верховьем реки Кымысты, исчезнувшей в середине XIX века. Общее количество озёр более 20. Значительны запасы подземных вод. Все населенные пункты района используют воду из местных источников. Район хорошо обеспечен водными ресурсами. 23 населённых пункта района имеют локальные водопроводы. Используемая вода из местных источников соответствует микробиологическим и санитарно-химическим нормам.

Айыртауский район находится в пределах лесостепной зоны с характерными берёзовыми и берёзово-осиновыми колками и луговой растительностью. На склонах сопок произрастают смешанные леса, а на гранитных массивах - реликтовые сосновые боры. Видовой состав растительного и животного мира имеет свои особенности - здесь встречаются аборигенные представители лесостепной и степной зоны, а также представители Сибири (тайги) и пустыни.

Основной тип почв района - чернозёмы, являются главным ресурсом и во многом определяют экономику Айыртауского района.

Карта административно-территориального деления Айыртауского района

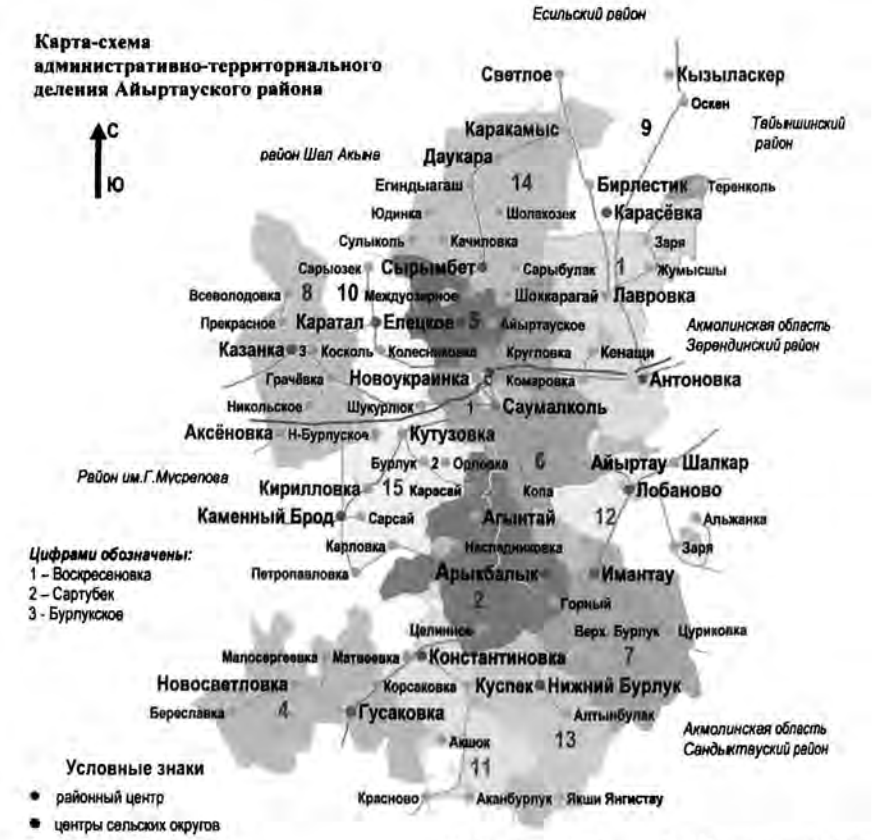

Айыртаудың әсем табиғаты

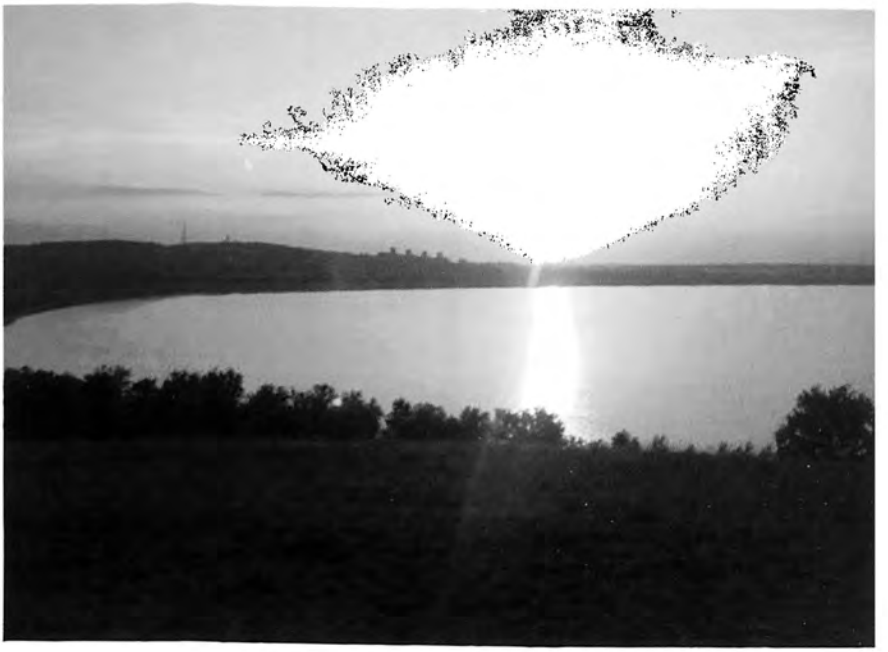

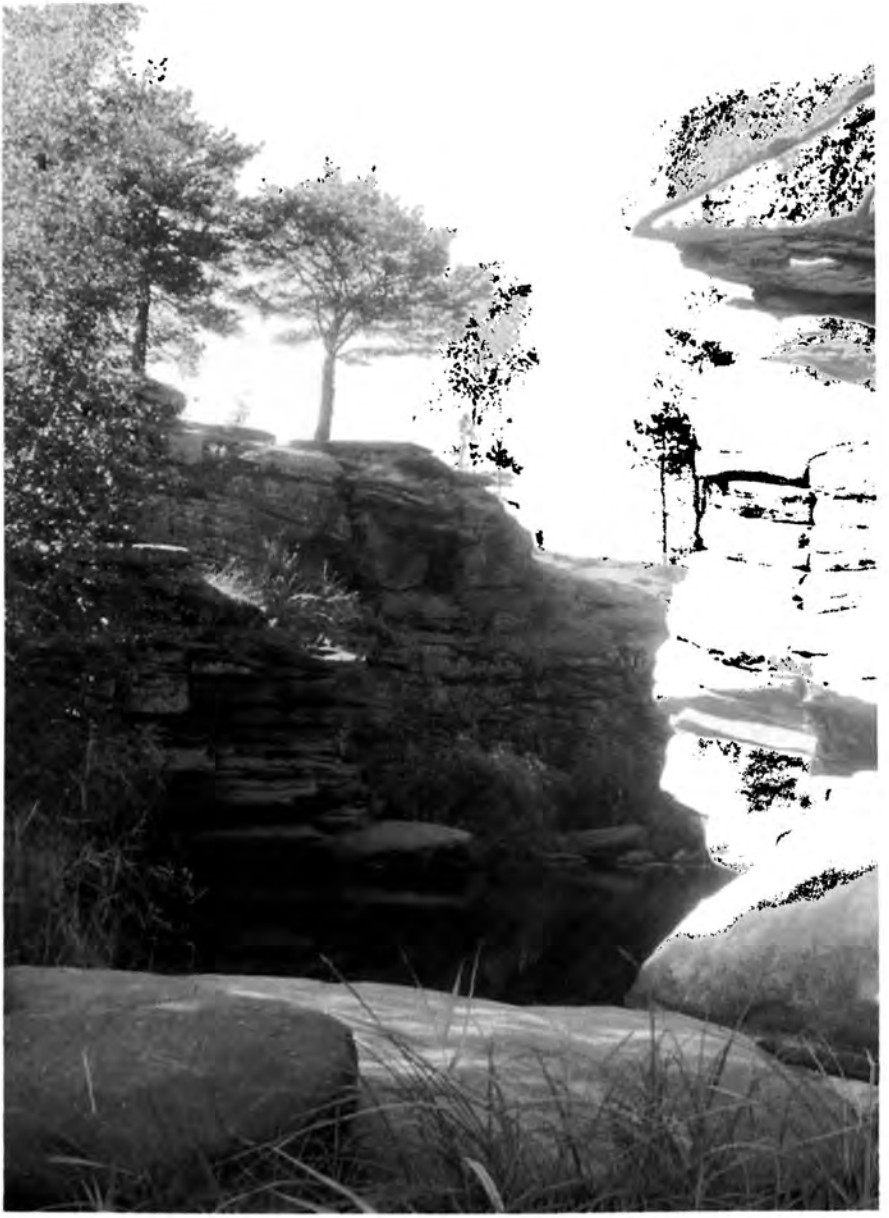

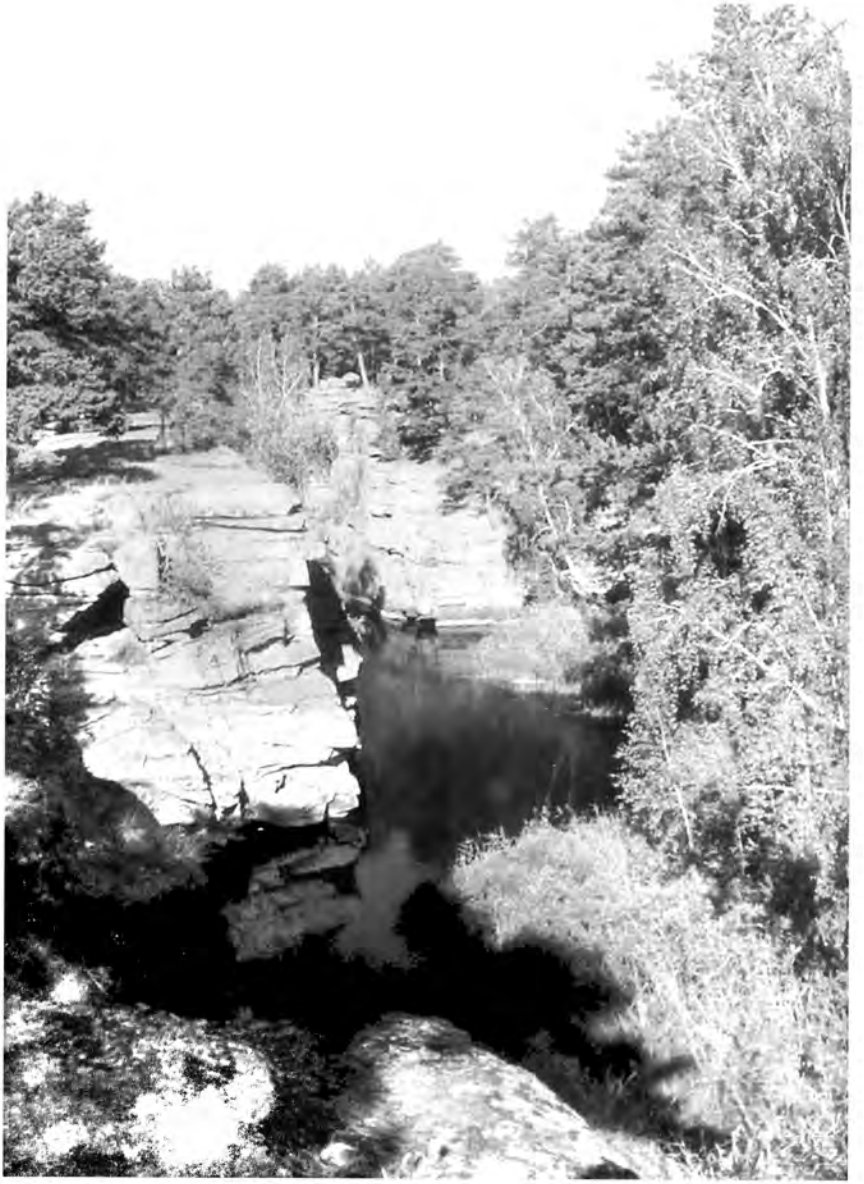

Историческая справка
Географические исследования

Сведения о природе отдельных территорий юга Западной Сибири встречаются в монгольской хронике и у отдельных восточных авторов уже в XIII веке. Это сейчас наша территория.

Специальные географические исследования территории, на которой расположен Айыртауский район, были начаты в XIX веке. В географическом отношении наша местность к XIX веку была изучена довольно мало, хотя минеральные и другие богатства края привлекали внимание русских уже при Екатерине II. Но беспокойное кочевое население, отсутствие удобных путей сообщения и природные препятствия мешали скорому знакомству с краем.

В изучении края принимали участие многие учёные-путешественники и исследователи, коротко остановимся на вкладе некоторых из них.

Весной 1816 года по распоряжению генерал-губернатора Западной Сибири в Кокчетавский округ была снаряжена военно-исследовательская экспедиция. Руководил экспедицией горный офицер, маркшейдер Иван Петрович Шангин. По выражению И. Шангина, целью экспедиции являлось «освидетельствование открытых там рудных приисков, измерение влекших к ним путей и исследование произведений по трём царствам природы - это горные породы, растительный и животный мир». Экспедиция состояла из 200 человек: горные чиновники, мастера, переводчики, проводники, фельдшер, офицеры и казаки. Экспедиция И. Шангина на территории нашего района изучала горы Имантау, Айыртау, Жаксыжалгызтау. В поле изучения экспедиции попали озёра Саумалколь, Шалкар, Лобановское, Байсары, Имантау, Жаксыжалгызтау, реки Иманбурлык и Бабыкбурлык. Экспедицию интересовали растительные ландшафты местности и населённые пункты, встречающиеся на пути следования.

20 мая 1816 года отряд Шангина двигался на запад вдоль гранитных сопок к горе Имантау. У подножия горы Имантау, на краю соснового леса, были обнаружены «чудские копи». В описаниях Шангина можно найти информацию об озере Логовом: «На гладкой, едва зыблющейся поверхности оного (имеется в виду озера) тысячи различных видов, цветов и величин птиц плавали, погружаясь, смотрели в зеркало вод его, казалось, каждый из сих пернатых в этот день прекрасного летнего времени думал об одном наслаждении».

Порфиритовая, поросшая берёзой и кустарником, гора Жаксыжалгызтау и озеро, лежащее у его подножия, приводят И.П. Шангина в восторг. Вот так выглядят рыбные богатства озера Жаксыжалгызтау в описаниях Шангина: «Щуки, язи, лини, окуни с чебаками весьма вкусные и чрезвычайно крупные плодятся во множестве в здоровой воде сего озера». Интересовала Ивана Шангина и топонимика названий нашего края: «Какие приличные имена дают киргизы своим рекам, озёрам, горам, лугам и равнинам, удивительно. Гора Якши-Жангыз-Тау (в переводе «одна из лучших гор») истинно прекрасна».

Более полное описание территории Айыртауского района можно найти в работе И.Я. Словцова «Путевые записки, веденные во время поездки в Кокчетавский уезд Акмолинской области в 1878 году».

Маршрут экспедиции И. Словцова пролегал «отъ Джемантау до озера Саумалъ-куль» далее к горам Айыртау, далее к Имантауским горам и к горе Жаксыжалгызтау. Экспедицию И. Словцова можно назвать комплексной, так как изучались все компоненты природы края, а также население и его хозяйственная деятельность. При изучении территории нашего края Словцовым были отмечены и экологические проблемы.

Советский период истории географических исследований Айыртауского района следует связывать с изучением минеральных ресурсов с 40-х по 90-е годы. В результате таких

исследований открыты крупные месторождения урана, олова, вольфрама и других полезных ископаемых.

География населённых пунктов

Айыртауская земля всегда была привлекательной для проживания человека, благодаря благоприятному сочетанию различных природных условий и ресурсов.

География населённых пунктов района начинается с **Ботая** - уникального памятника эпохи неолита площадью 15 га, расположенного на берегу реки Иманбурлык. Исследования Ботайской культуры ведутся с 1980 года под руководством профессора В.Ф. Зайберта.

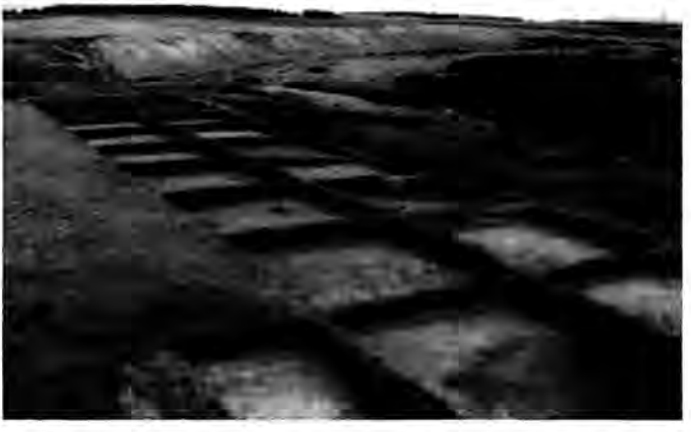

Ботай - постоянное поселение древних коневодов

Историческая значимость исследований профессора В.Ф. Зайберта заключается в том, что артефактами доказана уникальность Ботая как поселения ранних коневодов, а Казахстана как одного из главных центров одомашнивания лошади на планете.

Казахская степь была вовлечена в военно-политическую историю от Монголии до Волги и Сырдарьи.

Реконструкция жилища Ботая - уникального в мире поселения ранних коневодов Евразии

Аулы размещались по всей территории района. Структура поселений такого типа имела свои особенности и назначения. Доказательством постоянных поселений на территории района в XVI-XVII веках является история Карасай батыра и Агынтай батыра. «В 1670 году Карасай батыр со своей семьёй и родственниками переехал в Сарыарку на территорию Айыртау к боевому другу Агынтай батыру. Здесь он прожил один год и скончался в возрасте 73 лет в 1671 г.». Мемориальный комплекс Карасая и Агынтая батыров открыт 15 октября 1999 года недалеко от аула Мадениета.

Памятник деревянного зодчества XIX века «Музей-усадьба Айганым» в ауле Сырымбет указывает на оседлые формы поселений на территории района в начале XIX века. Айганым поняла преимущества оседлой жизни и построила по архитектурному проекту русских инженеров свою зимовку. Усадьба Айганым в местности Сырымбет, кроме дома, состояла из школы, мечети, гостевого дома, мельницы, бани, различных хозяйственных построек.

Музей усадьбы Айганым

Создание Новоишимской (Горькой) линии крепостей и укреплений повлияло на формирование географии населенных пунктов района в XIX веке. Казачье население Горькой линии росло вместе с общим количеством казаков в Сибирском казачьем войске и пополнялось за счёт крестьян-переселенцев. Горькая линия являлась плацдармом колонизации Казахстана в XVIII-XIX вв., углубляя свои сооружения на юг в казахские земли, сильно стесняя население. На 250 км к югу от Горькой линии создаются казачьи станицы. В это время на территории района появляются Чалкарская станица (с. Шалкар), Лобановская (с. Лобаново), Аиртавская (с. Айыртау), Имантавская (с. Имантау), Арыкбалыкская (с. Арыкбалык), Нижне-Бурлукская (с. Нижний Бурлук), Аканбурлукская (с. Аканбурлук), Верхне-Бурлукская (с. Верхний Бурлук) и Якшиянгизтаская (с. Якши-Янгистау). «Земельный надел всех этих поселений равняется 277,858 десятинам. На 1 января 1896 года во всех девяти поселениях числилось: 3153

двора, 8 церквей, 14 школ (5 мужских, 5 женских и 4 смешанных), 9 питейных заведений». В 1896 году в казачьих поселениях проживало 16714 жителей.

Одновременно с появлением казачьих станиц, на территории района появляются сёла, основанные крестьянами-переселенцами из различных губерний Российской империи - Кривоозёрное (с. Саумалколь), Константиновка.

Причиной появления большого числа сёл на карте Айыртауского района было «высочайшее уведомление» в 1889 году о том, что «отныне акмолинские и западно-сибирские земли открыты для вольного крестьянского переселения». На территорию района хлынул поток переселенцев-крестьян из России и Украины. На стыке веков на территории района образовались такие сёла как Казанка, Лавровка, Карасёвка, Антоновка, Комаровка, Гусаковка, Новосветловка, Матвеевка, Корсаковка, Кутузовка, Кирилловка, Аксёновка, Воскресеновка и многие другие.

В советский период истории изменения на карте населённых пунктов района происходили следующим образом:

- происходило укрупнение аулов и сёл во время коллективизации;
- появление новых населённых пунктов во время освоения целинных и залежных земель - Светлое, Целинное;
- ликвидация «неперспективных» малых сёл в 70-е годы XX века.

В 2005 году с карты района исчезло село Пронькино (Гусаковский сельский округ). Всего несколько семей проживает в сёлах Грачёвка, Галицино, Красный Кордон, Красново, Цуриковка.

Из истории образования сел Айыртауского района

Саумалколь. В мае 1854 года между берёзовыми колками и на юго-западном берегу озера Саумалколь поселилось семейство челябинских крестьян-переселенцев, чуть позже к ним переселились щадринцы, затем пермяки. В 1878 году в село приехали тобольские крестьяне. Образовалась небольшая деревенька. Заводя хозяйство, крестьяне не знали ещё, позволят ли им здесь поселиться: жили под страхом и поэтому строили домики на скорую руку: без дворов и без крыш с потолками, накрытыми пластами земли. Плодородные земли на западном берегу озера использовались под пашню, которая давала урожай в течение 6 лет без паров. Лес на постройку домов находился в 25 километрах в Айыртау, но крестьяне предпочитали покупать готовые дома у казаков и перевозить их в свою деревню. «Изба в две комнаты ценится здесь от 50-60 руб., в 1 комнату - от 20-30 рублей». Основанное в гуще казахских кочевий, село быстро росло за счёт крестьян-переселенцев и казахской бедноты. Крестьянский заселок (от «заселить») получает официальный статус и переименован в село Кривоозерное и наделяется землею по 15 десятин на мужскую душу. В 1887 году дворов в Кривоозерном насчитывается уже 224, а население составляет 1716 жителей. В селе имеется церковь и школа.

В 1891 году село становится центром волости и называется Кривоозёрным. В эту волость входят сёла Орловка, Галицино, Кругловка. Площадь территории волости составляла 12837 десятин, в том числе 4195 десятин пашни.

В 1919 году Кривоозерное переименовывают в село Володарское в честь командира взвода Красной Армии И. Володарова, погибшего в окрестностях села в бою с белогвардейцами.

В 1928 году Володарское становится административным центром Володарского района. В 1993 году село пере-

именовывают в Саумалколь - по названию озера, а район в Айыртауский.

Границы района несколько раз менялись:

- в 1964 году часть земель района отошла Рузаевскому району;
- в 1966 году часть территории района отошла Арыкбалыкскому району;
- в мае 1997 года произошло объединение Айыртауского и Арыкбалыкского районов.

Арыкбалык. В 1820-х годах на берегу озера Логовое у подножия сопки, поросшей березняком, основана станица Арык-Балыкская. Во время поездки И.Я. Словцова по нашей местности в 1878 году в станице насчитывалось 300 домов и более 2100 жителей. В станице была деревянная церковь, станичное правление, мужское и женское училище, хлебный магазин, 6 водяных и 23 ветряных мельниц, салотопенный завод, три кузницы, казенная винная лавка.

Айыртау. Айыртауский выселок, лежащий на берегу озера Шалкар, образовался в 1850-х годах XIX века переселенцами из Саратовской, Пензенской, Пермской и Тобольской губерний. В селе было 360 домов и более 1800 жителей. Население было приписано к казачеству. Старых казаков, или старослужащих, как они себя называли, в Айыртау было немного. И. Словцов в своих «Путевых записках…» пишет о казаках следующее: «…они не отличаются предприимчивостью и поэтому в продолжение двадцатилетнего здесь обитания не сумели воспользоваться щедрыми дарами природы их окружающими». Горы вокруг села покрыты строевым лесом, но Айыртау в момент его посещения Словцовым (1878) представляло собой село с неказистыми и тесными домиками. Так выглядели и другие станицы края. Архитектура и размеры домов в казачьих станицах утверждались в Департаменте военных поселений, а там разрешали строить только одноэтажные, пяти- или шестистенные дома. В 1878

году в селе была добротная церковь, мужская и женская школы. К концу XIX века Айыртау представлял собой село с обширными и выстроенными по собственному вкусу хозяев домами.

Казанка. В 1883 году 7 семей крещеных татар, страдавших от безземелья и притеснения помещиков, из села Федотовка Бугульминского уезда Самарской губернии в поисках лучшей доли отправляются в Сибирь. В Омске им предложили поехать в Кокчетавский уезд, где ожидался хороший урожай пшеницы и они могли заработать на зиму хлеба. Губернатор узнает, что у них нет фамилий, кроме одной семьи, он даёт им фамилии по роду занятий: Пчельниковы, Плотниковы. В Кокчетаве им предложили свободный участок Балапан, где и находится сейчас Казанка. Появляются временные жилища. Весной 1884 года в селе уже прописано 300 жителей. На каждую душу населения было выделено 15 десятин земли. Название село получило от названия города Казани, откуда был родом Степанов, возглавивший переселение семей в 1883 году.

Реки

По территории района протекают притоки Есиля - Иманбурлык с притоком Сарыозек, Акканбурлык с притоком Бабыкбурлык. В озеро Жаксыжалгызтау впадает река Карасу.

Юго-западнее села Галицино берёт начало река Камысакты, которая несёт свои воды на север в озеро Жалтырколь и, вытекая из него, впадает в озеро Улькен Торангыл. Недалеко от села Цуриковка берёт начало река Шагалалы, впадающая в озеро Шагалалытениз.

Акканбурлык. Река Акканбурлык берёт начало из озера Жаксыжалгызтау с западного берега, является регулятором уровня воды в озере. Впадает Акканбурлык в Есиль справа на 1280 км от его устья. Длина реки - 176 км, на территории Айыртауского района - 70 км.

Бабыкбурлык. Река Бабыкбурлык берёт начало в 8 км к востоку от села Верхний Бурлук, впадает в реку Акканбурлык с правого берега недалеко от села Рухловка (район им. Г. Мусрепова). Длина реки - 84 км.

В верховодьях реки берега покрыты берёзовыми колками, а в среднем и нижнем течении берега заняты пахотными землями.

Притоки реки Бабыкбурлык: Картасай, Барсучка, Куркарагай.

Иманбурлык. Иманбурлык - правый приток Есиля, берёт начало из озера Имантау и является естественным регулятором уровня воды в озере. Общая протяженность реки 177 км, по территории Айыртауского района Иманбурлык несёт свои воды на протяжении 129 км. Река имеет несколько притоков, самый крупный - Сарыозек.

Камысакты. Камысакты - река, протекающая на севере Айыртауского района. Берёт начало в 5 км к юго-западу от села Галицино, впадает в озеро Жалтырколь, и, вытекая из него, впадает в озеро Улькен Торангыл (Есильский район). Длина реки 106 км. В середине XIX века долина Камысыкты была богата лесами, позднее вырублена крестьянами-переселенцами - это сократило площадь водосбора реки. Положение ещё более ухудшилось с распашкой целинных земель вплоть до берегов реки. Камысыкты обречена на исчезновение.

Озёра

Жаксыжалгызтау. Расположено на юго-востоке района на высоте 358 м над уровнем моря. Длина озера составляет 8,8 км, а ширина - 8 км. Площадь озёра - 43,2 км^2.

Озеро расположено в живописной местности, поэтому интересно для отдыхающих. Воды озера используются для бытовых и промышленных нужд в посёлке Шантобе (Акмолинская область).

Имантау. Длина озера - 13,3 км, наибольшая ширина - 4,8 км, площадь зеркала - 48,9 км^2, максимальная глубина - 10 м, средняя - 5,7 м. В западной и южной частях дно каменистое, в восточной - песчаное, а в северной части - илистое. На озере есть остров Тасарал.

Шалкар. Озеро Шалкар расположено у подножья горы Айыртау.

Длина озера - 12 км, наибольшая ширина - 3,3 км, площадь зеркала - 35,4 км^2, максимальная глубина - 15 м.

Байсары. Озеро расположено в 11 км к северо-востоку от села Имантау, длина - 2,5 км, ширина - 1,8 км, средняя глубина - 1,8 м.

Озеро используется летом и только для водопоя скота.

Растительность

Территория района располагается в пределах лесостепной зоны в подзоне лесостепной полосы с берёзово-колочными лесами и сосняками. Растительность представлена следующими типами:

- лесные сообщества;
- степные сообщества;
- луговая растительность.

В настоящее время леса района протянулись полосой с северо-запада на юго-восток. Крупные лесные массивы расположены на севере территории (Орлиногорское лесничество), на юго-западе (Рузаевское лесничество). Большая часть лесов входит в национальный природный парк «Кокшетау» (ГНПП «Кокшетау»).

Сосна обыкновенная (семейство сосновые). Сосновые леса занимают значительную часть территории Айыртауского района. Сплошные массивы сосна образует в горах Айыртау, Имантау, на сопке Буркитты. Сосновые леса, густые и чистые, очень красивы. Стволы деревьев могут достигать высоты 35 м.

Трудно переоценить значение сосны в жизни человека. Это дерево оздоравливает воздух, сохраняет воду и закрепляет почву. Древесина служит прекрасным строительным и поделочным материалом. Почки, собранные с живых деревьев, содержат много полезных веществ и широко применяются в медицине. Сосна быстро растёт и нетребовательна к почвам, поэтому её широко используют в озеленении.

Животный мир

Животный мир Айыртауского района очень богатый. Фауна позвоночных насчитывает 283 вида, из них млекопитающих - 47 видов, птиц - 210 видов, пресмыкающихся - 3, земноводных - 5, рыб - 12 видов.

Широкое распространение сосновых лесов на территории района обуславливает в его фауне таёжные элементы. Эта специфичность проявляется как на видах недавно исчезнувших - медведь и росомаха, а так и ныне сохранившихся - заяц-беляк, косуля, горностай, рысь, марал, белка.

Здесь широко распространены лесные формы животных: заяц-беляк, косуля, волк, глухарь, горностай, барсук, лесная мышь, бурозубка.

Вторую по численности видов составляют пластинчатоклювые. В эту группу входят птицы разных размеров и окраски. Это лебедь-шипун, лебедь-кликун, серый гусь, кряква и др.

Защита природы Айыртауского района Государственный национальный природный парк «Кокшетау»

Туристический бум, начавшийся с 60-х годов XX века, привёл к антропогенной нагрузке на уникальные природные ландшафты Шалкара, Имантау, Жаксыжалгызтау.

Данная экологическая ситуация продиктовала необходимость государственной защиты уникальной природы Айыртауского района. Постановлением Правительства Республики Казахстан от 10 апреля 1996 года № 415 был создан Государственный национальный природный парк «Кокшетау». Территория ГНПП «Кокшетау» расположена в границах Айыртауского и Зерендинского (Акмолинская область) административных районов. Офис генеральной дирекции ГНПП «Кокшетау» расположен в городе Кокшетау. Основная территория парка занимает свыше 135000 гектаров и включает в себя горно-лесные массивы и озёрные акватории Зерендинской, Шалкарской и Имантауской природных зон.

Северо-Казахстанская часть ГНПП «Кокшетау» расположена на юге области и представлена горно-лесными ландшафтами Шалкарской, Имантауской и Айыртауской продных зон, включающих озёрные акватории озёр Шалкар, Имантау, Саумалколь. Регион часто сравнивают со Швейцарией, так как ландшафты во многом схожи. Регион на 60% покрыт лесами, которые чередуются со степными зонами, порытыми преимущественно типчако-ковыльной растительностью.

Озёра имеют чистую, пресную воду за исключением озёра Шалкар, которое знаменито своей водой, имеющей лечебный эффект, связанный с содержанием в воде соли в небольшой концентрации. Озеро Шалкар - излюбленное место отдыха российских граждан, которые приезжают на всё лето.

Национальный парк - относительно большая терри-

тория, где обеспечивается выполнение трёх основных целей: экологической (поддержание экологического баланса с сохранением природных экосистем), рекреационной (регулируемый туризм и отдых людей), научной (разработка и внедрение методов сохранения природного комплекса в условиях массового допуска посетителей).

Национальный природный парк «Кокшетау» выполняет следующие **основные задачи**:

- сохранение эталонных и уникальных природных комплексов и объектов, а также памятников истории, культуры;
- разработка и внедрение научных методов сохранения природных комплексов в условиях рекреационного использования;
- восстановление нарушенных природных и историко-культурных комплексов и объектов;
- организация экологического просвещения населения;
- ведение экологического мониторинга.

Социально-экономическое положение Айыртауского района

Айыртауский район образован в 1928 году, переименован в 1997 году. Территория - 9,6 тыс. кв. км (960,0 тыс. га), удельный вес в территории области составляет 9,8%.

Административно-территориальное деление:

Наименование райцентра	село Саумалколь
Расстояние до областного центра	280 км
Всего административно-территориальных единиц	87
В том числе городов районного подчинения	-
Сельских округов	15

Численность населения на 1 января 2009 года составила

48,517 тыс. человек, или 7,5% к общему населению области. По национальному составу оно выглядит следующим образом:

Казахи	18448 человек, или 38%
Русские	22543 человека, или 46%
Украинцы	2851 человек, или 6%
Немцы	2331 человек, или 5%
Татары	814 человек, или 2%
Поляки	466 человек, или 1%
Другие национальности	1064 человека, или 4%

Природные ресурсы

На территории Айыртауского района имеются месторождения полезных ископаемых в основном эндогенного происхождения. Большую роль в формировании полезных ископаемых эндогенного происхождения играли глубинные разломы, по которым неоднократно формировались большие и малые интрузии.

На территории района разведаны крупные и уникальные по масштабу и качеству рудные месторождения.

Уран. В районе сосредоточены значительные запасы урана, которые находятся в пределах Косащинского рудного поля. Самое крупное месторождение урана на территории района - Грачёвское, активная разработка которого велась до начала 90-х годов XX века. В настоящее время месторождение находится на консервации.

Олово. Почти две трети (66,3%) республиканских запасов олова находятся в оловоносной коре выветривания Сырымбетского месторождения. Месторождение является единственным оловорудным объектом Республики Казахстан, разработка которого включена в Программу развития ресурсной базы минерально-сырьевого комплекса страны на 2003-2010 годы. Руды этого месторождения относятся к

комплексным, с промышленным содержанием редких металлов тантала и ниобия. Разведанные запасы руды составляют 89,9 млн тонн, олова - 405 тыс. тонн. Прогнозные запасы тантала и ниобия соответственно 5 и 20 тыс. тонн.

Вольфрам. Балансовые запасы шеелитовых руд составляют 3,1% от республиканских и сосредоточены на месторождении Баян. Руды относятся к комплексным, попутчиком вольфрама является молибден.

Медь. Рудопроявление меди встречается в Имантау. Здесь сохранились древние горные выработки. Месторождение не представляет экономического интереса.

Железо. Перспективным рудопроявлением железа является Никольско-Бурлукское.

Спектральным анализом гранитных пород обнаружены рудные проявления **серебра, золота, цинка, лития, марганца**.

Неметаллические полезные ископаемые объединяют строительные материалы: **естественные строительные камни, гравий, пески, глины, туфы, известняки, мраморы**. Широко распространены суглинки и глины - сырьё для получения качественного кирпича. Дорожное строительство могут обеспечить значительные запасы **щебня** кристаллических сланцев и гранитов. С выходом интрузий на поверхность связаны проявления драгоценных и полудрагоценных камней, **горного хрусталя, дымчатого молибдена, яшмы**. Многие месторождения строительных материалов расположены на территории ГНПП «Кокшетау», поэтому они выводятся из эксплуатации по природоохранным причинам. В связи с ростом строительства в районе возрастает интерес бизнеса к месторождениям строительных материалов.

Промышленность

Наибольший удельный вес в общем объёме промышленного производства занимают: переработка сельскохозяйственных продуктов - 64,0%, производство и распределение электроэнергии, газа и воды - 36,0%.

В районе действуют промышленные предприятия: ТОО «Айыртауский элеватор», АО «Володарский РМЗ», ТОО «Гасыр Айыртау», ТОО «Айыртау Строй Недра». В 2008 году расширили своё производство: цех по хранению, переработке и отгрузке зерна ТОО «Игилик продукт», цех по переработке молока и производства сыра КХ «Каракоз».

В обрабатывающей отрасли промышленности запущен цех по заготовке и переработке молока в селе Саумалколь СПК «Керемет» стоимостью 30,0 млн тенге и новый мельничный комплекс ТОО «САТ Саумалколь».

В районе производятся мука, хлеб свежий, молоко и масло, макаронные изделия, также горячий и холодный асфальт, чёрный щебень и корма, готовые для животных. Оказываются услуги по распределению электроэнергии, ремонту машин и оборудования, осуществляется распределение воды.

Основными предприятиями, занимающимися переработкой сельскохозяйственной продукции, являются ТОО «Айыртауский элеватор» (общая ёмкость хранения зерна в элеваторе составляет 116 тыс. тонн), ТОО «Молоко», 6 мини-пекарен (ИП «Никулина», ИП «Гладкий», ИП «Популова», ИП «Рахметов», ИП «Сухова», ТОО «Айыртауский элеватор»), мельницы (ТОО «Айыртауский элеватор», ТОО «САТ Саумалколь»).

ТОО «Молоко» занимается производством молока и сливок, масла сливочного, сыра и творога. Мельница ТОО «Айыртауский элеватор» производит 6,5 тонн муки в сутки.

ТОО «Айыртауский элеватор»

Производством макаронных изделий в районе занимается ИП «Дюзбаев». Производство мясных полуфабрикатов осуществляют ИП «Сухова», ИП «Иктислямова», ИП «Жуковская», ИП «Ткаченко» и ИП «Популова».

На территории села Саумалколь имеются мебельные цеха по производству и сборке мебели ТОО «Саумалколь», ТОО «Саумалколь Курылыс Сервис». Машиностроительное предприятие ТОО «Володарский РМЗ» производит ремонт сельскохозяйственной техники, узлов и агрегатов трактора К-700, детали на погрузчик КУН-ПУ-0,8, печи, котлы бытовые и прочую продукцию машиностроения.

В селе Саумалколь имеются 2 мини-цеха ИП «Жаналинов», ИП «Акмолдин» по производству валяной обуви из давальческого сырья, цех по ремонту обуви.

Сельское хозяйство

Общая площадь земель составляет 960,382 тыс. га. Площадь сельскохозяйственных угодий составляет 733,474 тыс. га, в том числе пашни - 404,751 тыс. га.

Из года в год увеличивается посевная площадь зерновых, только за последние два года увеличение произошло на 43 тыс. га, и на сегодняшний день зерновой клин района составил 333 тыс. га.

В районе имеется 5 семеноводческих хозяйств, которые в полном объёме удовлетворяют потребность сельскохозяйственной продукции в селе.

Благодаря внедрению новых технологий и приобретению современной техники повышается урожайность сельскохозяйственных культур.

Ежегодно парк машин пополняется новой высокопроизводительной техникой, что способствует повышению эффективности и производительности проведения полевых работ. Для проведения посевных и уборочных работ в районе имеется 1220 тракторов различных марок, 771 зерноуборочный комбайн, 408 валковых жаток, 85 посевных комплексов, 1200 зерновых сеялок и другая техника.

Полностью был обновлён машинно-тракторный парк в хозяйствах фирм-инвесторов «Алиби», «Казэкспорт астык».

Подготовка к посевной

Уборочная страда

На территории района осуществляют свою работу два племенных хозяйства: ТОО «Агрофирма Бабык-Бурлук», специализирующееся на разведении мясной породы казахской белоголовой, и ТОО «Гусаковка» молочного направления по разведению красно-степной породы. КХ «Тамды» занимается разведением верблюдов.

Наблюдается ежегодная положительная динамика роста заработной платы в сельхозформированиях района.

ТОО «Гусаковка»

Меры, принимаемые в аграрном секторе района, в целом способствуют повышению уровня жизни сельского населения.

ТОО «Бабык-Бурлук», белоголовая мясная порода

Социальная инфраструктура

Протяжённость сети автомобильных дорог общего пользования составляет 1065 км. В том числе 106 км приходится на дороги республиканского значения, 411 км - областного значения, 548 км - местного значения.

На автодорогах находится 14 мостов и путепроводов протяжённостью 548 погонных метров.

Транспортное сообщение населенных пунктов района имеется с городом Петропавловском и селами района, которое обеспечивает 17 автобусных маршрутов и маршрутных такси.

Район связан железнодорожным сообщением в направлении городов Кокшетау, Костанай, Астана, Караганда, Павлодар, общая протяженность железных дорог по району составляет 82,6 км.

Расширяется телефонизация населенных пунктов района, увеличивается телефонизация населения и улучшается качество связи.

В настоящее время телефонная плотность составиляет 15,8 на 100 жителей.

В селе Саумалколь увеличивается емкость номеров телефонных абонентов. В селах Гусаковка и Константиновка введены в строй цифровые автоматические телефонные станции до 600 номеров. Построена внутренняя распределительная сеть и установлены телефоны за счет расширения емкости в селах Коскуль, Целинное, Саумалколь, Матвеевка, п. Горный.

На территории района действует сотовая связь операторов «Beeline» и «Kcell».

Почтовая связь в районе осуществляется Айыртауским районным узлом почтовой связи «Казпочта», которая имеет 2 отделения почты.

Обеспеченность населенных пунктов электроэнергией составляет 100%.

В районе имеются 67 котельных, из них 4 центральных, 2 локальных и 61 автономная, которые отапливают объекты образования, здравоохранения и культуры. Жилые многоэтажные дома отапливаются 4 котельными, всего отапливается 34 многоэтажных дома.

Предпринимательство

В районе зарегистрировано 1108 субъектов малого предпринимательства, в том числе 106 юридических лиц, 804 индивидуальных предпринимателя, 198 крестьянских хозяйств.

В разрезе видов экономической деятельности среди сельских предпринимателей наибольший удельный вес приходится на занятых в сфере сельского хозяйства - 56,7%, торговли - 35,5%, транспорта - 4,2%, промышленности - 3,6%.

Численность занятых в малом бизнесе составляет более 3,4 тыс. человек.

Торговый дом «Ертіс»

Действует 780 объектов малого бизнеса, из них 482 предприятия торговли, 26 предприятий общепита, 19 парикмахерских и косметических салонов, 4 пункта по ремонту обуви и пошиву одежды, 2 пункта по ремонту бытовой техники, 10 аптек, 237 точек по прочим услугам.

В районе создано и действует общественное объединение «Союз предпринимателей Айыртауского района» и районное представительство «Ассоциации деловых женщин СКО».

В районе действует 2 банка: АО «Народный банк», АО «Банк ТуранАлем». Филиал банка «Хоум кредит» и агентский пункт «ФА Альянс Финанс», сельское кредитное товарищество СКТ «Шалкар», микрокредитная организация «АйыртауФинансСевер».

Строительство

Приоритетными направлениями в области инвестиционной политики является направление бюджетных средств на строительство школ, объектов здравоохранения, водоснабжения, жилищное строительство и т.д.

Ежегодно выполняется план ввода жилья, увеличиваются инвестиции в строительный сектор района.

Восстанавливаются и сдаются в эксплуатацию оставленные в прошлом бесхозными многоэтажные дома.

Торжественное открытие жилого дома № 48

Водоснабжение

Из 87 населённых пунктов района все используют воду из местных источников (шахтные колодцы, скважины). Используемая вода из местных источников соответствует микробиологическим и санитарно-химическим нормам. Локальные водопроводы имеются в 21 населённом пункте, в остальных - 82 колодца, 167 скважин.

Реконструированы разводящие сети в с. Лобаново, завершено строительство системы водоснабжения в с. Арыкбалык, ведется реконструкция водоснабжения с. Саумалколь.

Занятость и социальная защита населения

В соответствии с Программой занятости в районе проводится работа по обеспечению занятости безработного населения и содействию в трудоустройстве.

Малообеспеченные семьи, проживающие в районе, получают адресную социальную помощь.

Из года в год в районе увеличиваются семьи оралманов, возвращающихся на историческую родину.

Этим семьям районными службами принимаются необходимые меры по социальному и бытовому обустройству.

Для улучшения обслуживания населения в 2007 году в районе открыт Центр обслуживания населения.

Центр обслуживания населения с. Саумалколь

Образование

В систему образования района входят 68 общеобразовательных школ (из них 33 средних, 15 основных, 20 начальных школ), в них обучаются более 6,7 тыс. учеников, 2 ПТШ, 9 пришкольных интернатов, ДЮСШ, 4 дошкольных учреждения, ДЮК и музыкальная школа. В школах района работают более 1100 педагогов.

Все школы обеспечены компьютерной техникой и телефонизированы. Выпускники школ района ежегодно принимают участие в сдаче ЕНТ, и результаты тестирования показывают, что уровень знаний в школах повышается. По президентской программе «Болашак» 6 выпускников школ нашего района обучаются в вузах ближнего и дальнего зарубежья.

Большие ассигнования выделяются на строительство и ремонт объектов образования. Только за последние годы введены в эксплуатацию школа в селе Карасай Батыр на 132 места, детский мини-центр в с. Николо-Бурлук. Полным ходом идет строительство средней школы на 240 мест в с. Кирилловка.

Счастливое детство начинается с детского сада

Торжественное открытие новой школы в ауле Карасай Батыр

Здравоохранение

Анализ обеспеченности лечебно-профилактических организаций района показывает, что в 87 населённых пунктах района функционируют 77 объектов, в том числе: 59 медицинских пунктов, 14 врачебных амбулаторий, центральная районная больница, районная поликлиника, центр ПМСП и противотуберкулёзный диспансер.

Население обслуживает 50 врачей и 291 медицинский работник средней квалификации.

Действует сеть социальных и коммерческих аптек по реализации лекарственных препаратов.

Ежегодно укрепляется материально-техническая база объектов здравоохранения.

Культура и спорт

Большое внимание уделяется организации культурного досуга и занятиям физической культурой и спортом населения. В районе функционирует 100 объектов культуры различных форм собственности: 16 Домов культуры (8 - государственных, 5 - в собственности хозяйствующих субъектов, 3 - частных), 2 музея: мемориальный комплекс «Карасай-Агынтай батыров» (аул Карасай Батыр); Сырымбетский историко-этнографический музей им. Ш. Уалиханова (с. Сырымбет). Кроме того, культурный досуг населения обеспечивают 82 библиотеки.

В сфере спорта действуют всего 187 спортивных сооружений: 46 спортзалов, 31 футбольное поле, 3 плавательных бассейна, 25 стрелковых тиров, 61 площадка, 14 хоккейных корта и др.

Ежегодно растет число проводимых физкультурно-оздоровительных и спортивно-массовых мероприятий, в которых принимают участие более 10,0 тыс. человек.

Мемориал «Карасай-Агынтай»

Спортивный зал детско-юношеской спортивной школы

Общественные и религиозные объединения

Неправительственный сектор играет большую роль в общественно-политической и культурной жизни нашего района. В районе действует 6 неправительственных организаций, 6 национально-культурных центров и 4 филиала партий и движений.

Фестиваль «Сабантуй», проводимый татарским национально-культурным центром

Религиозные объединения

1. Мусульманское общественное объединение (с. Саумалколь). Филиалы в селах Казанка, Лавровка, Кызыласкер.

2. Православное объединение «Введение во храм Пресвятой Богородицы» Чимкентской епархии (с. Саумалколь).

3. Православное объединение «Божий Илья» (с. Имантау).

Культовые сооружения

1. Шесть мечетей (сёла Саумалколь, Казанка, Лавровка, Имантау, Кызыласкер, Сырымбет).

2. Две церкви (сёла Саумалколь, Имантау).

Новая мечеть в селе Сырымбет

Славные личности Айыртау

Аргын Агынтай батыр - Шапырашты Карасай батыр
(г.р. неизв. - 1672 г.) (1589-1671 гг.)

Агынтай батыр - один из верных сподвижников ханов Есима и Жангира. С 1620 года принимал активное участие во всех крупных сражениях с джунгарами. Неоднократно вступал в поединок с воинами врага и всегда одерживал победу. В Орбулакском сражении (1643 г.) Агынтай был в числе 600 сарбазов Салкам Жангира, которые противостояли 50-тысячному войску джунгарского хунтайши. Вместе со знаменитым Карасай батыром из рода шапырашты участвовал в освобождении Жангира из калмыкского плена. Сохранилось множество преданий об исключительной физической силе и мужестве Агынтая. Его кулак сокрушал любого противника. Поэтому народ называл человека с крепкими кулаками «Кулак Агынтая». После смерти Агынтай был похоронен рядом с могилой своего соратника Карасай батыра - на сопке Кулшынбай Айыртауского района. В настоящее время на этом историческом, бережно сохранённом в народной памяти месте воздвигнут уникальный мемориальный комплекс, посвящённый великим героям народно-освободительного движения.

Карасай батыр - полководец, из рода шапырашты. Всю свою жизнь провёл в походах и сражениях, защищая родную землю от калмыков. Вместе с боевым другом Агынтаем принял участие в Сибирско-Тобольской битве 1635 года. Вторая битва имела место в 1643 году - Орбулакское сражение, в котором султан Жангир одержал победу над 50-тысячным джунгарским войском. В сражении с джунгарами, происходившем в 1652 году, Карасай командовал войском, проявив талант полководца и стратега. Последний раз Карасай и Агынтай батыры участвовали в битве с джунгарами в 1664 году. Могила Карасая находится в местности Айыртау

Северо-Казахстанской области. На месте захоронения батыров Агынтая и Карасая в мае 2002 года воздвигнуто двухкупольное сооружение. Другой памятник батырам открыт на Театральной площади в городе Петропавловске 22 июня 1999 года.

Уалиханов Шокан Шынгызович (1835-1865 гг.)

Уалиханов Шокан Шынгызович, *настоящее имя Мухаммед-Ханафия, родился в 1835 году в урочище Кусмурун, ныне Ауеликольский район Костанайской области. Умер в 1865 году,* ныне урочище Алтынемель Алматинской области.

Ш.Ш. Уалиханов - выдающийся просветитель-демократ, путешественник, этнограф, фольклорист, исследователь истории и культуры Средней Азии, Казахстана и Восточного Туркестана. Шокан Уалиханов - прямой потомок Чингизхана. В его родословной такие личности, как Жошы хан, Орыс хан, Куйыршык хан, Барак хан, Есим хан, Абылай хан, Уали хан и султан Шынгыз. Детство прошло в урочище Сырымбет ныне Айыртауского района Северо-Казахстанской области.

С 1847 по 1853 годы учился в Омском кадетском корпусе. Уже в годы учебы проявил интерес к изучению родного края, стран Востока. В 1853 году направлен на службу в Сибирское казачье войско, в 1854 - адьютант Западно-Сибирского генерал-губернатора Х. Гасфорта. В 1855 году принял участие в поездке по Центральному Казахстану, Семиречью и Восточному Казахстану. В этом путешествии собрал материалы по истории казахского народа, религии, статистике, праву и др.

Большое значение для формирования общественно-политических взглядов Уалиханова имело знакомство с

представителями передовой демократической интеллигенции. В 1856-57 годах участвовал в экспедициях: озеро Алаколь, Центральный Тянь-Шань; озеро Иссык-Куль; Кульджа. Уалиханов исследовал флору и фауну региона, в Кульдже им был урегулирован вопрос о русско-киргизской торговле и мирным путем улажен давний пограничный спор. В 1857 году побывал в Киргизии, где впервые сделал научную запись, частичный перевод на русский язык эпоса киргизского народа «Манас». Результаты путешествий Уалиханова в 1856-57 годах отражены в путевых очерках «Дневник поездки на Иссык-Куль». Труды Уалиханова привлекли внимание русского географического общества, в 1857 г. по рекомендации Семенова-Тянь-Шанского он избран действительным членом общества. Новым этапом научной деятельности Уалиханова была поездка в Кашгарию (1858-1859), исследования этого края принесли ему славу известного ученого. Главным результатом поездки Уалиханова в Кашгарию стал его капитальный труд «О состоянии Алтышара, или шести восточных городов Китайской провинции Нан-Лу (Малой Бухарии)», посвященный истории, географии и социальному строю народов Восточного Туркестана. По охвату новых материалов, широте и глубине их анализа работа явилась крупным вкладом в русскую науку. Отчет Уалиханова о поездке в Кашгар был использован в дальнейшем при устройстве торговых факторий в Кашгаре, установлении торговых и культурных связей с Западным Китаем. Труды Уалиханова были опубликованы на немецком, английском и французском языках. Заслуги ученого-путешественника были отмечены наградой - орденом святого Владимира и переводом его в чин штабс-ротмистра. В «Известиях географического общества» в 1865 г. отмечалось, что «Уалиханову принадлежит честь быть первым образованным, посетившим эти страны».

Он работал в разных гражданских и военных ведомствах, помогал в установлении соглашений России с государствами

Средней Азии. В 1859-1861 гг. жил в Петербурге. В 1861 году по состоянию здоровья был вынужден вернуться на родину.

В 2005 году в Омске в качестве подарка от Президента нашей страны перед кадетским корпусом, где учился Уалиханов, был установлен памятник. 25 февраля 2005 года Н. А. Назарбаев в ходе рабочего визита в г. Петропавловск открыл перед областным историко-краеведческим музеем барельеф, посвященный дружбе Шокана Уалиханова и Федора Достоевского.

Памятник Шокану в г. Омске

Композиция «Акан сере» в селе Кенащи

Акан сере Корамсаулы (1843-1913 гг.)

Акан сере (Акжигит) родился в 1843 году в урочище Үлкен Қоскөл Айыртауского района. Отец Корамса был богатым человеком, занимавшимся в своё время торговлей. Имя матери - Жаныл.

В начале в ауле, затем в городе Кызылжар учился у муллы Уали. С 16-17 лет вступил на путь искусства. Выражая боль по поводу смерти Шокана, он сравнивает его с вершиной Кокше, кораблем в море, оценивая его как «умелец, соединивший 40 волос железа».

С ранних лет, утолив жажду пением, музыкой, полностью освоив песенные традиции, Акан сере сам сочиняет стихи и пишет музыку к ним.

На красивую природу Кокше смотрит с чувством задора, находясь под впечатлением его музыкальных звуков. Акан

сере в этом не одинок. Собрав вокруг себя молодых певцов, он объезжает аулы.

Рожденный от первой жены Батимы (дочери Жумана), у Акана сере был единственный сын Ыбырайым (Ыбан), который был глухонемым. Акан его учил чертить, писать. После смерти Батимы, Акан сере женится на Уркии (дочери Тнали), которой посвящает песню «Взяв перо, чернила, бумагу, пишу тебе письмо».

Важное место в произведениях Акана сере занимает Актокты, любимая девушка, с которой волею судьбы пришлось расстаться Акану. «Ак койлек», «Аужар», «Алтыбасар», «Гашык жарга», «Тагрипын», «Ж-га» - любовная лирика, посвященная Актокты.

Смерть любимого коня Кулагера (середина 80-х годов) стала переломным событием в жизни и в произведениях Акана сере. На поминках Сагыная из рода керей в массовой байге Кулагер гибнет от рук завистников поэта. В стихах воспеваются взволнованные чувства поэта, злость и горечь. Получив удары судьбы, Акан сере говорит: «Плохое превзошло хорошее». Поэт реже стал разъезжать по аулам, больше стал думать о спокойствии души. Не переехав на джайляу, вдвоем с Ыбаном остается на зимовке. Недоброжелатели стали говорить о нём небылицы. Но Акан сере не потерял связь ни с жизнью, ни с искусством. Самая значимая песня - «Балкадиша». Это песня о девушке-красавице, хорошим воспитанием и учтивостью заслужившей уважение поэта и окружающих.

В 90-е годы в творчестве Акана сере значительное место занимает айтыс. Первые песни - айтысы Акана сере - «Жусип тореге». Сохранились только отрывки из айтысов с Орынбаем, Нуркеном и еще с десятком акынов. Полнее сохранился айтыс с Нуркожой. В нем Акан сере считает народ своей опорой и поддержкой, уважает, чтит песенное искусство, воспевает родной край.

Гражданская лирика и сатирические песни Акана сере

отличаются своей остротой. Он высмеивает, критикует муллу Атбасара Смагула, волостных Сурагана, Шогырмана и других правителей. Поэт становится трибуном народа и говорит от его имени. Одна из последних песен поэта - это «Каратай», написанная Аканом сере, когда он под нажимом переселенцев лишился зимовки. В настоящее время на месте зимовки стоит село Комаровка. В песне «Минажат», написанной перед смертью, поэт ищет духовного успокоения.

Он был дружен со всеми поэтами и певцами. Самыми близкими друзьями Акана сере были такие известные акыны, певцы, как Балуан Шолак, Жаяу Муса, Естай, Иманжусып, Култума. Акан сере поднял на профессиональную высоту казахское национальное искусство, выработал классический образец традиционного искусства. В золотой фонд казахской культуры вошло более 50 музыкально-поэтических произведений Акана сере, которые отличаются поэтической чистотой, глубиной мира образов, красотой поэтического и музыкального языка, особым выбором стиля. Главное свойство его творческого бытия - воспевание жизненной правды без украс. Высокое достижение его стиля - широта дыхания, нежность песенного изгиба, красота мелодии, полнота интонации и величавость напева. В песнях Акана сере «Актокты», «Алтыбасар», «Теркаткан», «Макпал», «Балкадиша», «Сырымбет» и других блистательно показана красота женской души, возвышенно изображено могущество любви. Известные певцы А. Кашаубаев, Ж. Елебеков, М. Ержанов, Ж. Карменов донесли до нас его произведения и превратили в достояние народа. Песни получили вторую жизнь, войдя в симфонические и оперные произведения композиторов Казахстана. О судьбе и жизни поэта написана поэма «Кулагер» И. Джансугуровым, драма «Акан сере - Актокты» Г. Мусреповым, роман «Акан сере» С. Жунусовым.

Орынбай Бертагыулы
(1813-1891 гг.)

Орынбай Бертагыулы родился в 1813 году на территории Айыртауского района Северо-Казахстанской области. Акын-сказитель. Отец и дед Орынбая тоже были жыршы-сказителями. Орынбай выступал против феодальной верхушки. На смерть Ш. Уалиханова Орынбай исполнил цикл жоктау-плачь по умершему «Уа, Шыңғыс, Зейнеп ханым, көтер басты». Орынбай состязался в айтысах с Шортанбаем, Арыстаном, Аканом сере, Шоже, Сералы, Балта, Тоқжан, Сакау и другими акынами. Некоторые его песни, поэмы собраны и опубликованы А. Янушкевичем (1846), Ш. Уалихановым (1858), В. Радловым (1870), С. Сейфуллиным (1931) и другими, которыми была дана высокая оценка его поэтическому творчеству. Многие произведения Орынбая еще не опубликованы и хранятся в Центральной научной библиотеке Академии наук.

Укили Ибрай
(1858-1930 гг.)

Ибрай Сандыбайулы (Укили Ибрай) родился в урочище Сандыбай бұлағы Айыртауского района Северо-Казахстанской области. Народный композитор, певец, акын-импровизатор, один из известных представителей классической народной музыки. В детстве Укили Ибрай учился у муллы арабскому языку, грамоте, любил песни, учился у известных певцов-акынов, знакомился с их творчеством, перенял опыт.

Укили Ибрай имеет около 40 песен, среди которых наиболее известны «Гәкку», «Арарай», «Кідік-ай», «Дүние», «Шалқыма», «Көкше», «Сүйгенім кете барды қасыма еріп», «Қалқа бел» «Қалдырған» и другие. Вершиной творчества

Укили Ибрая является популярная песня «Гәкку», которую Е. Брусиловский использовал в опере «Кыз Жибек», а песню «Арарай» - в опере «Ертаргын». Поэзия Укили Ибрая многранна по тематике, молодость, красота и радость охоты, верховой езды искусно воспеты поэтом.

Живой свидетель дореволюционной тяжелой жизни народа, акын воспевает новую эпоху, радость обретших свободу бедняков («Победа Октября», «От арба»). Много у Укили Ибрая песен-экспромтов (айтысы с акынами Досеем, Есимбетом, Кожахметом). Впервые нотные записи песен Укили Ибрая сделаны А. Затаевичем. С. Муканов опубликовал в газете тексты песен Укили Ибрая и статью о его поэтическом творчестве. Обстоятельно исследовал литературное наследие Укили Ибрая критик Е. Исмаилов. Драматург Ш. Хусаинов написал о нем пьесу «Қайран Гәкку», а писатель Т. Кажибаев - новеллы «Қалдырған» и «Тағдыр».

Билял Малдыбаев (1890-1937 гг.)

Билял Малдыбаев родился в 1890 году в урочище Аманжол, ныне с. Каратал Айыртауского района.

Билял Малдыбаев писал о себе так: «Мой отец был бедным крестьянином, с детства за кусок хлеба батрачил на бая.

Затем начал работать мастером по дереву. В 1901 году отец отдал меня на обучение аульному мулле Мукагали Садуакасову. Затем учился в селе Имантау у мулл-татар Шарикдана и Шакира».

В 1905 году под руководством Темирбекова Кусаина открылась аульная школа, начали обучать на русском языке. В 1908 году окончив школу, уезжает учиться в Атбасар, затем в

Омскую ветеринарно-акушерскую школу. В 1912 году, окончив с отличием, начал свою служебную деятельность.

Проработав ветеринаром, после Октябрьской революции переходит на работу в отдел образования. С 1924 года работает инспектором народного образования, затем заведующим. В 1926-27 годах, построив в родном ауле Каратале первую в районе 7-летнюю школу, становится её директором. Осенью 1929 года по призыву народного отдела образования Казахстана переезжает в Кызылорду, назначается заведующим школьным отделом народного образования республики.

Его вся сознательная жизнь была посвящена делу народного образования и была тесно связана с педагогическим трудом до тех пор, пока в 1937 году не стал безвинной жертвой сталинских репрессий, будучи ложно обвинен и назван врагом народа. В 1958 году Б. Малдыбаев был реабилитирован.

Внешний вид школы с. Каратал, которую построил Б. Малдыбаев

Шахмет Хусаинов
(1906-1972 гг.)

Шахмет Хусаинов родился в с. Каратал Айыртауского района Северо-Казахстанской области. Драматург, писатель. В 1925-28 гг. учился в Кызылжарском (Петропавловском) педтехникуме. В 1929-34 гг. работал в районной, в Кокшетауской, Карагандинской областных газетах, в газете «Қазақ әдебиеті». В 1935-38 гг. учился в Московском театральном институте имени А.В. Луначарского (ГИТИСе) на режиссёрском факультете. В 1938-40 гг. заведующий литературной частью Каздрамтеатра, в 1940-50 гг. художественный рукодитель Семипалатинского, Уральского областного драмтеатров. Редактор Центральной объединённой киностудии (ЦОКС) в Алма-Ате, старший научный сотрудник сектора киноискусства АН КазССР. Первая пьеса «Наступление», посвящённая коллективизации, опубликована в 1932 году. Затем вышли пьесы: «Ненасытные» (1932), «Жатва» (1935), «Шолпан» (1938), «Вчера и сегодня» (1940; вариант пьесы 30-х «Марабай»). На историко-революционную тему написаны пьесы «Амангельды» (1936), «Боран» (1940), «Наш Гани» (1957), «Аль-Фараби» (1972; совместно с О. Бодыковым); в комедии «Алдар Косе» (1942) по фольклорным мотивам создан образ народного остро-слова. В пьесах «Весенний ветер» (1952), «Баловник» (1954), «На берегу Иртыша» (1957) освещена тема становления рабочего класса в Казахстане. Шахмет Хусаинов - автор (совместно с В. Абызовым) киносценариев художественных фильмов «Девушка и джигит» (1955), «Мы здесь живём» (1957), «На диком бреге Иртыша» (1959). Имя Шахмета Хусаинова присвоено Каратальской средней школе, Акмолинскому областному музыкально-драматическому театру. Награждён орденом «Знак Почёта», медалями.

Жумагали Саин
(1912-1961 гг.)

Жумагали Саин родился в 1912 году в селе Златогорка ныне Айыртауского района Северо-Казахстанской области. Поэт. Участник Великой Отечественной войны. Учился в Петропавловском педагогическом техникуме в 29-30-е годы, в КазПИ - в 1931-32-е годы. В 1932-34 гг. работает учителем в сельской школе, затем заведющим отделом областной газеты. Был редактором Казгослитиздата, директором Казгосфилармонии, республиканского Дома народного творчества, заместителем редактора журнала «Жулдыз». Печататься начал в 1928 году. Первая книга его стихов - «Песня счастья», написанная в 1936 году. Второй поэтический сборник «Золотое утро» вышел в 1938 году. До Великой Отечественной войны им написаны поэмы «Рыбак», «В объятиях счастья», «Кулянда» и другие произведения.

В послевоенные годы написал поэмы «Алтай», «Утренняя прохлада», изданы его сборники «Избранные произведения», «Избранное», «Самал», повесть «В пути» и другие произведения. Жумагали Саин перевел на казахский язык роман М.Ю. Лермонтова «Герой нашего времени», несколько частей киргизского эпоса «Манас» и другие произведения. Именем Саина названы улицы в Алматы, Кокшетау, средняя школа на родине. На доме в Алматы, где жил поэт, установлена мемориальная доска. Жумагали Саин награжден орденом Трудового Красного Знамени, медалями.

Байкен Ашимович Ашимов
(род. в 1917 г.)

Ашимов Байкен Ашимович родился в 1917 году в ауле Шабакбай ныне Айыртауского района Северо-Казахстанской области. Государственный и общественный деятель, Герой Социалистического Труда (1977 г.).

Окончил школу ФЗО, сельскохозяйственный техникум в Петропавловске (1938), Ленинградский институт прикладной зоологии (1957), Высшую партийную школу при ЦК КПСС (1969).

Учитель средней школы Айыртауского района (1941-42 годы). Участник Великой Отечественной войны. В 1945-61 гг. на руководящих должностях в Айыртауском, Зерендинском районах и в Кокшетауском обкоме партии. В 1961-70 годах возглавлял Карагандинскую, Талдыкорганскую области. Председатель Совета Министров КазССР (1970-84). Активный участник освоения целинных земель и подъема сельской экономики Казахстана. Председатель Президиума Верховного Совета Казахской ССР (1984-85).

С 1985 года персональный пенсионер. Награжден 4-мя орденами Ленина, 2-мя орденами Отечественной войны 1-й степени, орденом Красной Звезды и медалями, орденом Монголии, орденом Польши «Вертути Милитари».

Балахметов
Кажахмет Балахметович
(род. в 1926 г.)

Балахметов Кажахмет Балахметович родился в ауле Сулыколь Айыртауского района Северо-Казахстанской области. Общественный деятель. Окончил КазГУ им. С.М. Кирова. В 1948-52 гг. - учитель Казгородской (ныне Сырымбетской) школы. В 1953-57 гг. - директор Макинской и Степнякской средних школ Енбекшильдерского района. В 1957-60 гг. - заместитель, заведующий Кокшетауским облоно. В 1960-68 гг. - на ответственной партийной работе. В 1970-74 гг. - заместитель зав. отделом науки и учебных заведений ЦК Компартии Казахстана, министр просвещения Казахской ССР (1978-87). 13 лет был председателем Общества казахско-корейской дружбы. Опубликовано более 70 работ по проблемам образования. Избирался вице-президентом международной ассоциации детских фондов СНГ.

Награжден тремя орденами Трудового Красного Знамени, медалями.

Еркин Ауельбеков (1930-1999 гг.)

Еркин Нуржанович Ауельбеков ро-дился в 1930 году в ауле Жанасу ныне района им. Г. Мусрепова Северо-Казахстанской области. Государственный и общественный деятель, Герой Социалистического труда. Окончил Московскую сельскохозяйственную академию им. Тимирязева. Работал главным агрономом, директором Коноваловской МТС, директором совхоза «Марьевский» в Северо-Казахстанской области. С 1961 года работал заместителем председателя Северо-Казахстанского облисполкома. В 1965 году назначен первым заместителем министра сельского хозяйства, в 1968 - министром хлебопродуктов и комбикормовой промышленности Казахстана. В 1968 году назначен первым секретарём Кокшетауского обкома партии, в последующем Торгайского обкома. Весь свой талант, силу вложил в сложную и трудную работу. Это был один из самых тяжелых периодов. В эти тяжелые годы Еркин Нуржанович показал себя настоящим патриотом, гражданином. Он увеличил число совхозов, вложив в это все силы. В Кокшетауской области выросла численность районов, поднялись аулы, увеличилась численность и протяженность асфальтированных дорог. Особое внимание уделял школам и культурным очагам. Е. Ауельбеков решил вопрос строительства ж\д вокзала и автостанции в г. Кокшетау. Открытие вокзала прошло в торжественной обстановке в присутствии Д.А. Кунаева. С 1985 года работал первым секретарём Кзылординского обкома партии. В 1988 году избран заместителем председателя комиссии по национальной политике и межнациональным отношениям Совета Национальностей Верховного Совета СССР. В 1991-1992

годах Е. Ауельбеков работал советником Президента Республики Казахстан.

Еркин Нуржанович Ауельбеков - гражданин своей страны, с честью и достоинством выполнивший свой долг перед ней. Он внес большой вклад в проведение социально-экономических преобразований в стране. Награжден двумя орденами Ленина и медалями.

Уалиханов Шота Едрисович
(род в 1932 г.)

Уалиханов Шота Едрисович родился 26 апреля 1932 года в с. Сырымбет Айыртауского района Северо-Казахстанской области. Заслуженный архитектор РК (1978), лауреат Государственной премии РК имени Ч. Валиханова (1970), лауреат премии «Тарлан» (2001), академик Международной академии архитектуры стран Востока (2001), профессор (1999). Член Союза писателей СССР (1985), член Союза художников РК (1997). Окончил Московский архитектурный институт (1956). В 1956-65 гг. архитектор Проектного института Казгорстройпроект, младший научный сотрудник Казахского филиала Академии строительства и архитектуры СССР. В 1967-70 гг. старший научный сотрудник ГПИ Казпромстройниипроекта, в 1971-78 - заместитель председателя общества охраны памятников истории и культуры КазССР, в 1973-75 гг. председатель Союза архитекторов Казахстана. С 1982 года главный архитектор Казгражданселькпроекта. В 1990-95 гг. заведующий отделом искусства и архитектуры Института литературы и искусства им. М. Ауэзова НАН РК. С 1995 по настоящее время председатель центрального совета

Казахского общества охраны памятников истории и культуры, президент международного фонда Абылай хана. Шота Уалиханов - автор (совместно с другими) проектов многих зданий и более двадцати памятников и монументов. Среди них стадион «Динамо» (1956), магазин «Универсам» (1979), здание «Казгипрозема» (1983), здание ЦК КП Казахстана (1976), а также памятники Ч. Валиханову (1969), А. Джангильдину (1975), Г. Муратбаеву (1984), Д. Кунаеву (1978) и других в Алматы, Кенесары хану в Астане, А. Байтурсынову в Костанае, дважды Герою Советского Союза Т. Бегельдинову в Кокшетау. Автор Государственного герба РК (1992), монумента «Сильнее смерти» - жертвам атомных испытаний (Семипалатинск, 2001). Уалихановым написаны пьесы: «Юность Чокана» (1962), «Акнур» (1982), «Судьба» (1984), «Безвинно пролитая кровь» (2000). Награждён орденом «Құрмет».

Какимбек Салыков
(род. в 1932 году)

Какимбек Салыков родился в 1932 году. Поэт, государственный и общественный деятель. Член правления Союза писателей РК. Окончил Московский институт цветных металлов и золота в 1955 году. В 1955-1965 гг. он являлся начальником участка, главным инженером, начальником крупнейшей в Жезказгане шахты «Покро-15», в 1965-1975 гг. - секретарь парткома Жезказганского горно-металлургического комбината им. К. Сатпаева, первый секретарь Жезказганского горкома, второй секретарь обкома партии. В 1975-1982 гг. Какимбек Салыков являлся инспектором ЦК КПСС, в 1982-1989 гг. - первым секретарём Каракалпакского обкома партии. В 1989 году он становится депутатом, затем председателем Комитета по экологии Верховного Совета СССР. С 1992 года возглавляет отдел по проблемам Арала Госкомводресурсов РК, координатор Программы по окружающей среде ООН (ЮНЕП). В 1970 году выходит первый сборник стихов Салыкова «Сыр» («Сокровенное»), в последующие годы были изданы поэтические сборники: «Жезкиік» (1972), «Нұрлы Күндер» (1976), «Жұлдызды жылдар тынысы» (1978), «Парасат тынысы» (1980), «Мәңгі шырақ» (1979), «Аққу жеткен» (1995). Книги стихов Салыкова изданы на русском, узбекском и киргизском языках. Им переведены на казахский язык стихи А. Пушкина, В. Маяковского, А. Семёнова, Т. Кузовлёвой и других. Стихи Салыкова вошли в антологию казахской поэзии, на его слова написана музыка более 20 песен. Какимбек Салыков награжден орденом Ленина, двумя орденами Трудового Красного Знамени, Дружбы народов и медалями.

Герои Отечественной войны

Победа во Второй мировой войне в истории человечества занимает особое место, потому что был разгромлен кровожадный фашизм.

Наш мудрый народ говорит: «Если хочешь прогнозировать будущее, - оглянись и посмотри на прошлое, потому что прошлое - это не только наша история, но в первую очередь - это духовное богатство».

У народа, которого нет памяти, нет и будущего. Мы в вечном долгу перед нашим старшим поколением, перед погибшими братьями и сестрами, которые сражались, не жалея своей жизни за победу в этой войне.

Памятник павшим героям Великой Отечественной войны (село Кутузовка)

Асеев Григорий Сафронович
(1920-1944 гг.)

Родился в 1920 году в с. Петропавловка Володарского, ныне Айыртауского района Северо-Казахстанской области в семье крестьянина. Окончил среднюю школу в Улан-Удэ.

Воздушный стрелок-радист 9-го Гвардейского минно-торпедного авиационного полка 5-й минно-торпедной авиационной дивизии ВВС Северного флота, гвардии старший сержант Асеев принимал участие в 81 боевом вылете и потоплении четырех транспортов, двух сторожевых кораблей, каботажного судна и мотоботов противника. Сбил вражеский самолет.

Неоднократно во фронтовой газете упоминалось имя Асеева как одного из самых храбрых и решительных бойцов. В одном экипаже под командованием Б.П. Сыромятникова вместе с Г.С. Асеевым воевал и другой наш земляк - А.И. Скнарев. Почти год они воевали вместе и совершили не один боевой вылет.

Но доблестные воздушные воины не дожили до дня Победы. 16 октября 1944 года на горящей машине гвардейский экипаж атаковал фашистский конвой и потопил транспорт врага. Весь экипаж погиб смертью храбрых, до конца выполнив свой долг перед Родиной.

Указом Президиума Верховного Совета СССР от 5 ноября 1944 года Г.С. Асееву присвоено звание Героя Советского Союза (посмертно). За боевые заслуги он награжден орденами Ленина, Красного Знамени, Отечественной войны II степени и Красной Звезды.

Именем нашего земляка названа одна из улиц административного центра Айыртауского района.

Губарьков Григорий Максимович
(1923-2009 гг.)

Родился 1 февраля 1926 года в селе Качиловка Володарского, ныне Айыртауского, района Северо-Казахстанской области в семье рабочего. Русский. Окончил 7 классов, начал работать шофером во 2-й Джизакской МТС Узбекской Республики. В ноябре 1943 года был призван в Красную Армию. На фронтах Великой Отечественной войны с июля 1944 года.

Пулеметчик мотострелкового батальона 34-й Гвардейской мотострелковой бригады 12-го Гвардейского танкового корпуса 2-й Гвардейской танковой армии 1-го Белорусского фронта гвардии рядовой Г.М. Губарьков 21 января 1945 года в боях за город Иновроцлав (Польша) под сильным огнем противника в числе первых прорвался через оборону врага, освобождая город от фашистов. При отражении вражеской контратаки был ранен, однако не покинул поле сражения, продолжал наседать на врага, подавал другим бойцам образец отваги и воинского мастерства.

Указом Президиума Верховного Совета СССР от 27 февраля 1945 года Г.М. Губарькову присвоено звание Героя Советского Союза.

Награжден орденами Ленина и Отечественной войны I степени, боевыми медалями.

Улица села Саумалколь Айыртауского района носит имя Г.М. Губарькова.

Дмитриев Алексей Фёдорович
(1912-1944 гг.)

Алексей Федорович Дмитриев родился в 1912 году в селе Карасевка Володарского, ныне Айыртауского, района Северо-Казахстанской области.

За бесстрашие и героизм командование наградило его орденами Красной Звезды, Отечественной войны II степени.

7 августа 1944 года 2-й дивизион 214-го Гвардейского гаубичного артиллерийского полка 8-й Краснознаменной гаубичной артиллерийской бригады оборонял позицию в районе Слизновозно-Францкабуда. Противник силой до батальона пехоты и 35 танков перешел в наступление. В это время командир, гвардии капитан Дмитриев находился на наблюдательном пункте. По его команде артиллеристы открыли огонь, и сразу же запылали пять вражеских танков. В жаркой схватке с врагом Алексей Федорович показал себя умелым командиром, бесстрашным воином. В этом неравном бою он лично уничтожил 15 фашистских солдат и трех офицеров. 21 августа дивизион, которым командовал А.Ф. Дмитриев, уничтожил 8 танков.

17 октября 1944 года перестало биться сердце Героя. Он пал в бою. За умелое командование, мужество и бесстрашие, проявленные в боях за Родину, Указом Президиума Верховного Совета СССР от 24 мая 1945 года ему посмертно присвоено звание Героя Советского Союза.

Одна из улиц с. Саумалколь названа его именем.

Забелкин Николай Иванович
(родился в 1921 году)

Н.И. Забелкин родился в 1921 году в селе Восточном Володарского, ныне Айыртауского, района Северо-Казахстанской области. Вместе с родителями переехал в Челябинск, где продолжил учиться в школе. Здесь Николай окончил электромеханический техникум.

В 1941 году добровольно ушел на фронт. В годы Великой Отечественной войны - командир разведки дивизиона 58-го Гвардейского минометного Днепропетровского Краснознаменного полка. В 1943 году гвардии лейтенант Николай Забелкин проявил мужество и героизм при форсировании Днепра в районе города Днепродзержинска. Полк получил приказ форсировать Днепр и укрепиться на правом берегу, обеспечить высадку основных сил. С небольшой группой бойцов первым на рассвете начал переправу лейтенант Забелкин. Бойцы прошли сквозь завесу огня, штурмом выбили врага из первой линии окопов и заняли высоту 185,3. Гитлеровцы не могли смириться с потерей господствующей высоты, где у них был наблюдательный пункт.

Четыре раза враги пытались выбить группу Забелкина с высоты, но безуспешно. Тогда фашисты вызвали на помощь танки. Стальные машины медленно, но упорно полезли к вершине, где держала оборону горстка храбрецов. Враги поливали свинцом каждый метр земли. Все меньше защитников оставалось в живых. И тогда по рации лейтенант Забелкин сообщил координаты и спокойно сказал: «Вызываю огонь на себя». Гвардейские минометы залпом ударили по высоте. На склонах запылали вражеские танки.

Лейтенант Николай Забелкин чудом остался жив. Он вернулся из госпиталя в строй и летом 1944 года ему была вручена Золотая Звезда Героя Советского Союза.

Лейтенант Н.И. Забелкин участвовал в боях за освобождение Вены и Будапешта, а после войны окончил

Московский институт международных отношений, работал главным редактором редакции социалистических стран Агентства печати «Новости» в Москве.

Награжден орденами Ленина, двумя орденами Отечественной войны, медалями.

Ильин Степан Петрович (1915-1993 гг.)

С.П. Ильин родился 2 августа 1915 года в селе Володарском, ныне село Саумалколь Айыртауского района Северо-Казахстанской области, в семье крестьянина. Русский. Член КПСС с 1943 года. Окончил 7 классов.

Призван в ряды Красной Армии в январе 1942 года, на фронте с апреля 1942 года. Командир отделения 99-го отдельного саперного батальона (69-я стрелковая дивизия, 65-я армия, Центральный фронт) старший сержант Ильин 15 октября 1943 года при форсировании Днепра в районе поселка Лоев Гомельской области переправил на правый берег три стрелковых взвода, участвовал в отражении многочисленных контратак противника и удержании захваченного плацдарма. За проявленный героизм, отвагу, находчивость и верность военной присяге Указом Президиума Верховного Совета СССР от 31 октября 1943 года Степану Петровичу Ильину присвоено звание Героя Советского Союза.

В 1946 году демобилизован. Жил в Ташкенте. Награжден орденами Ленина, Отечественной войны I степени, медалями. Ушел из жизни в 1993 году.

Его именем названа одна из улиц с. Саумалколь.

Кириченко Михаил Михайлович
(1923-1994 гг.)

Родился 28 октября 1923 года в селе Лавровка Володарского, ныне Айыртауского, района Северо-Казахстанской области, в семье крестьянина. Русский. Образование среднее. В 1941 году окончил Алма-Атинское военно-пехотное училище, после чего был направлен в действующую армию.

В боях Великой Отечественной войны с августа 1942 года. Заместитель командира батальона 100-го Гвардейского полка 35-й Гвардейской стрелковой дивизии 8-й Гвардейской армии 1-го Белорусского фронта. Гвардии капитан Кириченко 1 августа 1944 года во главе штурмового отряда форсировал Вислу и вступил в бой с превосходящими силами врага. В четырехчасовом сражении отряд Кириченко прорвал оборону противника и овладел населенными пунктами Руда-Тарновска и Вулька-Тарновска (Польша). В те же дни он был представлен к правительственной награде. Однако Указ Президиума Верховного Совета СССР вышел только в 1991 году. 5 мая 1991 года ему присвоено звание Героя Советского Союза.

Награжден двумя орденами Ленина, двумя - Красной Звезды, медалями. Почетный гражданин города Изюм Харьковской области. Умер 8 мая 1994 года.

Литвинов Пётр Дмитриевич
(1916-1943 гг.)

П.Д. Литвинов родился 18 сентября 1916 года в селе Люботине Володарского, ныне Айыртауского, района Северо-Казахстанской области. Когда Петру было 12 лет, родители переехали жить в Талды-Курганскую область, а затем в Алма-Ату, где и теперь живут его четыре брата и сестра.

Петр Дмитриевич был в числе тех, кто первым с боем

встретил гитлеровцев у границ СССР утром 22 июня 1941 года. В годы Великой Отечественной войны он - командир отделения минометной роты 12-го стрелкового полка 2-го Украинского фронта. П.Д. Литвинов совершил свой подвиг 2 октября 1943 года на правом берегу Днепра. Красная Армия к концу сентября 1943 года освободила всю левобережную Украину. Бои шли на правом берегу Днепра.

Фашистская пуля впилась в ногу сержанта, но, перевязав рану, Литвинов продолжал командовать расчетом. Он заметил цепь фашистов, движущихся в обход наступающих. Времени на размышление не оставалось - гитлеровцы были рядом. Без опорной плиты и двуноги Петр, рискуя жизнью, поставил миномет на землю и, поддерживая его одной рукой, другой посылал в ствол мину за миной. Гитлеровцы сначала прижались к земле, а потом обратились в бегство.

18 октября рота получила боевой приказ занять высоту, активно обороняемую противником. В решающую минуту бойцы, попав под ураганный огонь фашистских пулеметчиков, залегли. Создалась напряженная обстановка. Разрядил ее сержант Литвинов. - За Родину! Вперед, за мной! - сквозь канонаду боя услышали бойцы призыв командира. В едином порыве с могучим «Ура!» двинулись на врага советские воины. Впереди с винтовкой наперевес бежал Литвинов. Контратака врага была отбита. В этом бою пал, отстаивая честь и свободу Родины, верный её сын, наш земляк Петр Дмитриевич Литвинов.

Указом Президиума Верховного Совета СССР от 20 декабря 1943 года за героизм и отвагу, проявленные в борьбе с гитлеровскими захватчиками, П.Д. Литвинову присвоено звание Героя Советского Союза (посмертно). Награжден орденами Ленина и Красного Знамени, медалями.

Именем героя были названы пионерская дружина Бурлукской школы Айыртауского района и одна из улиц с. Саумалколь (административный центр Айыртауского района).

Некрасов Василий Александрович
(1924-1987 гг.)

Родился 21 сентября 1924 года в селе Карловка Володарского, ныне Айыртауского, района Северо-Казахстанской области в семье крестьянина. Русский. Окончил 6 классов школы. Трудовую деятельность начал на цементном заводе в Приморском крае. В Красной Армии с августа 1943 года. В действующей - с сентября 1943 года.

Автоматчик 360-го стрелкового полка 74-й стрелковой дивизии 13-й армии на Центральном фронте. В конце сентября 1943 года рядовой Некрасов в бою у села Городчан Чернобыльского района Киевской области вступил в ожесточенную схватку с фашистами. В тот день гитлеровцы бросились на боевые порядки наступающих советских воинов. Некрасов и его товарищи не дрогнули, открыли уничтожающий огонь. Особенно метко и прицельно разил врагов В.А. Некрасов. Когда вражеские солдаты залегли и дрогнули, он поднял группу бойцов в атаку и сам первым бросился на врага, не прекращая огня из автомата. Их поддержали другие подразделения части, гитлеровцы побежали вспять. В том бою Некрасов уничтожил 12 фашистов. Такие подвиги Некрасов совершал неоднократно.

Указом Президиума Верховного Совета СССР от 16 октября 1943 года В.А. Некрасову присвоено звание Героя Советского Союза.

С 1972 года полковник Некрасов уволен в запас. Жил в Краснодаре. Награжден орденами Ленина, Александра Невского, Отечественной войны I степени, Красной Звезды и медалями. Умер 25 июля 1987 года.

Его именем названа одна из улиц с. Саумалколь.

Скнарев Александр Ильич
(1912-1944 гг.)

А.И. Скнарев родился в 1912 году в селе Володарское, ныне Айыртауского района Северо-Казахстанской области. В комсомол вступил накануне первой пятилетки и вскоре по призыву ЦК ВЛКСМ поехал в Донбасс, строить шахты. Отсюда по комсомольской путевке попал в школу морских летчиков. Служил на Тихоокеанском флоте. В годы Великой Отечественной войны - гвардии майор, штурман. Летчик Александр Скнарев подает командованию рапорт с просьбой отправить на фронт. И вот в 1942 году его направляют на Северный флот.

День за днем увеличивался его боевой счет. В течение короткого срока он участвовал в потоплении шести вражеских кораблей. В воздушных боях сбил два вражеских самолета. 16 октября 1944 года разведка донесла, что движутся три крупных транспорта, на которых перебазируются отборные эсэсовские части, конвой - 24 боевых корабля. В воздухе - 14 истребителей. Флагманский самолет-торпедоносец, на котором находились командир полка гвардии полковник В.П. Сыромятников, штурман, гвардии майор Л. Скнарев, стрелок-радист Г.С. Асеев, первым начал атаку. Свыше 130 вражеских орудий открыли огонь. Главный торпедоносец загорелся, но охваченная пламенем машина продолжала идти на сближение с фашистским транспортом. До последней секунды жизни Сыромятников и Скнарев продолжали по радио руководить действиями экипажей других самолетов. Когда до судна оставалось 400 метров, торпедоносец выпустил свой снаряд. Падение горящего самолета и взрыв фашистского корабля произошли почти одновременно. Боевые товарищи отомстили за гибель товарищей. Три судна и 10 боевых кораблей фашистов были потоплены, сбито 6 вражеских истребителей.

5 ноября 1944 года Президиум Верховного Совета СССР

всем членам экипажа торпедоносца, в том числе штурману, гвардии майору А.И. Скнареву, посмертно присвоил звание Героя Советского Союза.

Одна из улиц с. Саумалколь названа его именем.

Янко Михаил Егорович (1918-1945 гг.)

М.Е. Янко родился в 1918 году в селе Всеволодовка Володарского района Кокчетавской области. В 1931 году окончил школу, работал, а в 1940 году был призван в ряды Красной Армии. Младший лейтенант.

Летом и осенью 1945 года наша армия начала наступление на фронтах Дальнего Востока.

На рассвете 10 августа во время налета на вражеский порт Янко заметил транспорт противника и смело ринулся в атаку. Он не свернул с боевого курса, несмотря на интенсивный огонь зенитной артиллерии врага. Бомбовый удар советского летчика был точным. Вражеский транспорт пошел на дно. Но в этом бою самолет отважного летчика был подбит и загорелся. Пламя огня быстро охватило всю боевую машину. Летчик и стрелок комсомолец И.М. Бабкин могли бы спасти свою жизнь, выбросившись на парашютах. Но оставались еще неиспользованные бомбы, которыми можно было нанести большой урон врагу. И Михаил Янко направил горящий самолет в центр военных портовых сооружений. Японцы стреляли по самолету из всех видов оружия, создавая огневую завесу. Но ничего не могло остановить бесстрашного летчика. Раздался взрыв огромной силы - важный объект врага был уничтожен. Погиб отважный экипаж, до конца выполнив задание Родины.

Советский народ породил и воспитал еще одного Гастелло, Родина которого - айыртауская земля. Его память глубоко чтят. Его именем названы Саумалкольская средняя школа № 1 и одна из улиц с. Саумалколь.

Аушев Руслан Султанович
(род. в 1954 г.)

Аушев Руслан Султанович родился 29 октября 1954 года в селе Володарское Кокчетавской области.

В 1971 году окончил среднюю школу в Грозном. С 1971 по 1975 годы учился в кадетском военном училище в Орджоникидзе (ныне Владикавказ). В 1975-1979 гг. - командир роты в Северо-Кавказском военном округе. С 1976 по 1979 годы - командир батальона в Северо-Кавказском военном округе. С 1979 по 1980 годы был командиром батальона советских войск в Афганистане. В 1982-85 годах учился в Академии имени Фрунзе. С 1985 по 1987 годы - командир полка советских войск в Афганистане. В 1987-89 годах - командир полка в Дальневосточном округе.

В 1989 году был избран народным депутатом СССР. С 1989 по 1991 годы - помощник командира дивизии в Дальневосточном округе. В 1991 году стал председателем ветеранов Афганистана при Совете Министров России. С августа того же года стал председателем Комитета воинов-интернационалистов при Совете глав правительств СНГ. В марте 1993 года был избран президентом Республики Ингушетия.

Награжден орденом Ленина и медалью «Золотая Звезда» Героя Советского Союза, двумя орденами Красной Звезды, медалью «За отличие в воинской службе» I степени, 2-мя орденами Славы, орденом «Звезда» I степени Демократической Республики Афганистан и многими орденами и медалями России и других стран мира.

Абельпеисов
Турлубек Абельпеисович

Родился в 1926 году в с. Жумысшы Айыртауского района.

Окончил Котыркульскую школу механизации (1943 г.).

Работал комбайнером на Камысактинской МТС, с 1959 года - бригадир тракторно-полеводческой бригады совхоза «Лавровский».

За высокие производственные показатели в увеличении производства зерна Указом Президиума Верховного Совета СССР присвоено звание Героя Социалистического Труда (1957 г.).

Награжден орденом Ленина, «Знак Почета», Трудового Красного Знамени, Октябрьской Революции, Дружбы народов.

Его имя занесено в «Золотую Книгу почета Казахской ССР» (1986 г.).

Лауреат Государственной премии (1988 г.).

Бакибаева Кулян Сергалиевна

Герой Социалистического Труда. Бакибаева Кулян Сергалиевна родилась в 1939 году в селе Куспек ныне Айыртауского района Северо-Казахстанской области. С 1965 года была помощницей комбайнера, рабочей совхоза «Акан». В 1969 году, когда в совхоз завезли породу молочных коров из Украины, Кулян Бакибаева устроилась дояркой на ферму. Добилась высоких результатов и в 1970 году была награждена орденом Трудового Красного Знамени. Была награждена Почетными грамотами Верховного Совета СССР и Верховного Совета КазССР.

Была делегатом 13 и 14 съездов Компартии Казахстана.

В 1973 году Кулян Бакибаевой было присвоено звание Героя Социалистического Труда с вручением Золотой Звезды и ордена Ленина. В 1981-86 годах имя Кулян Бакибаевой Золотыми буквами было вписано в «Книгу Почета КазССР».

Есмаганбетов Суюндык Маненович

Герой Социалистического Труда Есмаганбетов Суюндык Маненович родился в 1938 году в селе Наурыз у подножия горы Туяк, ныне село Сарсай Айыртауского района.

Свой трудовой путь Суюндык Маненович начал слесарем в совхозе «Червонный», ныне район им. Г. Мусрепова. В 1957 году, закончив курсы комбанеров, работает на комбайне. В 1967 году ему было присвоено звание Героя Социалистического Труда, награжден Золотой звездой и орденом Ленина. В 1974-78 годах руководит тракторно-полеводческой бригадой. Второй

раз награждается орденом Ленина будучи бригадиром. В 1976 году во второй раз избран депутатом Верховного Совета Казахской ССР. Получает орден Октябрьской Революции. Взяв направление в Московскую академию наук, поступает на учебу. Суюндык Маненович по окончании академии работает заместителем председателя районного исполнительного комитета, в настоящее время на пенсии.

После выхода на пенсию руководил районным комитетом экологии, совершив много добрых дел в годы независимости нашей страны.

Ефимов Сергей Кириллович

Ефимов Сергей Кириллович родился в 1918 году в селе Тахтаброд Арык-Балыкского района Кокчетавской области. Трудовую деятельность начал после окончания сельскохозяйственного техникума в 1938 году агрономом в Аканском совхозе. С 1940 по 1945 годы находился в рядах Советской Армии. Участник Великой Отечественной войны, С.К. Ефимов за мужество, проявленное в боях с немецко-фашистскими захватчиками, награжден пятью боевыми медалями.

После демобилизации с 1946 по 1955 годы работал участковым, а затем главным агрономом Константиновской и Тахтабродской МТС. С 1955 года трудился директором Константиновской МТС, начальником Арыкбалыкской районной сельхозинспекции и председателем районной плановой комиссии.

Много сил и знаний вложил Сергей Кириллович в освоение целины. За особо выдающиеся успехи, достигнутые в работе по освоению целинных и залежных земель, получение высокого урожая на больших площадях Президиум Верховного Совета СССР Указом от 11 января 1957 года

присвоил Сергею Кирилловичу Ефимову звание Героя Социалистического Труда. С 1962 года - старший агроном-семеновод, а затем с 1966 года - главный агроном совхоза «Арыкбалыкский».

Иванов Антон Михайлович

Иванов Антон Михайлович родился в 1918 году в станице Имантау Арыкбалыкского района Кокчетавской области. Трудовую деятельность начал в 1937 году контролером Тахтабродского отделения сберкасс. Затем работал главным бухгалтером Арыкбалыкской райсберкассы. С 1940 года трудился секретарем Арыкбалыкского, Чкаловского, Зерендинского районных комитетов партии, затем председателем Чкаловского райисполкома. В 1955-61 годах - первый секретарь Кызылтуского райкома партии. С 1964 года - председатель парткомиссии при Кокчетавском обкоме Компартии Казахстана.

Благодаря жизненному опыту и организаторскому таланту Антона Михайловича кызылтуские целинники выращивали хороший урожай. За достигнутые успехи Кызылтускому району было вручено Красное знамя ЦК КП Казахстана и Совета Министров республики.

За большой вклад в дело увеличения производства товарного зерна на освоенной целине Указом Президиума Верховного Совета СССР от 11 января 1957 года Иванову Антону Михайловичу присвоено звание Героя Социалистического Труда.

Труженик А.М. Иванов отмечен также медалями «За доблестный труд в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг.» и «За освоение целинных земель». Активный общественник, он избирался членом ЦК КП Казахстана и Кокчетавского

обкома партии. В 1963-67 годах являлся депутатом Верховного Совета Казахской ССР. С 1967 года - депутат областного Совета депутатов трудящихся.

Кузоваткина Антонина Алексеевна

Кузоваткина Антонина Алексеевна родилась в 1916 году в селе Матвеевка Арыкбалыкского района Кокчетавской области. Трудовую деятельность начала в 1934 году рабочей треста «Уралсибспецстрой» в Златоусте. Затем, вернувшись в родное село, работала в колхозе «Жизнь» на разных работах, а с 1956 - свинаркой.

За досрочное выполнение обязательств по сдаче мяса и выращиванию молодняка государству труженице Антонине Алексеевне Кузоваткиной Указом Президиума Верховного Совета СССР от 22 марта 1966 года присвоено звание Героя Социалистического Труда.

Активная общественница Антонина Алексеевна, пользуясь почетом и уважением в коллективе, избиралась депутатом областного Совета депутатов трудящихся.

Михедько
Александр Михайлович

Михедько Александр Михайлович родился в 1911 году в Арыкбалыкском районе Кокчетавской области. Трудовую деятельность начал в 1929 году в колхозе, затем служил в рядах Советской Армии. После увольнения в запас работал в МТС. С 1941 по 1945 годы находился на фронтах Отечественной войны.

После демобилизации до 1952 года трудился механиком МТС. В 1952 году избран председателем колхоза «Красный полевод». И вот руководимый коммунистом А.М. Михедько колхоз стал из года в год успешно выполнять государственные планы, вскоре вышел на первое место в районе по производству и продаже государству зерна, мяса, молока и шерсти.

За получение высоких урожаев на всей площади посева и досрочное выполнение обязательств по сдаче хлеба государству талантливому организатору Александру Михайловичу Михедько Указом Президиума Верховного Совета СССР от 11 января 1957 года присвоено высокое звание Героя Социалистического Труда.

С 1961 года - директор совхоза «Константиновский». За доблестный труд А.М. Михедько награжден 2 медалями и несколькими медалями Выставки достижений народного хозяйства СССР. Коммунисты оказали ему высокое доверие, избрав его членом обкома партии и членом бюро Арыкбалыкского райкома КП Казахстана.

Нурсеитов Ултай Ешмухамбетович

Нурсеитов Ултай Ешмухамбетович родился в 1928 году в селе Кенащы Айыртауского района. В 1953 году после окончания Алматинского сельскохозяйственного института Ултай Ешмухамбетович начал свою трудовую деятельность агрономом в Грачевской МТС Айыртауского района. В 1961-68 годах работал главным агрономом в совхозе «Заветы Ильича». Затем руководил совхозом «Имантау» Арыкбалыкского района.

Указом Президиума Верховного Совета СССР от 24 декабря 1976 года за высокие производственные показатели в производстве продукции сельского хозяйства Ултаю Ешмухамбетовичу Нурсеитову присвоено звание Героя Социалистического Труда.

У.Е. Нурсеитов дважды избирался депутатом в состав областного Совета, был награжден тремя серебряными, четыремя бронзовыми медалями сельскохозяйственной выставки СССР.

Умышев
Абильжан Умышевич

Умышев Абильжан Умышевич родился в 1912 году в селе Жумысшы Айыртауского района Кокчетавской области. Трудовую деятельность начал в 1930 году учителем. С 1931 по 1933 годы работал заведующим отделом кадров Кокчетавского райколхозсоюза. С 1933 года - учитель техникума в селе Зеренда. В 1937-1941 гг. - директор межрайонной школы животноводов в Кокчетаве. В 1941-1943 гг. - начальник Кокчетавского райземотдела. В 1943-1955 годах работал секретарем Кокчетавского райкома партии по кадрам, начальником Володарского райсельхозотдела, затем директором Грачевской МТС. В 1955-1961 гг. - председатель Чистопольского исполкома райсовета депутатов трудящихся.

За выдающиеся успехи в развитии сельскохозяйственного производства в восточных районах страны Абильжану Умышевичу Умышеву Указом Президиума Верховного Совета СССР от 11 января 1957 года присвоено звание Героя Социалистического Труда.

С 1961 года персональный пенсионер.

Жить, чтобы созидать

В настоящее время в нашем районе работает целая плеяда руководителей новой формации, вносящих неоценимый вклад в социально-экономическое развитие района. Благодаря талантливому и умелому руководству, в возглавляемых ими предприятиях наблюдается ежегодный экономический рост и уделяется большое внимание социальной сфере развития села.

Сердалин Навои Махатаевич

Родился в 1958 году в селе Лесное Щучинского района Кокчетавской области. В настоящее время работает директором ТОО «Гусаковка» Айыртауского района Северо-Казахстанской области. Возглавляемое им в течение 19 лет ТОО «Гусаковка» ежегодно добивается высоких результатов и является одним из рентабельных хозяйств района.

Ежегодно добивается стабильных урожаев, урожайность зерновых возросла с 10,5 до 18,5 центнеров с гектара. Валовой сбор зерна в прошлом году составил 13835 тонн.

Развивается и животноводство, поголовье крупного рогатого скота породы красной степной увеличилось с 1000 до 1600 голов, производство молока увеличилось с 500 до 950 тонн в год, реализация составила 720 тонн. Хозяйство получило статус племенного, по заявкам других хозяйств осуществляется реализация племенного поголовья.

Ежегодно обновляется машинно-тракторный парк. Приобретено 11 комбайнов, культиватор, опрыскиватель «Челенджер», посевной комплекс «Джон Дир», 3 прицепные жатки, 3 автомобиля КАМАЗ и трактор МТЗ-82.

Н.М. Сердалин постоянное внимание уделяет развитию социально-культурной сферы и благоустройству села. За счет хозяйства в селе построен и содержится водопровод, систематически производится ремонт дорог как внутри села, так и подъездных, оказывается спонсорская помощь в ремонте школы и сельской врачебной амбулатории.

Он постоянно оказывает материальную помощь ветеранам войны и труда, малообеспеченным слоям населения, ежегодно выделяя зерноотходы и грубые корма для ведения личного подсобного хозяйства, обеспечивая топливом нуждающихся.

Дважды избирался депутатом районного маслихата.

Награжден юбилейной медалью «Қазақстан Республикасы тәуелсіздігіне 10 жыл» (2001 год), юбилейной медалью «Қазақстан Республикасының Парламентіне 10 жыл» (2006 год), медалью «Ерен еңбегі үшін» (2008 год), Почетной грамотой акима области (2005 год), Знаком «Еңбек даңқы» 1 степени Союза профсоюзов работников сельскохозяйственных и перерабатывающих организаций РК.

Бижов Николай Павлович

Бижов Николай Павлович родился в 1949 году в с. Саумалколь Айыртауского района Северо-Казахстанской области. Окончил Павлодарский индустриальный институт.

В 2004 году Н.П. Бижов организовал ТОО «Айыртаустройтранс». Деятельность предприятия разносторонняя, значительный вклад оно вносит в строительство и ремонт объектов нашего района. За 2004-2008 годы ТОО «Айыртаустройтранс» осуществило реконструкцию коммунальных домов № 48 и 75 в МКР с. Саумалколь, произвело капитальный ремонт Сырымбетской, Новосветловской, Целинной средних школ, детских оздоровительных лагерей «Заря», «Карлыгаш» и детского комбината «Колосок», спортивного зала ПЛ № 7, пришкольного интерната Казахской средней школы и ряда других объектов.

ТОО имеет столярный цех, изготавливающий различные изделия из дерева (дверные и оконные коробки, плинтуса, штакетник и т.д.). Действуют 2 мебельных цеха, которые изготавливают мебель по заказам населения: офисную, кухонную, зальные гарнитуры и другое.

Для выполнения автомобильных перевозок имеется своя автобаза. С 2008 года начали разводить свое подсобное хозяйство. Закупили крупный рогатый скот, свиней, уток, кур.

Предприятие имеет сеть магазинов, сдающихся в аренду предпринимателям. Создана собственная микрокредитная организация «Инвест-Кредит-Компани». Средняя заработная плата составляет 37500 тенге.

Бижов Николай Павлович принимает активное участие в социально-экономическом развитии района, оказывает благотворительную помощь пожилым людям, за предприятием закреплены 15 ветеранов труда.

Н.П. Бижов награжден медалью «10 лет Астане», грамотами акимов Северо-Казахстанской и Акмолинской областей.

Махметов Сеилбек Газизович

Махметов Сеилбек Газизович родился в 1957 году в селе Еленовка Кокшетауской области. В настоящее время работает директором ТОО «Агрофирма Бабык-Бурлук» в с. Нижний Бурлук Айыртауского района Северо-Казахстанской области.

Махметов Сеилбек Газизович зарекомендовал себя умелым организатором сельскохозяйственного производства. Под его руководством в течение 14 лет ТОО «Агрофирма Бабык-Бурлук» ежегодно добивается высоких результатов. В 2005 году урожайность зерновых составила 18,9 ц/га, в 2006 году - 20,3 ц/га, рост составил 7%. Общая площадь сельскохозяйственных угодий составляет 25303 га, в т.ч. пашни - 15560 га.

Наряду с растениеводством большое внимание уделяет развитию животноводства. В хозяйстве более 1000 голов крупного рогатого скота казахской белоголовой породы, более 300 голов овец едильбаевской породы.

ТОО «Агрофирма Бабык-Бурлук» оказана спонсорская помощь на сумму более 6 млн тенге для проведения капитального ремонта сельского клуба в с. Нижний Бурлук. Средствами ТОО «Агрофирма Бабык-Бурлук» произведен капитальный ремонт пришкольного интерната и детского сада в селе Нижний Бурлук.

С.Г. Махметов вносит значительный вклад в содержание и развитие социальной инфраструктуры села и района.

В 2001 году награжден юбилейной медалью «Қазақстан

Республикасының тәуелсіздігіне 10 жыл», в 2005 году - Почетной грамотой акима области, в 2007 году награжден орденом «Құрмет».

Казаркин Владимир Яковлевич

Родился в 1957 году в селе Знаменка Семипалатинской области. Окончил Семипалатинский зооветеринарный институт в 1979 году.

В настоящее время работает исполнительным директором ТОО «Кутузовское - Алиби» в селе Каменный Брод.

Под его руководством ТОО «Кутузовское-Алиби» ежегодно добивается высоких результатов. Общая площадь сельскохозяйственных угодий составляет 26901 га, в том числе пашни - 25583 га.

Большое внимание придаёт соблюдению агротехнических требований, что способствует стабильному получению высокого урожая зерновых. Так, в 2005 году урожайность зерновых культур по хозяйству составила 14,1 ц/га, в 2006 году - 21,6 ц/га, рост составил 53%. По мере увеличения урожая увеличивается среднемесячная заработная плата работников ТОО. Ежегодно ТОО «Кутузовское-Алиби», руководимое В.Я. Казаркиным, оказывает помощь при проведении ремонта объектов социальной сферы села и средней школы.

Творческий подход к делу, качественные показатели в работе снискали заслуженное уважение и авторитет среди жителей села и района.

За значительный вклад в социально-экономическое развитие района в 2001 году награждён юбилейной медалью «10 лет Республике Казахстан», в 2007 году медалью «Ерен еңбегі үшін», Почетной грамотой акима области.

Истоки наполнения убавляющегося, почти исчерпавшего себя национального духа, находятся в нашей полной героизма истории... Пока нация не станет духовно богаче, пока национальное самосознание не достигнет совершенства, заветы наших предков не окажут благотворного влияния на потомков! Говоря так, мы убедились в дальновидности руководства района, умеющего уважать и ценить свою землю и народ. Если живущие в нынешнее время граждане, обращаясь к той древней истории, стремятся воспитывать молодое поколение на подвигах наших предков-батыров, почему бы этому нам не радоваться? Сейчас в районе стала проводиться целенаправленная работа, посвященная почитанию народности и героизма, нацеленная на доведение до народа исторических тайн, притаившихся на склонах древнего Айыртау, и это благое дело.

Мы надеемся, что история древней айыртауской земли и людей, живших и воспевших родной край, а также наших современников, собранная в данном издании, окажет благотворное влияние на воспитание духа патриотизма и любви к родной земле ныне живущих и будущих поколений.

Редакционная коллегия

Содержание

Е.Т. Айнабеков. Озаренный лучами - Айыртау.....91
Географическое положение Айыртауского
района, площадь, границы, состав.....94
Карта административно-территориального
деления Айыртауского района.....96
Историческая справка.
Географические исследования.....97
География населённых пунктов 99
Из истории образования сел Айыртауского района..... 103
Защита природы Айыртауского района
Государственный национальный
природный парк «Кокшетау»..... 109
Социально-экономическое положение
Айыртауского района.....110
Административно-территориальное деление.....110
Природные ресурсы.....111
Промышленность.....113
Сельское хозяйство.....115
Социальная инфраструктура.....118
Предпринимательство.....119
Строительство.....120
Водоснабжение.....121
Занятость и социальная защита населения.....121
Образование.....122
Здравоохранение.....124
Культура и спорт.....124
Общественные и религиозные объединения.....126

Религиозные объединения.....127
Культовые сооружения 127
Славные личности Айыртау.....128
Герои Отечественной войны 146
Имена, прославленные трудом.....158
Жить, чтобы созидать 166
Редакционная коллегия.....171

Редакционная коллегия

Айнабеков Ержан Токтасынович - председатель
Тлеубаева Раушан Раимжановна
Сейтмагамбет Кайырбай Мажитулы
Васильев Владимир Георгиевич
Жалмурзенов Тайлак Наушанович
Гонтаренко Сергей Александрович

Творческая группа

Айсұлу Султанханкызы
Кажикенова Сая Алкеновна
Малаев Айдан Болатович
Шагапова Дамеш Майкеновна
Шаймергенова Гайни Капеновна
Есей Нурлан
Джумапиева Гульжан Николаевна
Жетыбаев Алибек Кали-Аскарович
Быданов Евгений Сергеевич
Кушкенов Еркин Сагитович

Корректорлары: Д. Бектасова, Е. Мурзалиева.
Дизайнері: С. Ахмадиева.

2009 жылы баспаға тапсырылған.
Офсеттік басылым. Көлемі 11,3 баспа табақ.
60x84/16. Әріп түрі TimesNewRoman.
Таралымы 500. Тапсырыс № 4830
"Полиграфия" АҚ басылды.
Петропавл қаласы,
Қазақстан Конституциясы көшесі, 11